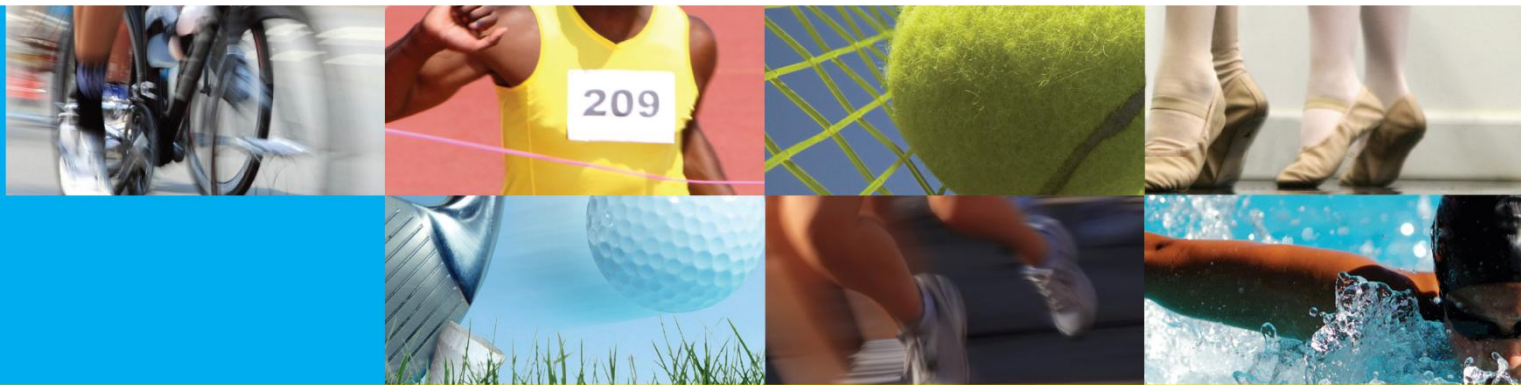

Monitor Special Heroes in cluster 3

Eindsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

Remko van den Dool

Caroline van Lindert

Froukje Smits

Koen Breedveld

*Mulier Instituut
sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek*

*Postbus 85445
3508 AK Utrecht*

*t 030-7210220
e info@mulierinstituut.nl
i www.mulierinstituut.nl*

Monitor Special Heroes in cluster 3

Eindsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

in opdracht van de programmaorganisatie Special Heroes
(samenwerkingsverband van Gehandicaptensport Nederland, LVC3
en NOC*NSF)

Remko van den Dool
Caroline van Lindert
Froukje Smits
Koen Breedveld

© *Mulier Instituut*
Utrecht, maart 2013

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	9
1.1 Het programma Special Heroes	10
1.2 Doelstelling en aanpak monitoring en evaluatie	14
1.3 Instrumenten monitoring en evaluatie	16
1.4 Leeswijzer	18
2. Special Heroes op de scholen	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Steekproef en respons	21
2.3 Profiel scholen	22
2.4 Profiel lichamelijke opvoeding op school	24
2.5 Deelname aan Special Heroes	25
2.6 Waardering en evaluatie Special Heroes	30
2.7 Samenwerking	33
2.8 Borging van Special Heroes	34
2.9 Samenvatting	35
3. De leerlingen en Special Heroes	37
3.1 Inleiding	37
3.2 Methode en respons	37
3.3 Profiel van de leerlingen	38
3.4 Sport- en beweegprofiel van de leerlingen	40
3.5 Lidmaatschap van een sportvereniging	48
3.6 Sportkeuze	50
3.7 Ervaringen met Special Heroes	53
3.8 Samenvatting	57
4. De beleving van Special Heroes	61
4.1 Aanleiding tot en belang van Special Heroes	62
4.2 Rol en taken landelijk programmteam en regionale projectleiders	62
4.3 De fasen van het invoeringsproces van Special Heroes	66
4.4 De implementatiefase van Special Heroes nader toegelicht	69
4.5 Continuering en borging van Special Heroes	79
4.6 Samenvatting	80
5. Slotbeschouwing	83
5.1 Resultaten organisatieniveau Special Heroes	85
5.2 Resultaten einddoelgroep, de cluster 3-leerlingen	86
5.3 Special Heroes, het proces	88
5.4 De toekomst van Special Heroes	90

Literatuur	93
Bijlage 1. Programmastructuur	95
Bijlage 2. Beschrijving speciaal onderwijs	96
Bijlage 3. Aanpak van Special Heroes	98
Bijlage 4. Theoretische onderbouwing Special Heroes	102
Bijlage 5. Vraagpunten schoolvragenlijst	114
Bijlage 6. Vraagpunten leerlingvragenlijst	116
Bijlage 7. Tabellen leerlingvragenlijst	117

Samenvatting

Special Heroes heeft als doel om de beoefening van sportieve activiteiten door leerlingen in het speciaal onderwijs te bevorderen. Na een succesvolle pilot, hebben Gehandicaptensport Nederland, NOC*NSF en de Landelijke Vereniging voor Cluster 3-scholen (LVC3) vanaf 2009 het programma Special Heroes verder uitgerold. Om te evalueren hoe het programma is verlopen, is bij de start en aan het eind van de programmaperiode onderzoek uitgevoerd onder cluster 3-scholen van het speciaal onderwijs (SO en VSO). Deze scholen zijn gespecialiseerd in onderwijs aan leerlingen met een verstandelijke of lichamelijke handicap, een meervoudige handicap en aan langdurige zieke leerlingen. Dit rapport gaat in op de eindsituatie bij de cluster 3-scholen en hun leerlingen, zoals we vaststelden medio 2012 (1-meting). Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van vragenlijsten onder deelnemende scholen (n=34) en ouders/leerlingen (n=3.004). Daarnaast is kwalitatief onderzoek uitgevoerd bij tien scholen (interviews met vakleerkrachten, trainers, leerlingen en ouders) en bij programmamedewerkers van Special Heroes (7 bijeenkomsten). Tussentijds is een vragenlijst afgenomen onder sportaanbieders (n=136). Het rapport beschrijft de behaalde resultaten van Special Heroes op organisatieniveau en op het niveau van de einddoelgroep (cluster 3-leerlingen).

Resultaten organisatieniveau Special Heroes

Voor het programma zijn alle 172 cluster 3-scholen benaderd om mee te doen. Uiteindelijk hebben 130 scholen de gesubsidieerde projectperiode afgemaakt, ofwel 76 procent. Dat is iets minder dan de voorgenomen negentig procent (doelstelling 1). Van de 130 deelnemende cluster 3-scholen hebben volgens opgave van Special Heroes 101 scholen het programma duurzaam in hun beleid verankerd (78%). De tweede doelstelling (75% van de deelnemende scholen implementeert Special Heroes) is daarmee behaald. Een belangrijke activiteit van Special Heroes betrof het met elkaar in contact brengen van partijen zoals scholen, sportverenigingen en combinatiefunctionarissen om plannen af te stemmen, om draagvlak te creëren en om sportaanbieders te werven. In het kader van Special Heroes zijn op de scholen clinicblokken aangeboden, waarmee de cluster 3-leerlingen kennis konden maken met een specifieke sport. In het schooljaar 2011-2012 zijn op de deelnemende scholen gemiddeld drie clinicblokken aangeboden waar per school bijna honderd leerlingen aan deelnamen. Volgens de scholen is de toeleiding naar sportverenigingen in de driejarige programmaperiode slechts gedeeltelijk geslaagd. Belangrijk is echter wel dat er een proces van bewustwording in gang is gezet en een infrastructuur is opgezet om het sporten en bewegen van leerlingen in het speciaal onderwijs te stimuleren (doelstelling 4). Betrokken partijen kijken over het algemeen tevreden terug op het programma. Uit de schoolvragenlijst blijkt dat 29 van de 34 ondervraagde scholen (zeer) tevreden zijn met Special Heroes. Uit het vragenlijstonderzoek onder ouders/leerlingen blijkt dat zij het programma zinvol vinden (67% noemt het heel zinvol). Vier van de vijf ondervraagde sportaanbieders beoordeelt de samenwerking als 'zeer goed' en 47 procent vindt het programma (zeer) goed geslaagd.

Resultaten cluster 3-leerlingen

Tellingen vanuit Special Heroes geven aan dat 58 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen heeft meegedaan aan het programma. Dat is minder dan het streefgetal van tachtig procent dat Special Heroes zich ten doel had gesteld (doelstelling 3). Een mogelijke verklaring is dat de twee jongste groepen (SO), de oudste groep (VSO) en leerlingen met een ernstig meervoudige handicap nog niet hebben geparticipeerd.

Een belangrijke doelstelling van Special Heroes was verder dat zeventig procent van de leerlingen die het programma hebben gevolgd – 56 procent van alle leerlingen – minimaal drie keer per week binnen of buiten de school zouden gaan sporten. Deze doelstelling is in de praktijk nog niet gerealiseerd. Volgens opgave van de ouders sport 37 procent van de leerlingen die naar hun weten Special Heroes hebben gevolgd, minimaal drie keer in de week (2 x gym op school, 1 x sporten buiten school). Het percentage niet-sporters onder cluster 3-leerlingen is overigens wel afgenomen ten opzichte van de 0-meting (31% 1-meting, 34% 0-meting). Nog steeds is daarmee het aandeel niet-sporters onder cluster 3-leerlingen beduidend hoger dan onder leerlingen in het regulier onderwijs (5%).

De laatste doelstelling van het programma betreft de doorstroom van cluster 3-leerlingen naar een sportvereniging. Doelstelling was dat 55 procent van de leerlingen die het programma hebben gevolgd – 44 procent van alle leerlingen – lid zou zijn van een sportvereniging. Hier is er sprake van een positieve ontwikkeling als we de 0- met de 1-meting vergelijken. Waar van de ondervraagde leerlingen uit het onderzoek in 2009 46 procent lid was van een sportvereniging, was dat 51 procent in 2012. De gesignaleerde toename is deels bij sportverenigingen, maar lijkt daarnaast met name toe geschreven te kunnen worden aan de oprichting van schoolsportverenigingen.

De doorstroom van leerlingen naar structureel sporten bij een sportvereniging (51%) is minder groot dan aanvankelijk verwacht (doelstelling 55%). Als belangrijkste knelpunten noemden de scholen daarbij het vervoer van leerlingen naar de activiteiten (20 van de 34 scholen) en de geringe betrokkenheid van de ouders.

Waardering Special Heroes

Resumerend kan worden gesteld dat Special Heroes succesvol is gebleken om binnen het speciaal onderwijs het thema sport en bewegen op de agenda te plaatsen en de samenwerking met sportaanbieders te bevorderen. Het programma is inmiddels ‘onder voorbehoud theoretisch goed onderbouwd’. De monitor laat zien dat het ook in de praktijk zijn waarde heeft bewezen. De betekenis is het grootst op organisatieniveau: de creatie van een infrastructuur die een voorwaarde is voor het stimuleren van de sportbeoefening van kinderen en jongeren met een handicap. De structuur van het programma met regionale projectleiders die verbindende schakels vormden tussen scholen en sportaanbieders is voor het succes van grote betekenis geweest. Op leerlingniveau is de opbrengst van het programma minder evident. Het gaat om een proces van gedragsverandering en dat heeft tijd nodig. Sportstimulering voor mensen met een handicap heeft bovendien meer om het lijf dan te verwachten valt op basis van alleen ervaringen in de ‘gewone’ wereld. Het is van belang de juiste mix aan instrumenten in te zetten en Special Heroes is daarmee goed op weg. Het is nog een uitdaging om bij ouders en leerlingen barrières die sportdeelname in de weg staan te slechten, een positieve sportattitude te kweken en deze om te zetten in gedrag. Nu de gesubsidieerde projectperiode van Special Heroes eindigt is van belang de opgebouwde structuur te behouden. Belangrijk is dat er lokaal en regionaal partijen zijn die de regie kunnen en willen voeren. Aandacht voor de logistieke problematiek van de gehandicapten rondom vervoer, afstanden en afstemming van vraag en aanbod blijft nodig. Het reserveren van middelen voor het creëren van een vangnetconstructie voor die leerlingen die vanwege hun beperkingen niet makkelijk (bij een vereniging) sporten en het geven van extra aandacht aan de beleving en ervaringen van ouders die een belangrijke rol spelen bij de sportdeelname van hun kind met een handicap zijn aan te bevelen.

1. Inleiding

Kinderen en jongeren met een handicap sporten minder dan hun leeftijdsgenoten zonder handicap.¹ Dat moet veranderen, vinden Gehandicaptensport Nederland, het Nederlands Olympisch Comité/ de Nederlandse Sport Federatie (NOC*NSF) en de Landelijke Vereniging voor Cluster 3-scholen (LVC3). Om de sportdeelname van kinderen en jongeren met een handicap te vergroten hebben zij samen, na een succesvolle pilot in de regio Groot Gelre, het programma Special Heroes verder uitgerold. Verschillende partijen hebben dit initiatief financieel ondersteund: de pilotfase door Menzis en het VSB-fonds, en de landelijke uitrol van Special Heroes tussen 2009 en 2012 door het Ministerie van VWS en de Provincie Noord-Holland. Vanuit het project Effectiviteit Interventies van het Platform Sport, Bewegen en Onderwijs is financiële steun ontvangen voor het theoretisch onderbouwen van Special Heroes (zie paragraaf 1.2) en het uitvoeren van een monitor onder sportaanbieders (zie paragraaf 1.3).

Special Heroes is een landelijk sportstimuleringsprogramma, dat in nauwe samenwerking met scholen, lokale sportverenigingen en andere sportaanbieders wordt uitgevoerd. Volgens het uitgangspunt “Sport moet je beleven!” wil Special Heroes kinderen en jongeren zelf laten ervaren hoe leuk sporten en bewegen is. De leerlingen in het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs staan dan ook centraal, de school vormt de “spil” in de aanpak. Afhankelijk van de wensen van de leerlingen worden diverse sport- en beweegactiviteiten aangeboden, van voetbal tot hockey, van atletiek tot korfbal en van dansen tot boogschieten. De kennismakingsactiviteiten starten vanuit de school. Van daaruit maken de leerlingen zoveel mogelijk de overstap naar een naschools en buitenschools sport- en beweegaanbod. Het streven is dat de leerlingen in hun vrije tijd bij een sportvereniging gaan sporten en bewegen, net als de meeste leerlinge in het reguliere onderwijs. Regionale projectleiders bieden ondersteuning en vormen de schakel tussen scholen en andere lokale partijen enerzijds en de landelijke programmaleiding anderzijds (zie bijlage 1 voor een beschrijving van de programmastructuur).

De ambitie van Special Heroes is om het programma binnen alle clusters van het ‘speciaal onderwijs’ te implementeren. Hierbij wordt samengewerkt met de overkoepelende organisaties voor het speciaal onderwijs, de scholen zelf, Regionale Expertise Centra (REC’s), gemeentelijke dan wel provinciale overheden, zorginstellingen en sportbonden. Het project is gefaseerd opgezet. Allereerst is een start gemaakt met cluster 3-scholen. Dit zijn scholen voor kinderen en jongeren met een lichamelijke en/of verstandelijke handicap, kinderen en jongeren met een ernstige meervoudige handicap en langdurig zieke kinderen en jongeren. In een vervolgfase is het programma proefprojecten gestart op scholen voor kinderen en jongeren met een visuele handicap (cluster 1), kinderen en jongeren met een auditieve handicap (cluster 2) en kinderen en jongeren met gedragsproblemen (cluster 4). Een meer gedetailleerde situering van het speciaal onderwijs in het onderwijsbestel is opgenomen in bijlage 2.

¹ In het dagelijks gebruik worden de termen beperking en handicap dikwijls door elkaar gebruikt. In deze rapportage sluiten we aan bij de in het speciaal onderwijs gebruikte term ‘beperking’. De term handicap laten we staan bij de uitleg van in de sector gebruikte afkortingen, zoals lg-afdeling (afdeling voor leerlingen met een lichamelijke handicap).

Special Heroes hecht veel waarde aan het meten van de doelstellingen van het programma. Monitoring en evaluatie maken daarom integraal deel uit van het programma Special Heroes. De programma-organisatie heeft het Mulier Instituut gevraagd om voor het programma Special Heroes een monitor- en evaluatieonderzoek vorm te geven. Voor de programma's in de verschillende clusters van het speciaal onderwijs zijn separate monitors ontwikkeld, passend bij de problematiek die daar speelt en de fase waarin de projecten zich bevinden.

Tussen 2009 en medio 2012 heeft Special Heroes het programma uitgerold bij cluster 3-scholen. Voor deze projectperiode beschrijven we in deze rapportage de eindsituatie bij de cluster 3-scholen en hun leerlingen, zoals we vaststelden medio 2012. Eerder rapporteerden we al over de startsituatie van de deelnemende cluster 3-scholen (Van Lindert en Van den Dool, 2011). In deze rapportage doen we verslag van het onderzoek dat daarop aansluitend heeft plaatsgevonden. In dit rapport doen we vooral verslag van nieuwe metingen onder leerlingen en scholen, en van kwalitatief onderzoek onder medewerkers van het landelijk programmateam en regionale projectleiders van Special Heroes, scholen en ouders/leerlingen. In het slothoofdstuk betrekken we ook de uitkomsten van het onderzoek onder de sportaanbieders, dat elders is gepubliceerd (Cevaal, Van Lindert & Romijn, 2012).

1.1 Het programma Special Heroes

In deze paragraaf geven we een toelichting op het programma Special Heroes. Daarbij staan we stil bij de doelstelling, doelgroepen en aanpak van Special Heroes.

Doel en doelstellingen Special Heroes

Het centrale doel van Special Heroes is door middel van een structurele inbedding van sport- en beweegactiviteiten binnen en buiten de school de sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs vergroten.

Vanuit het Ministerie van VWS, de belangrijkste financier van het programma, heeft Special Heroes de volgende opdracht meegekregen voor de uitrol van het programma bij de verschillende clusters van het speciaal onderwijs:

1. Op 1 juli 2012 hebben 166 scholen meegedaan aan het programma Special Heroes. Dit betreft zoveel mogelijk cluster 1- en cluster 3-scholen en zes pilots in cluster 2 en 4.
2. Op 1 juli 2012 is 55 procent van de leerlingen van de scholen in cluster 1 en 3 bereikt met het programma en 55 procent van de leerlingen van de zes pilots in cluster 2 en 4.

Special Heroes heeft op basis van deze opdracht eigen doelstellingen geformuleerd die betrekking hebben op de uitrol van het programma bij cluster 3-scholen voor de periode 2009-2012:

1. Op 1 juli 2012 neemt 90 procent van de benaderde scholen van cluster 3 deel aan het programma Special Heroes;
2. Op 1 juli 2012 heeft 75 procent van de deelnemende scholen van cluster 3 het programma Special Heroes geïmplementeerd;
3. Op 1 juli 2012 heeft 80 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen in cluster 3 door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport en bewegen;

4. Op 1 juli 2012 is er een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven binnen de bij de REC's aangesloten scholen voor cluster 3;
5. Op 1 juli 2012 sport 70 procent² van de leerlingen die het programma Special Heroes gevolgd hebben minimaal drie maal per week binnen of buiten de school;
6. Op 1 juli 2012 is 55 procent van deze groep³ lid van een sport- of beweegaanbieder of ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder.

Bovenstaande doelstellingen van Special Heroes zijn te onderscheiden in twee componenten, namelijk doelstellingen op organisatie- of implementatieniveau (het programma en de scholen) (doel 1, 2 en 4) en doelstellingen op het niveau van de einddoelgroep, te weten de cluster 3-leerlingen (doel 3, 5 en 6). Beide componenten zijn niet los van elkaar te zien en versterken elkaar. In deze eindrapportage gaan we in op de mate waarin bovenstaande doelstellingen voor cluster 3 zijn bereikt.

Betrokkenen en doelgroepen

Bij de landelijke uitrol van het programma Special Heroes in cluster 3 kunnen verschillende betrokken partijen worden onderscheiden. In figuur 1.1 is dat inzichtelijk gemaakt. Op het eerste niveau onderscheiden we het landelijk programmteam van Special Heroes, als *externe ontwikkelaar* en aanbieder van de interventie. Het programmteam, dat wordt aangestuurd door de programmamanager, bestaat verder uit drie programmacoördinatoren, een managementassistent en een communicatiemedewerker. De programmacoördinatoren sturen op hun beurt teams van regionale projectleiders aan. Er zijn 21 regionale projectleiders actief.

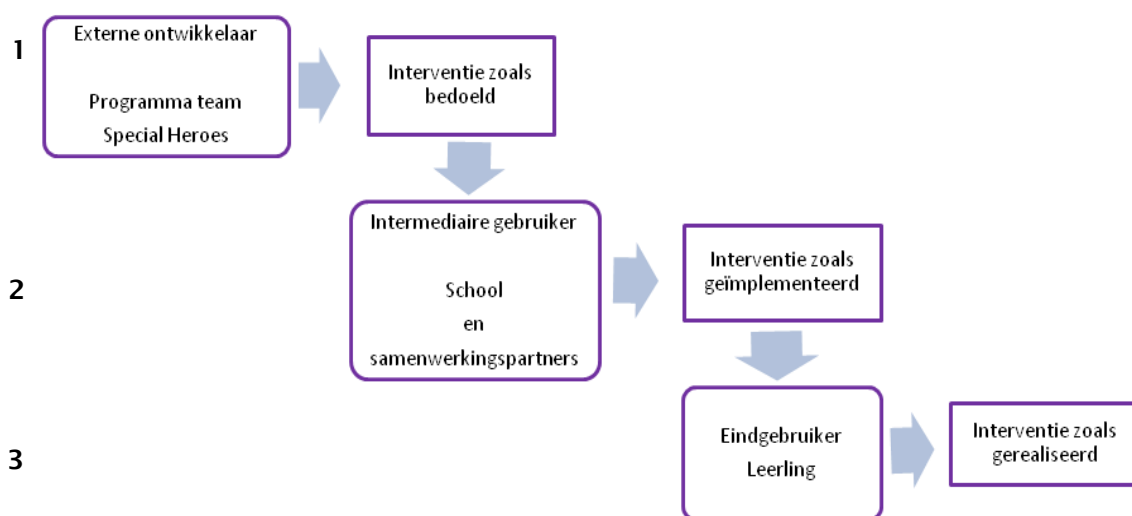
De regionale projectleiders ondersteunen op het tweede niveau (zie figuur 1.1) de *intermediaire gebruikers* van de interventie. Dit zijn de cluster 3-scholen, die geacht worden in samenwerking met sport- en beweegaanbieders ervoor te zorgen dat de einddoelgroep kennismaakt met Special Heroes en waarvan verwacht wordt dat zij het programma uiteindelijk structureel in hun beleid gaan verankeren. Bij de scholen zijn directie dan wel management, groepsleerkrachten en vakleerkrachten lichamelijke opvoeding betrokken bij de uitvoering van het programma.

Op het derde niveau zien we de *eindgebruikers*, de cluster 3-leerlingen, die blootgesteld worden aan de interventie. Dit zijn leerlingen van 6-19 jaar met een verstandelijke of lichamelijke handicap, een meervoudige handicap of een langdurige ziekte. Het einddoel is dat deze leerlingen dankzij deelname aan het programma (meer) gaan sporten, bij voorkeur als lid van een sportvereniging. Vanzelfsprekend worden ook de ouders/verzorgers van de leerlingen bij het programma betrokken.

² Omgerekend gaat het om 56 procent van de leerlingen van aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen die minimaal drie maal per week sporten (70% van de 80% van de leerlingen van deelnemende scholen, zie doelstelling 3).

³ Met 'deze groep' worden de leerlingen van deelnemende scholen bedoeld uit doelstelling 3, dus de leerlingen die deelnemen aan het programma. Omgerekend gaat het dan om 44% procent van de leerlingen van aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen die staan ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder (55% van de 80% van de leerlingen van deelnemende scholen).

Figuur 1.1 Betrokkenen bij Special Heroes

(Bron: Mikolajczak & Paulussen, 2010)

Figuur 1.1 dient ook als hulpmiddel om inzichtelijk te maken dat we bij de evaluatie op verschillende niveaus resultaten kunnen meten. Zoals we eerder aangaven bezien we Special Heroes zowel op organisatie- of implementatieniveau (zie niveau 1 en 2 in figuur 1.1) als op het niveau van de einddoelgroep (zie niveau 3 in figuur 1.1).

Invoering en aanpak Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we beknopt de aanpak van Special Heroes en lichten we toe hoe we in het kader van het onderzoek naar Special Heroes hebben gekeken. Special Heroes is een interventie, dat wil zeggen een doelgerichte in de tijd afgebakende methodiek of aanpak die specifiek gericht is op het aanpakken van de achterblijvende sportdeelname van leerlingen in het cluster 3-onderwijs. Special Heroes is een in de praktijk gewortelde interventie. Vanuit een pilot die tussen 2006 en 2008 in de regio Groot Gelre heeft gedraaid is Special Heroes stapsgewijs verder ontwikkeld, uitmondend in een landelijke uitrol op cluster 3-scholen.

De invoering van een interventie als Special Heroes in de praktijk kan met behulp van onderstaande figuur worden toegelicht (figuur 1.2). De figuur is afgeleid van het *model voor de invoering van vernieuwingen* van Fleuren, Wiefferink & Paulussen (2004; 2006; 2010). Dit model is uitgebreider dan wat getoond wordt in figuur 1.2 en gaat ook in op de factoren die in de verschillende fasen van het implementatieproces een bevorderende dan wel belemmerende rol spelen. Enkele van deze door Fleuren et al. genoemde factoren zijn verwerkt in de schoolvragenlijst (zie hoofdstuk 2) en komen tot uiting in het kwalitatieve onderzoek (zie hoofdstuk 4).

Aan de linkerkant van de figuur is het implementatieproces onderverdeeld in vier fasen: de verspreiding van de interventie (fase 1), de adoptie (fase 2), de implementatie (fase 3) en de

continueren (fase 4). Special Heroes hanteert zelf ook een projectmatige aanpak, waarbij ook in fases wordt gewerkt aan de uitrol van het programma. De projectmatige aanpak van Special Heroes is opgedeeld in vier stappen⁴ (stap 0: creëren van draagvlak, stap 1: binnenschools aanbod, stap 2: na- en buitenschools aanbod, stap 3: nazorg/borging). De figuur is uitgebreid door aan de rechterkant weer te geven welke stappen en activiteiten Special Heroes per fase van het implementatieproces heeft uitgevoerd.

Tijdens de *verspreidingsfase* heeft Special Heroes inspanningen gepleegd om cluster 3-scholen breed te informeren over het programma en hen te enthousiasmeren voor deelname. Er was veel aandacht voor het creëren van draagvlak voor Special Heroes binnen de scholen (stap 0). Tijdens deze fase hebben geïnteresseerde scholen een intentieverklaring getekend. De stap van het creëren van draagvlak loopt nog door tijdens de *adoptiefase*. Gedurende deze fase is er naar toe gewerkt dat geïnteresseerde cluster 3-scholen hun deelname aan Special Heroes bevestigden door het ondertekenen van een samenwerkingsovereenkomst. In deze fase zijn ook de projectplannen opgesteld, waarin afspraken rondom de uitvoering van het programma zijn opgenomen.

Tijdens de *implementatiefase* wordt het programma rondom de leerlingen en hun ouders op de cluster 3-scholen daadwerkelijk uitgevoerd. Er is sprake van een stapsgewijze aanpak en een cyclische herhaling van het aanbieden van sport- en beweegactiviteiten aan de leerlingen. Deze cyclus vindt gemiddeld drie keer per jaar plaats en bestaat uit:

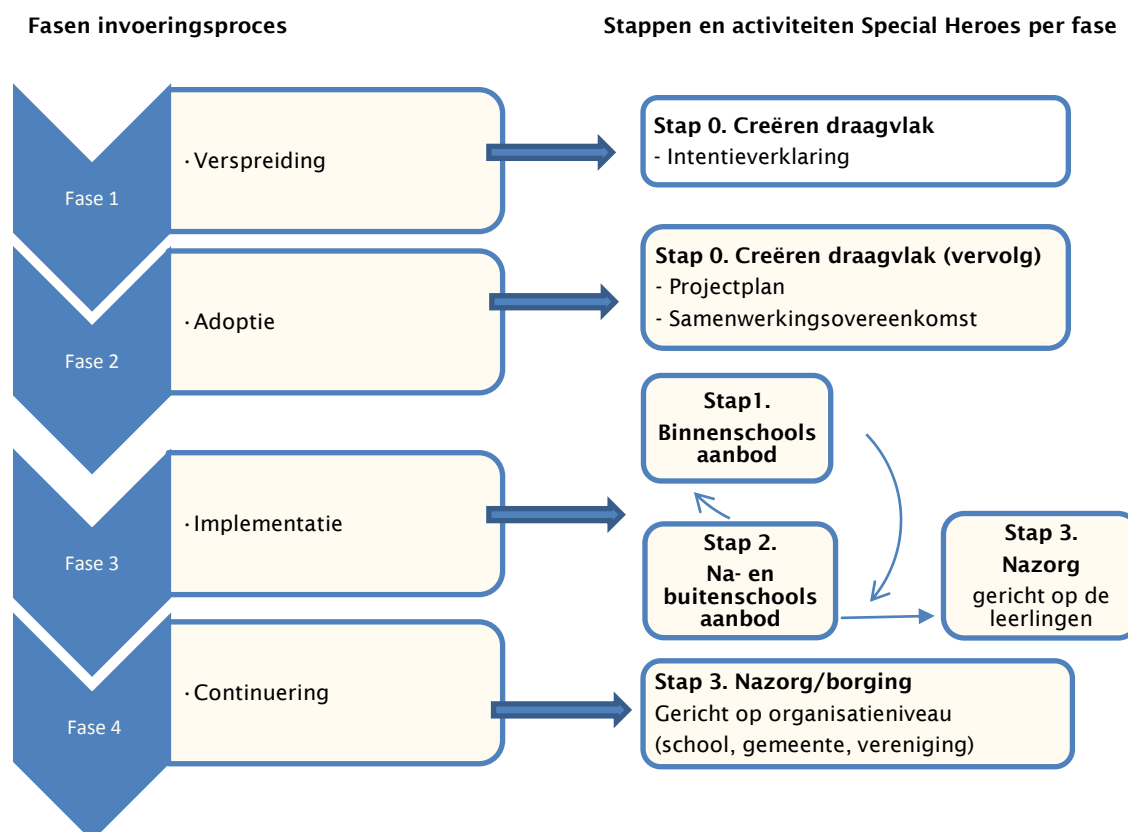
- *Stap 1: Binnenschools aanbod.* Sportverenigingen of andere sportaanbieders bieden tijdens de reguliere gymnastieklessen sport- en beweegactiviteiten aan (maximaal drie blokken van twee tot zes weken).
- *Stap 2: Naschools/buitenschools aanbod.* Sportverenigingen of andere sportaanbieders verzorgen aansluitend op de schooltijd een sport- en beweegaanbod op de school zelf (2-6 weken) (naschools aanbod). In de praktijk blijkt dat in deze fase ook al regelmatig het sportaanbod binnen de sportaanbieder of -vereniging wordt verzorgd (buitenschools aanbod). Het sportaanbod wordt binnen de vereniging gegeven, de leerlingen integreren in de sportverenigingen. Het aanbod van een schoolsportvereniging, waarbij een sportaanbieder of -vereniging gebruik maakt van de faciliteiten van de school valt ook onder het buitenschools aanbod.
- *Stap 3: Nazorg.* Hier staat het stimuleren van de structurele sportdeelname van de leerlingen centraal, waarbij de leerling zich indien mogelijk aansluit bij of lid wordt van een sportaanbieder/ -vereniging. Daar waar het niet lukt om leerlingen structureel door te laten stromen naar reguliere dan wel specifieke (gehandicapten) sport- of beweegaanbieders worden alternatieven gezocht om deze leerlingen alsnog te stimuleren tot sportdeelname.

Naast de activiteiten rondom de leerlingen en hun ouders worden tijdens de implementatiefase activiteiten op organisatieniveau uitgevoerd om Special Heroes binnen school in te bedden.

⁴ Om verwarring met de genoemde fasen uit het model van Fleuren et al (2004; 2006; 2010) te voorkomen, hanteren we voor de projectmatige aanpak van Special Heroes de term 'stap'.

Tijdens de fase van *continuering* of *borging* wordt gestreefd naar het structureel inbedden van het programma Special Heroes binnen de structuur van de scholen en langdurige voortzetting van het ontwikkelde sport- en beweegaanbod in de lokale setting. De derde stap die Special Heroes onderscheidt in haar projectmatige aanpak, die van *nazorg*, loopt over in continueringsfase en is hier gericht op het organisatieniveau. Voor een uitgebreide beschrijving van de aanpak Special Heroes verwijzen we naar bijlage 3.

Figuur 1.2 Fasen implementatieproces en stapsgewijze aanpak Special Heroes

Bron: afgeleid van Fleuren et al, 2004; 2006; 2010

1.2 Doelstelling en aanpak monitoring en evaluatie

De vraagstelling bij de monitoring en evaluatie van het programma Special Heroes in cluster 3 is als volgt geformuleerd:

In welke mate en op welke wijze hebben cluster 3-scholen voor het speciaal (voortgezet) onderwijs tijdens de projectjaren 2009-2012 geparticipeerd in het programma Special Heroes, welke activiteiten hebben zij in dit kader uitgevoerd, welke beleidsresultaten zijn als uitvloeisel daarvan waar te nemen en welke factoren zijn bepalend daarvoor?

Met de monitoring en evaluatie van het programma Special Heroes zijn de volgende onderzoeksdoelen nagestreefd:

1. Inzicht krijgen in de startpositie van het programma Special Heroes. Wat waren de beoogde doelen en uitgangspunten van deelnemende cluster 3-scholen bij het programma Special Heroes? (zie rapportage 0-meting, Van Lindert en Van den Dool, 2011)
2. Inzicht krijgen in het verloop van het programma Special Heroes. Welke factoren spelen in een rol bij de implementatie van het programma bij cluster 3-scholen?
3. Inzicht krijgen in de resultaten van het programma Special Heroes. Welke activiteiten zijn opgezet en wat is het bereik van het programma onder leerlingen uit cluster 3?

Reikwijdte onderzoek

Bij de monitoring en evaluatie maken we onderscheid tussen twee meetniveaus (zie opmerkingen hierover in paragraaf 1.1).

- Enerzijds willen we nagaan op welke wijze het programma op organisatieniveau is uitgevoerd en wat de leerpunten daar zijn (doelstelling 1, 2 en 4, paragraaf 1.1).
- Anderzijds willen we op het niveau van de einddoelgroep vaststellen of de geformuleerde doelstellingen met betrekking tot deelname aan Special Heroes, sportdeelname en lidmaatschap van een sportvereniging (doelstelling 3, 5 en 6, paragraaf 1.1) zijn bereikt.

Inzicht verkrijgen in het verloop van het programma en de mate waarin de doelstellingen zijn gerealiseerd, waren belangrijke aandachtspunten in het onderzoek. Daarnaast moest rekening gehouden worden met de praktische en financiële haalbaarheid van het onderzoek. Zo behoorde het meenemen van een controlegroep (scholen en leerlingen die niet aan Special Heroes deelnemen) niet tot de mogelijkheden. Hierdoor kunnen we, conform de opdracht, uitspraken doen over de resultaten, maar niet over ‘bewezen effectiviteit van de interventie’⁵. Het onderzoek kan wel als eerste stap gezien worden in het proces om de bewijsvoering voor effectiviteit te vergroten.

Theoretische onderbouwing

Onder stimulans van het project *Effectiviteit Interventies*⁶, wil Special Heroes de effecten van het programma vaststellen. Naast het uitvoeren van onderzoek is het ‘theoretisch onderbouwen’

⁵ Bij de effectiviteitsvraag moet het aannemelijk zijn dat het resultaat (zoals een verhoging van de sportdeelname en clublidmaatschap van cluster 3-leerlingen) wordt ‘veroorzaakt’ door de interventie (de cyclische aanpak van Special Heroes). Belangrijk daarbij is dat er geen verstoringen van andere variabelen mogen optreden of dat deze in ieder geval zichtbaar worden gemaakt. Een hogere sportdeelname van cluster 3-leerlingen zou immers ook veroorzaakt kunnen worden door sportstimuleringsprojecten van andere partijen of bijvoorbeeld door hulp die ouders buiten Special Heroes om geboden krijgen om hun kind te laten sporten. In de praktijk is het echter lastig om een complete lijst van verstoringen van variabelen op te stellen. Een onderzoek met controlegroepen zou het inzichtelijk maken van het netto effect van de interventie vergemakkelijken. Meestal pleit men daarnaast voor meerdere studies. Hoe meer studies laten zien dat het resultaat is bereikt, des te aannemelijker wordt het dat de interventie werkt.

⁶ Effectiviteit Interventies was een van de vijf deelprojecten van het Platform Sport, Bewegen en Onderwijs. Dit platform was tot halverwege 2012 actief en had tot doel om middels een versterking van de verbinding tussen sport en onderwijs de sport- en beweegdeelname van jongeren te bevorderen.

van de interventie belangrijk. Dit is bedoeld om aan te geven hoe de methodiek van Special Heroes in theorie aansluit bij het achterliggende probleem, de doelen en de doelgroep van Special Heroes. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van theorieën en modellen uit de literatuur. Idealiter wordt dit gedaan voordat een aanpak wordt ontwikkeld en in de praktijk uitgerold, om vooraf te kunnen bepalen wat de beste aanpak en uitvoerstrategie is. Zoals bij veel andere sportstimuleringsprojecten is Special Heroes eerst in de lokale praktijk tot stand gekomen, op basis van praktische ervaringen met betrekking tot de werking ervan. Door nu, ‘achteraf’, de werking van de aanpak nog eens uitgebreid te beschrijven op basis van theoretische modellen, ontstaat de mogelijkheid om eventuele blinde vlekken op te sporen en de aanpak aan te scherpen.

Deze theoretische onderbouwing is uiteindelijk in 2012 afgerond en ter beoordeling ingediend bij de *Erkenningscommissie Interventies* van het RIVM, het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) en het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ)⁷ (in bijlage 4 is de theoretische onderbouwing opgenomen). Het onderzoek was toen al in volle gang. In het onderzoeksontwerp was dan ook nog geen rekening gehouden met de in de theoretische onderbouwing beschreven factoren. Het onderzoek heeft ook niet als doel om de beschreven modellen te toetsen. Waar mogelijk geven we op basis van de onderzoekresultaten en de kennis uit de theoretische onderbouwing aan waar verbeteracties ten aanzien van de aanpak Special Heroes mogelijk zijn.

1.3 Instrumenten monitoring en evaluatie

Om te bepalen in welke mate resultaten op organisatie- of implementatieniveau zijn bereikt en op welke wijze Special Heroes in de dagelijkse praktijk is uitgevoerd, is gebruik gemaakt van scholenvragenlijsten, leerlingenvragenlijsten, een aanvullend onderzoek onder sportaanbieders en nader kwalitatief onderzoek naar de ‘beleving’ van Special Heroes.

Scholenvragenlijst

Om de basisgegevens en situatie bij aanvang van het project op de deelnemende scholen in kaart te brengen heeft het Mulier Instituut een schriftelijke vragenlijst opgesteld. Doel was om het profiel van de scholen te schetsen, gegevens over de huidige sport- en beweegactiviteiten te verzamelen en na te gaan welke verwachtingen scholen hadden ten aanzien van de opzet en uitvoering van het programma Special Heroes. Deze vragenlijst is bij 83 scholen afgenomen in het najaar van 2010 (zie Van Lindert en van den Dool, 2011).

Om de effecten van het proces (tevredenheid en ervaringen) en de output (bereikte resultaten) te meten hebben de regionaal projectleiders van Special Heroes in het voorjaar van 2012 een aangepaste vragenlijst onder de deelnemende scholen verspreid. Deze vragenlijsten zijn vervolgens naar het Mulier Instituut teruggestuurd en aldaar verwerkt. Uiteindelijk hebben we van 34 scholen bruikbare vragenlijsten ontvangen. In hoofdstuk 2 zijn de belangrijkste resultaten beschreven en in bijlage 5 zijn de vraagpunten van de schoolvragenlijst opgenomen.

⁷ Zie <http://www.nji.nl/erkenning>. De commissie heeft Special Heroes de volgende status meegegeven: *onder voorbehoud theoretisch goed onderbouwd*.

Leerlingvragenlijst

Om de sport- en beweegdeelname van de leerlingen van de deelnemende scholen te meten heeft het Mulier Instituut bij de start van het onderzoek in 2010 een schriftelijke vragenlijst ontwikkeld. In samenspraak met Special Heroes is ervoor gekozen – ook om kostentechnische redenen - om de regionale projectleiders te betrekken bij het verspreiden van de vragenlijsten op de scholen. Zij hadden immers al goede contacten met de scholen. De scholen hebben de vragenlijsten uitgereikt aan de leerlingen, zij konden de vragenlijst mee naar huis nemen en samen met hun ouders invullen of door hun ouders laten invullen. De scholen hebben de vragenlijsten vervolgens ingenomen en teruggestuurd naar een centraal adres, waar deze werden gescand en ingelezen. Dit leverde 4.551 l bruikbare leerling-vragenlijsten op (zie Van Lindert en van den Dool, 2011). De veldwerkperiode liep van mei 2010 tot de zomer van 2011.

De vragenlijst van de 0-meting is destijds afgeleid van de vragenlijst die Special Heroes eerder heeft gebruikt voor scholen die in een eerdere fase met het programma zijn gestart (regio's Groot Gelre, Rivierenland en Nachtegaal). De vragenlijst is bij de 1-meting op een paar punten aangepast.

In 2012 is de enigszins aangepaste vragenlijst (zie bijlage 6) op vergelijkbare wijze uitgezet onder de ouders van de leerlingen die op dat moment aan de Special Heroes projecten op de scholen deelnamen. Bij de 0-meting zijn de vragen verspreid onder leerlingen waarvan het in de rede lag dat zij zouden gaan deelnemen aan het programma. Bij de 1-meting zijn niet exact dezelfde leerlingen bevraagd als bij de 0-meting. De 0-meting en de 1-meting zijn daardoor als twee opzichzelfstaande metingen te beschouwen, waarbij de 1-meting is bedoeld om te bezien in hoeverre de eerder geformuleerde doelstellingen van Special Heroes zijn bereikt (zie hiervoor verder paragraaf 3.2). De 1-meting is in het voorjaar van 2012 uitgezet en leverde 3.004 ingevulde vragenlijsten op.

Doel van dit leerlingonderzoek is het schetsen van een algemeen beeld van de huidige sport- en beweegdeelname van de leerlingen na afronding van het programma Special Heroes op de deelnemende cluster 3-scholen. In hoofdstuk 3 beschrijven we de resultaten van deze meting.

Onderzoek onder sportaanbieders

Als onderdeel van de monitoronderzoeken naar de uitvoering van Special Heroes is ook onderzocht hoe de deelnemende aanbieders van sport aankijken tegen het programma. In het najaar van 2011 vulden 136 sportaanbieders de vragenlijst in. Over dit onderzoek is gerapporteerd in *Special Heroes bezien vanuit sportaanbieders* (Cevaal et al, 2012). De resultaten van dit onderzoek nemen we mee in hoofdstuk 5, de slotbeschouwing.

Kwalitatief onderzoek Special Heroes

Om niet alleen te monitoren, maar ook te evalueren en lessen te formuleren voor een eventueel vervolg heeft het Mulier Instituut gedurende de looptijd van Special Heroes diverse (groeps-) gesprekken gevoerd bij een vaste kern van bij het programma betrokken medewerkers en (contact)personen. Doel was om meer zicht te krijgen op de 'beleving' van het programma door de betrokkenen en de factoren die het succes dan wel falen van de implementatie van het programma Special Heroes in de regio's en op de scholen bepalen.

Om een beeld te krijgen van het reilen en zeilen van het programma is een interview gehouden met twee programmacoördinatoren van het landelijk programmateam. Deze programmacoördinatoren staan onder leiding van de programmamanager. Zij sturen op hun beurt ieder een team van regionale projectleiders aan. Er zijn 21 regionale projectleiders die de deelnemende scholen ondersteunen bij de uitvoering van hun project en daardoor goed thuis zijn in de lokale en regionale situatie. De teams van regionale projectleiders beleggen regelmatig bijeenkomsten om het reilen en zeilen van het programma in de regio's met elkaar te bespreken. Gedurende de looptijd van het programma hebben we zes van deze bijeenkomsten bijgewoond en aangegeven om onze vragen over het proces voor te leggen. Tevens hebben we in het voorjaar van 2012 een slotbijeenkomst belegd om met alle regionale projectleiders tezamen het programma te evalueren.

Op lokaal niveau hebben we tien scholen intensief gevolgd in hun ontwikkelingen. Bij deze scholen zijn 10 (vak)leerkrachten, 10 trainers van sport- en beweegaanbieders, 24 leerlingen en 10 ouders geïnterviewd⁸. Tevens zijn observaties uitgevoerd tijdens sportclinics die in het kader van Special Heroes plaatsvonden op school en bij sportaanbieders. Het kwalitatieve onderzoek is in 2011 en 2012 uitgevoerd. De resultaten bespreken we in hoofdstuk 4⁹.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we de resultaten van de scholenvragenlijst. Na een korte toelichting op de methode en respons geven we een algemeen profiel van de cluster 3-scholen. Vervolgens beschrijven we het binnenschools, naschools en buitenschools sport- en beweegaanbod van de scholen. Het derde deel gaat in op de deelname aan en de waardering van het programma Special Heroes op de scholen. Het hoofdstuk sluiten we af met een samenvattende paragraaf.

In hoofdstuk 3 worden de resultaten van de leerlingvragenlijst besproken. We gaan eerst in op een aantal onderzoekstechnische aspecten. Daarna wordt een beeld geschetst van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen aan de hand van een aantal kenmerken. In de paragraaf over het sport- en beweegprofiel van de leerlingen bespreken we de deelname aan sport, de motieven om al dan niet te sporten en het lidmaatschap van een sportvereniging. Vervolgens bespreken we de waardering voor het programma Special Heroes. De resultaten vatten we samen in de laatste paragraaf van het hoofdstuk.

De resultaten van het kwalitatieve onderzoek beschrijven we in hoofdstuk 4. Hier beschrijven we de dagelijkse gang van zaken rondom de invoering van Special Heroes zoals de betrokkenen die hebben beleefd.

In hoofdstuk 5 sluiten we het rapport af met een weergave van de belangrijkste resultaten en integreren we de resultaten van de verschillende hoofdstukken aan de hand van de

⁸ Een deel van de uitkomsten van dit onderzoek zijn al in een afstudeerscriptie opgenomen (Verduin, 2012).

⁹ Zie verder ook de afstudeerscriptie van Verduin (Verduin, 2012).

doelstellingen van Special Heroes. Daarbij maken we onderscheid in de resultaten op organisatieniveau en de resultaten op het niveau van de einddoelgroep.

2. Special Heroes op de scholen

2.1 Inleiding

Om de situatie bij de deelnemende cluster 3-scholen te meten is zowel bij de 0-meting als bij de 1-meting onder de scholen een scholenvragenlijst uitgezet. Deze is door de contactpersoon van de school voor Special Heroes (meestal de vakleerkracht lichamelijke opvoeding) samen met de regionale projectleider ingevuld. In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten daarvan. We schetsen eerst een algemeen profiel van de scholen en daarnaast beschrijven we het ‘beweegprofiel’ van de scholen. Vervolgens gaan we in op de deelname aan Special Heroes, de waardering en evaluatie van het programma, de samenwerking met sportaanbieders van Special Heroes en de borging van Special Heroes. De vragen die tot doel hadden inzicht te geven in ervaren succesfactoren en knelpunten met betrekking tot de uitvoering van Special Heroes zijn in samenspraak met het landelijk programmateam opgesteld (zie ook Fleuren et al, 2004; 2006; 2010).

De vragenlijst bestond uit vragen over de school als geheel en uit vragen per schoolafdeling. Dikwijls hebben cluster 3-scholen namelijk verschillende afdelingen/locaties. We onderscheiden zeven verschillende schoolafdelingen. De leerlingen op deze afdelingen zijn ingedeeld naar niveau (onderbouw en bovenbouw, respectievelijk SO en VSO) en naar de aard van de handicap (ZMLK, MG, LZK, LG). Bij de bespreking van de resultaten in de eerste paragrafen maken we onderscheid naar deze schoolafdelingen.

De schoolafdelingen zijn:

• ZMLK, SO	zeer moeilijk lerende kinderen, speciaal onderwijs
• LG, SO	lichamelijk gehandicapt, speciaal onderwijs
• LZK, SO	langdurig zieke kinderen, speciaal onderwijs
• MG	meervoudig gehandicapt, beide niveaus
• ZMLK, VSO	zeer moeilijk lerende kinderen, voortgezet speciaal onderwijs
• LG, VSO	lichamelijk gehandicapt, voortgezet speciaal onderwijs
• LZK, VSO	langdurig zieke kinderen, voortgezet speciaal onderwijs

2.2 Steekproef en respons

In dit hoofdstuk bespreken we zowel de 0- als de 1-meting. Daarom hebben we van beide metingen de responsgegevens weergegeven.

0-meting

Volgens opgave van Special Heroes waren er in het voorjaar van 2010 174 cluster 3-scholen. Door fusies is het aantal scholen inmiddels teruggelopen tot 172. Bij de 0-meting hadden 142 cluster 3-scholen¹⁰ de intentie uitgesproken mee te willen doen aan Special Heroes. Het

¹⁰ We gaan hier uit van scholen met een eigen BRIN-nummer, niet van schoollocaties.

merendeel van deze scholen (97) deed mee sinds Special Heroes was gestart met de landelijke uitrol van het programma in het voorjaar van 2010. De overige scholen waren al eerder gestart met Special Heroes en hebben niet meegedaan aan het onderzoek onder de leerlingen. Dit betrof 45 scholen uit de regio's Groot Gelre, Nachtegaal en Rivierenland. De scholenvragenlijst voor de 0-meting was verspreid onder alle sinds 2010 deelnemende scholen (n=122), aangevuld met de scholen uit de regio's Nachtegaal en Rivierenland (Groot Gelre uitgezonderd). Van 83 scholen was de ingevulde vragenlijst verwerkt (respons 68%). Samen hebben deze scholen 205 afdelingen.

1-meting

Volgens opgave van Special Heroes hebben uiteindelijk 130 van de 172 cluster 3-scholen het hele traject van Special Heroes afgemaakt. Dit aantal is vergeleken met de 0-meting (142) lager in verband met eerder genoemde fusies van scholen, maar ook doordat scholen alsnog afhaakten door diverse omstandigheden (financiële situatie, aangekondigde bezuinigingen, onvoldoende menskracht om Special Heroes uit te voeren, etc).

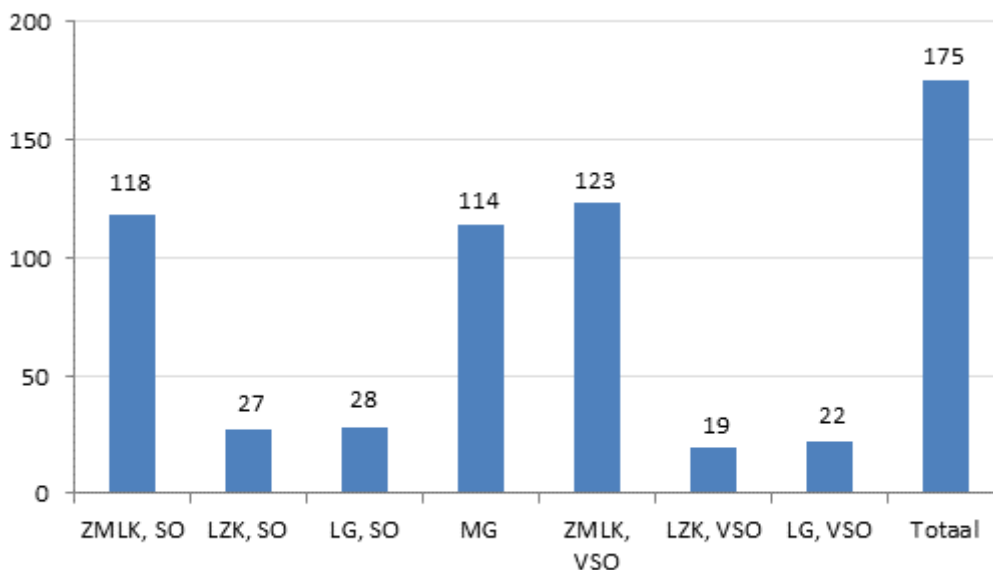
Voor de 1-meting is in het voorjaar van 2012 een scholenvragenlijst verspreid onder 107 cluster 3-scholen. Van 36 scholen hebben we ingevulde vragenlijsten ontvangen, twee vragenlijsten waren niet bruikbaar, zodat de analyse op 34 vragenlijsten is gebaseerd. De verspreiding van de schriftelijke vragenlijsten verliep net als bij de 0-meting via de regionale projectleiders.

2.3 Profiel scholen

In deze paragraaf beschrijven we een aantal algemene kenmerken van de scholen. In het rapport van de 0-meting hebben we een beschrijving in tabellen opgenomen op basis van 80 scholen. Gezien het beperkte aantal scholen dat op de 1-meting vragenlijst heeft gerespondeerd, bespreken we de kenmerken alleen in de tekst en niet via tabellen. In globale termen vergelijken we de uitkomsten met de 0-meting.

Schoolafdelingen

Het landelijk profiel van de afdelingen is in figuur 2.1 beschreven. In totaal zijn er 175 scholen (stand van zaken begin 2009). Elke school heeft 2 tot 3 afdelingen. De MG-scholen (meervoudig gehandicapten) zijn niet naar niveau uitgesplitst.

Figuur 2.1 Profiel cluster 3 scholen, naar schoolafdelingen (aantal), 2009

Cluster 3-scholen hebben dikwijls meerdere schoolafdelingen of locaties. Conform de landelijke verdeling hebben de meeste van de 34 aan de 1-meting deelnemende scholen ZMLK-afdelingen. De LZK- en LG afdelingen komen net als bij de landelijke verhoudingen vier tot vijf keer minder vaak voor. Een derde van de scholen heeft één schoolafdeling, eveneens een derde heeft nog een tweede afdeling. Zes van de 34 scholen heeft er drie en een gelijk aantal heeft vier of meer afdelingen (het maximum aantal is zeven). Bij elkaar opgeteld hebben de 34 scholen 86 schoolafdelingen.

Aantal leerlingen per school

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011) laat in *Kerncijfers 2006-2010* zien dat reguliere basisscholen gemiddeld 224 leerlingen hebben en scholen voor het voortgezet onderwijs gemiddeld 712 leerlingen (naar schoollocatie). De cluster 3-scholen hebben gemiddeld 164 leerlingen (2009). Hier is geen onderscheid gemaakt naar schoolafdeling. Van de aan het onderzoek deelnemende scholen was het leerling-gemiddelde 172 (162 bij 0-meting). De kleinste school in het onderzoek heeft ruim 50 leerlingen, de grootste school ruim 500.

Het gemiddeld aantal leerlingen per schoolafdeling voor de door ons onderzochte scholen is nog eens een stuk lager dan het algemene schoolgemiddelde en komt maximaal op 94 uit (voor ZMLK VSO-afdelingen). Het gemiddeld aantal leerlingen is bij MG-afdelingen het laagst (44 leerlingen). Deze cijfers zijn vergelijkbaar met de aantallen die we vonden bij het onderzoek onder scholen tijdens de 0-meting.

Groepsgrootte en rolstoelgebonden leerlingen

De gemiddelde groepsgrootte van de klassen bij de verschillende schoolafdelingen ligt tussen de acht en dertien leerlingen. De gemiddelde groepsgrootte is bij de MG-afdelingen het kleinst met acht leerlingen, de ZMLK VSO-scholen hebben met een gemiddelde van dertien leerlingen de grootste klassenomvang van de onderzochte scholen (conform 0-meting).

Het gemiddeld aantal rolstoelgebonden leerlingen per schoolafdeling ligt tussen de een (ZMLK) en vijftien (LG VSO). Iedere afdeling voor leerlingen met een lichamelijke handicap (SO en

VSO) heeft logischerwijze wel één of meer leerlingen die aan een rolstoel zijn gebonden. De aantallen zijn vergelijkbaar met de verhoudingen tijdens de 0-meting.

2.4 Profiel lichamelijke opvoeding op school

In deze paragraaf beschrijven we het binnenschools sport- en beweegaanbod van de scholen. Hiermee bedoelen we de reguliere gymnastieklessen tijdens schooltijd en eventuele pauzeactiviteiten. Allereerst komt aan de orde welke aspecten van sport de scholen voor hun leerlingen belangrijk vinden.

Belang van sport voor de leerlingen

De scholen (alle afdelingen) vinden plezier en ontspanning het belangrijkste aspect van sport voor hun leerlingen, gevolgd door lichaamsbeweging en leren samenwerken/samenspelen. Minder belangrijke aspecten vinden zij dat leerlingen door sport agressie of energie kunnen kwijtraken en dat zij leren omgaan met de handicap. Dit beeld komt overeen met uitkomsten van eerder onderzoek onder scholen in het speciaal onderwijs in het kader van *(On)beperkt sportief* (Van Lindert, De Jong & Van den Dool, 2008). De scholen benadrukken hiermee vooral het belang van de sociale dimensie van sport en het feit dat sport leuk moet zijn. Dit sluit aan bij de algemene doelstelling van Special Heroes om leerlingen te laten ervaren hoe leuk sport kan zijn. Het belang van deze aspecten was vrijwel conform de antwoorden van de deelnemende scholen tijdens de 0-meting.

Frequentie en aanbod gymnastieklessen

Scholen hebben de wettelijke plicht hun leerlingen bewegingsonderwijs aan te bieden. Scholen kunnen in de lessen lichamelijke opvoeding zo direct invloed uitoefenen op het activiteitsniveau van de leerlingen en aandacht schenken aan verschillende sport- en beweegvormen. Leerlingen in het speciaal (voortgezet) onderwijs kunnen op die manier kennismaken met sport en bewegen en ervaren wat zij leuk vinden. Die ervaring nemen zij mogelijk mee in hun vrije tijd. Bij alle schoolafdelingen uit het onderzoek doen de meeste leerlingen dan ook mee aan de gymnastieklessen van de school (tijdens de 0-meting was dat bij één school niet het geval). Op de vraag wat de redenen zijn dat een deel van de leerlingen niet deelneemt hebben negen scholen geantwoord. Enkele scholen gaven aan dat sommige leerlingen door hun handicap niet in staat zijn aan de gymlessen deel te nemen en dat er voor de jongste leerlingen geen gymles is.

De tien meest door de scholen aangeboden sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen in de afgelopen twaalf maanden zijn achtereenvolgens: voetbal, badminton, honkbal, gymnastiek, atletiek, basketbal, zwemmen, hockey, korfbal en handbal. Voetbal wordt door vrijwel iedere school aangeboden.

Gemiddelde groepsgrootte gymnastieklessen

Scholen geven per afdeling voor hun gymnastieklessen een gemiddelde groepsgrootte op van tussen de acht en vijftien leerlingen. Dit komt vrijwel overeen met de gemiddelde groepsgrootte van de klassen in het algemeen op de scholen en met de cijfers uit de 0-meting.

Aantal en duur gymnastieklessen

Op de verschillende schoolafdelingen van de deelnemende scholen krijgen de leerlingen gemiddeld tussen 1,7 en 2 gymnastieklessen per week (conform 0-meting). Qua duur krijgen de

leerlingen per week tussen 63 en 78 minuten per week gym. De gemiddelde duur is op de afdelingen LZK SO en LG SO het laagst en op de afdelingen ZMLK SO het hoogst. Op de meeste schoolafdelingen worden gemiddeld bijna twee lessen per week geboden. Dit is vergelijkbaar met de 0-meting.

Het aantal minuten dat de leerlingen gymnastiekonderwijs krijgen op de scholen in dit onderzoek lijkt vergeleken met scholen in het reguliere onderwijs aan de lage kant. Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij, Wisse, Van Mossel, Lucassen & Van den Dool, 2011) komt naar voren dat (reguliere) basisscholen leerlingen van de groepen drie tot en met acht gemiddeld 91 minuten lichamelijke opvoeding per week geven. Scholen in het voortgezet onderwijs (klas 1-4) doen dit gemiddeld 115 minuten per week. Uit ander onderzoek (o.a. Slingerland & Borghouts, 2011:11) komt naar voren dat er vaak een verschil is tussen de ingeroosterde tijd voor de gymnastiekles en de daadwerkelijke lestijd. Het kan voorkomen dat de effectieve lestijd korter is door omkleden en de reistijd van en naar de sportaccommodatie. Het is aannemelijk dat, zowel in het speciaal (voortgezet) onderwijs als in het regulier onderwijs, de effectieve lestijd voor gymnastiek korter is op scholen waar de accommodatie niet op het terrein ligt (zie ook Stuij et al, 2011). In dit onderzoek is niet specifiek gevraagd naar de effectieve lestijd en is ook niet in kaart gebracht waar de sportaccommodatie van de scholen is gelegen. Alleen al vanwege het feit dat cluster 3-leerlingen dikwijls bij het omkleden extra begeleiding nodig hebben, mag worden verwacht dat er minder effectieve lestijd overblijft.

Vakleerkracht lichamelijke opvoeding

Om de kwaliteit van de lessen lichamelijke opvoeding te garanderen wordt vaak de inzet bepleit van specifiek gekwalificeerde docenten met een afgeronde lerarenopleiding lichamelijke opvoeding (ALO), vakleerkracht lichamelijke opvoeding genoemd (Stuij, et al, 2011).

De meeste cluster 3-scholen (27 van 34 scholen) in de 1-meting van het onderzoek hebben een vakleerkracht lichamelijke opvoeding (geen onderscheid naar schoolafdeling). Een vergelijkbaar aandeel troffen we bij de aan de 0-meting deelnemende scholen aan. De helft van de scholen heeft één vakleerkracht in dienst, de rest meerdere.

Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij, et al, 2011) blijkt dat reguliere basisscholen veel minder vaak over een vakleerkracht beschikken. Het gaat daar om de helft van de basisscholen. Op scholen voor het voortgezet onderwijs zijn vakleerkrachten vaker aanwezig, omdat het vak lichamelijke opvoeding daar verplicht gegeven moet worden door een vakspecifiek geschoolde docent (Herweijer, Stegeman & Wisse, 2008). In het speciaal onderwijs is de (pabo-afgestudeerde) groepsleerkracht bevoegd om de lessen lichamelijke opvoeding te geven. In het speciaal voortgezet onderwijs is alleen de vakspecifiek geschoolde docent bevoegd.

2.5 Deelname aan Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we hoeveel kennismakingslessen er op de scholen zijn geweest, welke leerlingen daaraan deelnamen en waar het aanbod uit bestond. Daarnaast gaan we in op de doorstroom naar reguliere sportverenigingen van de deelnemers aan Special Heroes en de redenen als dat niet zo is. De uitkomsten zijn op de antwoorden van 34 scholen gebaseerd. Vanwege de lage aantallen geven we in deze en navolgende paragrafen daarom geen percentages weer. Ook met de weergave van gemiddelden zijn we voorzichtig, dat doen we

alleen voor de navolgende tabellen 2.1 en 2.2. Alle andere resultaten in de rest van dit hoofdstuk geven we schematisch weer.

In tabel 2.1 is weergegeven hoeveel kennismakingslessen ofwel clinicblokken op de scholen zijn georganiseerd. Een clinicblok duurt ongeveer vier weken en is onderdeel van het binnenschoolse aanbod in het kader van Special Heroes (stap 1). Naast deze fase wordt in het kader van Special Heroes ook naschools/buitenschools aanbod verzorgd (stap 2), waarbij de school en sportaanbieder samenwerken. Er is ook een nazorgtraject (stap 3), waarbij gestreefd wordt naar structurele sportdeelname van de leerlingen en borging van het programma binnen de school en de lokale setting.

In het schooljaar 2009/2010 is het gemiddelde minder dan één clinicblok per school, in de twee daarop volgende jaren komt het gemiddelde op drie blokken uit. Het gemiddeld aantal deelnemende leerlingen per school blijft stabiel (rond 90 leerlingen). Op de aan de 1-meting deelnemende scholen zitten gemiddeld 172 leerlingen.

Tabel 2.1 Aantal gerealiseerde clinicblokken op de scholen naar schooljaren en het geschatte aantal deelnemers per jaar, cluster 3 scholen, 1-meting (gemiddeld, n=34)

	Clinicblokken (n=34)	Deelnemers (n=34)
2009-2010	0,7	90
2010-2011	2,8	92
2011-2012	3,1	97

In de volgende tabel (2.2) is naar afdeling weergegeven welk aandeel van de leerlingen (alle of een deel) het programma Special Heroes kreeg aangeboden. In samenspraak met Special Heroes hebben scholen meestal op voorhand bepaald welke leerlingen aan Special Heroes meedoen. Uit de tabel valt op te maken dat scholen daarin inderdaad keuzes hebben gemaakt.

Tabel 2.2 Aandeel leerlingen naar schoolafdeling dat deelnam aan Special Heroes, 1-meting (in aantal schoolafdelingen, n=86)

	ZMLK SO	ZMLK VSO	MG	LZK SO	LZK VSO	LG SO	LG VSO
Alle leerlingen	9	9	2	1	2	3	3
Deel van leerlingen	13	17	6	3	3	1	2

Gedurende de projectperiode hebben per school ongeveer 123 leerlingen aan Special Heroes deelgenomen. Zoals we in tabel 2.1 zagen heeft een groot deel deelgenomen aan een clinicblok (97 in het schooljaar 2011-2012). Uitgaande van het gemiddelde aantal leerlingen betekent dit dat volgens opgave door de ondervraagde scholen bijna drie op de vier leerlingen deelnam aan Special Heroes (71%, 122,8 deelnemers en 172 leerlingen).

Los van het scholenonderzoek heeft het landelijk programmateam van Special Heroes zelf gegevens verzameld over de deelname van het aantal leerlingen aan Special Heroes. Zij heeft van alle aan het project deelnemende scholen hierover gegevens gekregen. Waarschijnlijk kunnen de scholen het aantal deelnemers vrij goed inschatten omdat de clinics per klas/gymnastiekgroep zijn gegeven. Wanneer we uitgaan van de regio's exclusief Groot Gelre

(die al langer bezig is met Special Heroes) dan blijkt volgens opgave van Special Heroes dat er 10.831 leerlingen, ofwel 58 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen, met Special Heroes heeft kennis gemaakt. Dit percentage is lager dan de 71 procent die is gecalculeerd op basis van antwoorden van scholen in de 1-meting vragenlijst. Omdat de gegevens uit de scholenvragenlijst afkomstig zijn van een kleiner aantal scholen, gaan we er vanuit dat de informatie die alle scholen zelf opgaven aan Special Heroes waarschijnlijk meer valide is. Het aantal deelnemende leerlingen stellen we daarmee vast op 58 procent (bij de deelnemende scholen).

Los van het totaal aantal deelnemende leerlingen is de scholen ook gevraagd hoeveel leerlingen van hun school door Special Heroes lid zijn geworden van of zich hebben aangesloten bij een naschoolse sportvereniging, ook wel schoolsportvereniging genoemd. Hierbij maakt een sportaanbieder of –vereniging na schooltijd gebruik van de faciliteiten van de school en biedt op de schoollocatie voor leerlingen een sportaanbod aan. Volgens de antwoorden van de scholen hebben gemiddeld elf leerlingen aan zo'n schoolsportvereniging deelgenomen. Dit is zes procent van alle leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen en negen procent van de aan Special Heroes deelnemende leerlingen. Van een buitenschoolse sportvereniging is volgens opgave van de ondervraagde scholen zes procent van alle leerlingen lid geworden en acht procent van de aan Special Heroes deelnemende leerlingen. Gemiddeld zijn leerlingen van deze scholen bij drie verschillende sportverenigingen lid geworden (of geweest).

Over de doorstroom van deelnemers aan Special Heroes naar (externe) sportverenigingen heeft Special Heroes ook zelf gegevens verzameld. Hier komen we in hoofdstuk 3 nader op terug, als we de uitkomsten uit de leerlingenonderzoeken bespreken.

De volgende tabel (2.3) geeft aan welke activiteiten op de scholen zijn georganiseerd voor sport en bewegen. De resultaten uit deze tabel zijn gezien het beperkte aantal waarnemingen indicatief.

In de 0-meting zagen we dat vrijwel alle scholen (87%) mogelijkheden hebben om in de pauzes te sporten en te bewegen. In deze meting zien we dat de meeste scholen nu ook activiteiten zijn gaan organiseren in de pauzes. Sport- en beweegactiviteiten tijdens de pauze of tijdens perioden dat leerlingen vrij kunnen spelen zijn door 24 van de 34 scholen die aan de 1-meting deelnamen maandelijks of wekelijks georganiseerd. De meeste van deze activiteiten zijn met de komst van Special Heroes tot stand gekomen. Dat geldt ook voor de kennismakingslessen (clinics). Vijftien van de 27 scholen die kennismakingslessen organiseerden, introduceerden dat in de periode dat Special Heroes werd uitgevoerd. Deze lessen zijn vaak incidenteel. Ook naschoolse sport en het aantal schoolsportverenigingen is toegenomen met de komst van Special Heroes. De meeste scholen hebben geen aanbod tijdens de naschoolse opvang en organiseren ook weinig sportinstuiven.

Tabel 2.3 Aanbod sport- en beweegactiviteiten op school en moment van introductie (voor/na komst Special Heroes), 1-meting (in aantallen, n=34)*

	Aanbod			Introductie Special Heroes	
	geen	incidenteel	vaker**	ervoor	erna
Sport-/beweegactiviteiten tijdens de pauze/vrij spelen	4	2	24	4	26
Sportdag(en)		30		30	
Sporttoernooi tegen leerlingen van de eigen school	15	17		17	
Sporttoernooi tegen leerlingen van de andere school	6	24		22	2
Sportinstuif(en)	22	6		6	
Kennismakingslessen/ clinics	1	21	5	12	15
Schoolsportvereniging naschools	15	7	6	4	8
Sport-/beweeg-activiteiten door naschoolse aanbieder (buiten de school)	15	6	9	5	9
Sport-/beweegactiviteiten tijdens naschoolse opvang	24	2	5	5	2

*Categorie weet niet/geen antwoord is niet opgenomen in tabel

** Maandelijks of wekelijks

Zoals eerder al genoemd, stroomt een klein deel van de leerlingen van de ondervraagde cluster 3-scholen door naar een (externe, buitenschoolse) sportvereniging (6%). Geen enkele school vindt de doorstroming op dit moment heel goed gaan. ‘Dat lukt een beetje’ geven 23 van de 31 scholen aan. Acht scholen geven aan dat dit niet lukt (drie scholen gaven geen antwoord). In tabel 2.4 zijn de redenen opgesomd, die scholen geven voor de geringe doorstroming van leerlingen naar de sportvereniging. Het is een inschatting die zij maken op basis van de ervaringen met leerlingen.

Tabel 2.4 Redenen dat leerlingen geen lid/contribuant van een (externe) sportaanbieder worden, 1-meting (in aantallen, n=34)

Sportaanbieder te ver weg van woonplaats leerling (n=23)
Vanuit thuissituatie geen vervoer beschikbaar (n=21)
Thuissituatie toonde geen interesse in sport (n=18)
Vanuit thuissituatie geen tijd/energie om te helpen (n=15)
Leerling toonde geen interesse in sport (n=12)
Tijdstip van sporten kwam niet uit (n=11)
Leerling/thuissituatie vond lidmaatschap te duur (n=11)
Aangeboden sporttak sloot niet aan sportwens leerling (n=9)
Er was geen sportmaatje (n=4)
Leerling twijfelt over vaardigheden (n=4)
Leerling voelt zich niet thuis bij de sportaanbieder (n=2)
Thuissituatie/leerling twijfelt over deskundigheid (n=2)
Anders (n=1)
Weet niet (n=3)

Een reden die er volgens scholen uit springt, heeft te maken met het vervoer van leerlingen. Scholen geven daarbij aan dat de sportaanbieders te ver weg zitten van de woonplaats van de leerlingen (zie paragraaf 3.5, ook ouders noemen dit als reden). Scholen werken maar met een beperkt aantal sportaanbieders in de nabije omgeving samen, terwijl scholen in het speciaal onderwijs dikwijls een regiofunctie hebben: ze leggen zich toe op een specifieke groep leerlingen met een handicap die soms van heinde en verre naar school komen. De gekozen sportaanbieders liggen dan niet in het woongebied van de leerling. Daarnaast zijn de leerlingen ook meer aangewezen op (georganiseerd) vervoer, omdat zij dikwijls niet in staat zijn om zelfstandig te reizen. De tweede door scholen genoemde reden voor de geringe doorstroom, lijkt de geringe betrokkenheid van de ouders te zijn. Daarbij schatten scholen in dat leerlingen vanuit de thuissituatie geen vervoer beschikbaar hebben en/of dat er vanuit de thuissituatie geen tijd of energie is om te helpen. Scholen noemen verder de motivatie van leerlingen (niet altijd optimaal) als reden voor de geringe doorstroom. Ook denken sommige scholen dat praktische zaken zoals het tijdstip, de kosten, het aanbod dat niet aansluit en het ontbreken van een sportmaatje voor leerlingen redenen zijn om geen lid te worden. In paragraaf 3.5 komt de mening van de ouders over dit onderwerp naar voren.

De volgende citaten (open antwoorden scholenonderzoek) gaan in op specifieke knelpunten voor de doorstroming van de leerlingen naar een sportvereniging:

- Dit gebeurt nog te weinig, veel leerlingen zitten al op een sport. Vervoerprobleem. Financieel probleem. Geen stimulans vanuit thuis: naar mijn idee wordt het door ouders meer gezien als een leuke kennismaking;
- Ligt vaak aan het enthousiasme van de ouders/begeleiding. Meestal moeten leerlingen onder begeleiding naar sport in verband met tijdstip, plaats en vervoer;
- Doorstroming naar vereniging was niet op tijd rond;
- Doorstroom naar schoolsportvereniging lukt wel. Doorstroom naar externe sportvereniging lukt niet. Reden: afstand, vervoer, kader vereniging;
- Geen vervoer, te ver weg, geen interesse en geen respons van de ouders;
- Het ligt vooral aan de ouders, of die zich er voor in willen zetten;
- Vaak ligt het probleem bij de ouders;
- Het voedingsgebied van de school is dermate groot dat er niet op maat, in eigen woonomgeving, gewerkt kan worden;
- Lastig om ouders over te halen in verband met vervoer;
- Leerlingen melden zich, ondanks aanmoediging, niet aan na het volgen van de clinics. Wellicht hebben we de leeftijdscategorie (VSO) verkeerd gekozen;
- Leerlingen willen wel, maar door vervoersproblemen is dit moeilijk;
- Praktische problemen blijven alles bepalend. Tevens neemt de motivatie soms snel af: sporten met je klasgenoten is toch anders;
- Vervoer blijft het grote struikelblok;
- Vervoer en inzet van de ouders vormen een belemmering;
- Wisseling sportleerkracht heeft een rol gespeeld; nog niet echt geland. Enthousiaste ouders gaan zelf op pad.

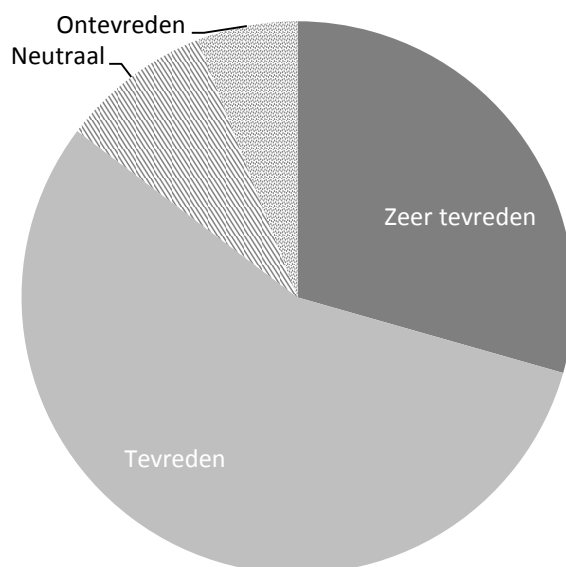
Ook deze antwoorden geven de indruk dat vooral de ouders de doelen van Special Heroes onvoldoende actief ondersteunen (om wat voor reden dan ook) en dat het vervoer een serieus probleem vormt. Deze twee zaken kwamen namelijk ook uit de resultaten van tabel 2.4 naar voren.

2.6 Waardering en evaluatie Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we de waardering van het project en de zaken die goed en minder goed gingen aan het project zoals blijkt uit de antwoorden van de vragenlijsten voor de scholen.

Van de aan de 1-meting deelnemende scholen zijn 29 van de 34 tevreden met het programma Special Heroes, 10 scholen geven aan zelfs zeer tevreden te zijn. Drie scholen zeggen niet tevreden en niet ontevreden te zijn en twee scholen zijn ontevreden over het verloop van het project (zie figuur 2.2).

Figuur 2.2 Tevredenheid met Special Heroes, 1-meting (aantallen, n=34)

Tabel 2.5 gaat in op het bereiken van de doelen van Special Heroes. Voor elk doel konden de scholen aangeven in welke mate het specifieke doel behaald is. In de tabel geven we weer hoeveel scholen aangaven de doelen geheel behaald te hebben.

Zoals in paragraaf 2.5 al is aangeduid zijn de scholen niet heel tevreden over de doorstroming naar (externe) sportverenigingen. Ook uit tabel 2.5 blijkt dit aangezien geen enkele school het lid worden van een sportvereniging als geheel behaald doel noemt. Twee andere doelen zijn echter wel door vele scholen genoemd. Het betreft het laten kennismaken met diverse sportvormen (22 van 34 scholen, 2^e doel, zie paragraaf 1.1) en de structurele plaats die sport en bewegen heeft gekregen op vele scholen (17 van de 34, 3^e doel). Andere doelen noemen de scholen minder vaak: leren samenwerken, vergroten zelfvertrouwen en drie keer sporten per week (4^e doel). Ook de volgende doelen noemen de scholen maar weinig: voorbereiden op een zinvolle invulling van de vrije tijd, omgaan met winnen en verliezen en het uitbreiden van de leefwereld.

Tabel 2.5 Geheel behaalde doelen Special Heroes, 1-meting (aantallen 'geheel behaald', n=34)

Leerlingen maken kennis met diverse vormen van sport (n=22)
Sport en bewegen krijgt structurele plaats op de school (n=17)
Leerlingen leren samenwerken door sporten (n=7)
Leerlingen vergroten hun zelfvertrouwen/zelfbeeld (n=7)
Leerlingen sporten minimaal 3 keer per week (n=6)
Leerlingen voorbereiden zinvolle invulling vrije tijd (n=4)
Leerlingen leren omgaan met winnen en verliezen (n=4)
Leerlingen breiden hun leefwereld uit (n=4)
Leerlingen worden lid van aanbieder buiten school (n=0)

De scholen hebben in de vragenlijsten ook aangegeven wat zij als de (drie) belangrijkste successen van de opzet en de uitvoering van Special Heroes zien. In tabel 2.6 zijn de resultaten hiervan weergegeven. De respondenten konden de succesfactoren aankruisen of aangeven dat zij geen successen zien. Geen enkele school heeft aangegeven geen successen te zien voor het programma.

De deelname van de leerlingen aan Special Heroes noemen de scholen het vaakst als succes (18 van de 34). Eenzelfde aantal noemt de betrokkenheid van de aanbieders in de buurt. Dertien scholen roemen de rol van de regionale projectleider. Daarnaast geven tien scholen aan dat zij de deskundige begeleiding door de aanbieders waarderen net als de belangstelling door de ouders. Wat betreft het laatste punt zijn de scholen wel verdeeld. De resultaten uit tabel 2.4 geven immers aan dat het volgens veel scholen schort aan de betrokkenheid van de ouders.

Tabel 2.6 Belangrijkste successen van de opzet en uitvoering van Special Heroes, 1-meting (in aantallen, n=34)

Deelname aan/belangstelling voor Special Heroes van de leerlingen (n=18)
Deelname/belangstelling vanuit naburige sportaanbieders (n=18)
Ondersteuning door de regionale projectleider (n=13)
Beschikbaarheid deskundige begeleiding vanuit aanbieder (n=11)
Belangstelling van de ouders/verzorgers voor Special Heroes (n=10)
Inzet van combinatiefunctionaris (n=8)
Draagvlak van collega's op de eigen school (n=6)
Beschikbaarheid van binnenaccommodatie op school (n=4)
Beschikbaarheid deskundige begeleiding vanuit school (n=4)
Bereidheid ouders om te helpen bij vervoer leerlingen (n=3)
Beschikbaarheid van financiële middelen op school (n=3)
Flexibiliteit rooster m.b.t. het inplannen van activiteiten (n=3)
Vervoer van leerlingen naar activiteiten buiten school (n=2)
Beschikbaarheid van materiaal op school (n=2)
Personele bezetting op school voor Special Heroes (n=2)
Beschikbaarheid van buitenaccommodatie op school (n=1)
Anders (n=2)
Geen successen/succesfactoren (n=0)

Naast de belangrijkste successen hebben we de scholen ook de vraag voorgelegd wat de drie grootste knelpunten zijn bij de opzet en uitvoering van het programma Special Heroes. Deze zijn weergegeven in tabel 2.7.

Ook hier komen de eerder genoemde zaken als het vervoer van de leerlingen (20 van de 34 scholen) en het gebrek aan belangstelling van de ouders (13 van de 34) als belangrijkste problemen van het programma naar voren. De combinatie van deze twee zaken is door dertien van de 34 scholen genoemd: ouders die te weinig helpen met het vervoer. Het gebrek aan financiële middelen, de inflexibiliteit van de roosters en ook weer het gebrek aan motivatie van de deelnemers zijn door meerdere scholen genoemd. Enkele scholen noemen ook interne zaken: te weinig draagvlak bij het personeel en onvoldoende ondersteuning door de regionale projectleider van Special Heroes (1 school, niet in tabel).

Tabel 2.7 Belangrijkste knelpunten van de opzet en uitvoering van Special Heroes, 1-meting (in aantallen, n=34)

Vervoer van leerlingen naar activiteiten moeilijk (n=20)
Onvoldoende belangstelling ouders/verzorgers voor Special Heroes (n=13)
Onvoldoende hulp ouders bij vervoer leerlingen (n=13)
Onvoldoende financiële middelen op school (n=8)
Inflexibiliteit rooster m.b.t. inplannen activiteiten (n=7)
Onvoldoende deelname/belangstelling leerlingen voor SH (n=5)
Onvoldoende deskundige begeleiding vanuit aanbieder (n=4)
Geen knelpunten/verbeterpunten (n=0)

Over de uitvoer van het Special Heroes programma is ook een aantal uitspraken opgenomen waarvan de scholen konden aangeven in welke mate zij het daarmee eens waren. Een aantal uitspraken is in tabel 2.8 opgenomen. De uitspraken hebben betrekking op uitvoeringsaspecten van het programma.

De meeste uitvoerders van Special Heroes in de scholen (de respondenten zijn de uitvoerders) hebben voldoende steun door de organisatie van Special Heroes ervaren (26 van de 34 scholen). De uitvoerders geven daarnaast aan dat het werken met Special Heroes voordelen oplevert. Tevens ervaren zij voldoende steun voor het programma van de leidinggevendenden. Ook van de collega's is de ervaren steun redelijk groot (21 van 34 scholen geven dat aan). De helft van de respondenten geeft aan dat het draagvlak voor Special Heroes groot is.

Andere vaker genoemde zaken waar de respondenten het mee eens zijn betreffen: de zichtbaarheid van het project voor de leerlingen, de haalbaarheid van de doelen, de inbreng van de leerlingen en de betrokkenheid van de ouders. Een deel van de scholen zegt dat zij een speciaal team hebben samengesteld voor Special Heroes (8 van de 34 scholen).

Tabel 2.8 Stellingen over uitvoerbaarheid Special Heroes, 1-meting (in aantallen 'eens' of 'zeer eens, n=34)

Uitvoerder heeft voldoende steun vanuit organisatie Special Heroes (n=26)
Werken met Special Heroes biedt voordelen voor betrokken uitvoerder (n=25)
Uitvoerder heeft voldoende steun van leidinggevendenden (n=24)
Uitvoerder op school heeft voldoende steun van collega's (n=21)
Er is veel draagvlak voor Special Heroes op mijn school (n=17)
Special Heroes is op school zichtbaar/herkenbaar voor leerlingen (n=13)
De doelen van Special Heroes zijn realistisch en haalbaar (n=10)
Leerlingen hebben eigen inbreng in activiteitenkeuze (n=10)
Gelukt betrokkenheid te genereren bij ouders/verzorgers (n=10)
Er is op school een team samengesteld voor Special Heroes (n=8)

2.7 Samenwerking

In deze paragraaf beschrijven we de samenwerking van de scholen met externe partijen/organisaties om de doelen van Special Heroes te verwezenlijken. We gaan achtereenvolgens in op de partijen waarmee de scholen samenwerken, de tevredenheid over de samenwerking en de rol van combinatiefunctionarissen in het geheel. In tabel 2.9 zijn de partners weergegeven. De meeste scholen (21 van de 25 scholen die deze vraag invulden) werken met reguliere en aangepaste sportverenigingen samen. Een groot deel van de scholen werkt daarnaast samen met andere sportaanbieders, gemeenten, gehandicaptenorganisaties en revalidatiecentra. Minder dan de helft werkt samen met gemeentelijke gezondheidsdiensten, MEE, andere scholen, lokale of provinciale sportraden en jeugdzorginstellingen.

Tabel 2.9 Samenwerking organisaties bij de opzet en uitvoer van Special Heroes, 1-meting (in aantallen, n=25)

reguliere sportvereniging (n=21)
aangepaste sportvereniging (n=18)
andere sportaanbieder (n=14)
gemeente/buurtwerk (n=12)
gehandicaptenorganisatie (n=11)
revalidatiecentrum (n=9)
GGD (n=8)
MEE (n=8)
andere school/scholen (n=7)
lokaal sportloket (n=6)
provinciale sportraad (n=6)
jeugdzorginstelling (n=6)
provincie (n=5)

Bij alle scholen zijn trainers van sportaanbieders betrokken bij de coördinatie en organisatie van Special Heroes op de school en/of de begeleiding van de activiteiten. Verder zijn bij bijna alle scholen de regionale projectleider van Special Heroes en de vakleerkracht betrokken. Bij de helft zijn groepsleerkrachten en stagiaires/studenten betrokken bij de coördinatie en organisatie

en/of begeleiding van de activiteiten van Special Heroes. Ook worden beweegassistenten, vrijwilligers en ouders genoemd. Negen scholen noemen de combinatiefunctionaris.

Tabel 2.10 gaat in op de tevredenheid over de samenwerking met sportaanbieders. Dertig scholen hebben deze vragen beantwoord. In de tabel hebben we aangeven hoeveel scholen het met een stelling eens of zeer eens waren. Meer dan de helft van de scholen (n=23) zien de samenwerking als een mooie aanvulling op het onderwijs en geven aan dat zij succesvol samenwerken met sportaanbieders (n=20). Ongeveer de helft geeft aan dat zij de samenwerking met sportverenigingen zullen voortzetten en eveneens de helft geeft aan dat zowel vakleerkrachten als trainers veel hebben geleerd over de specifieke sporten c.q. de doelgroep. Over de hoeveelheid beschikbaar kader vanuit de aanbieder zijn de scholen niet zo positief. Verder hebben sommige aanbieders zich tijdens het Special Heroes project teruggetrokken en zijn enkele scholen minder enthousiast over de kwaliteit van de trainers en/of clinics.

Tabel 2.10 Tevredenheid samenwerking Special Heroes met sportaanbieders, 1-meting (in aantallen, 'eens' of 'zeer eens', n=30)

Samenwerking biedt een mooie aanvulling op onderwijs (n=23)
Succesvolle samenwerking met naburige sportaanbieders (n=20)
Samenwerking met aanbieders wordt na afloop voortgezet (n=16)
Trainers hebben veel (bij)geleerd over doelgroep (n=15)
Vakleerkracht heeft geleerd over specifieke sporten (n=14)
Aanbieders hebben voldoende kader om zich in te zetten (n=9)
Sommige aanbieders hebben zich teruggetrokken (n=8)
Trainers van aanbieders zijn onvoldoende bekwaam (n=5)
Moeilijk om contact te leggen met sportaanbieders (n=4)
De kwaliteit van clinics laat te wensen over (n=3)
Samenwerking met sportaanbieders verloopt moeizaam (n=2)

2.8 Borging van Special Heroes

In deze paragraaf beschrijven we welke plannen er zijn om de sportstimulering voor de langere termijn veilig te stellen. Dit heeft betrekking op de derde stap van het programma Special Heroes: de nazorg (zie paragraaf 1.1).

Volgens opgave van het landelijk programmateam van Special Heroes hebben verschillende scholen, gemeenten en sportverenigingen inmiddels aangegeven door te willen gaan met het programma Special Heroes. In de borgingsfase is het de bedoeling dat de scholen, gemeenten en sportverenigingen gaan investeren in het programma. Voorts is het streven dat de programma organisatie van Special Heroes inspanningen blijft leveren in de vorm van producten en diensten, waar lokale partners gebruik van kunnen maken (monitoring, innovatie, kennisdeling, communicatiemiddelen, etc.). Special Heroes streeft ernaar dat alle lokale partijen Special Heroes in hun beleid opnemen. De scholen dienen de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor het binnenschoolse programma, de gemeenten zorgen zo mogelijk voor de inzet van de combinatiefunctionaris en de sportverenigingen zorgen ervoor dat passend sportaanbod kan worden aangeboden aan de doelgroep.

De uitkomsten van het onderzoek onder de scholen zijn vermeld in tabel 2.11 en zijn gebaseerd op de antwoorden van 31 scholen. De antwoorden geven aan of de situatie al gerealiseerd is of dat er plannen voor zijn. Bijna alle scholen geven aan dat de uitgangspunten van Special Heroes in een visiedocument met betrekking tot het bewegingsonderwijs zijn/worden opgenomen en dat deze een vast onderdeel zullen uitmaken van het schoolbeleid. Bij de meeste scholen (22 van de 31 scholen) blijft de vakleerkracht betrokken bij de coördinatie van het sport- en beweegstimuleringsproject. Een gelijk aantal heeft ruimte in de schoolbegroting vrijgemaakt voor het laten voortbestaan van het programma. Bij de helft van de scholen zijn sport en bewegen, behalve in het visiedocument, ook opgenomen in de individuele behandelplannen voor leerlingen. Eerder zagen we dat negen scholen samenwerken met een combinatiefunctionaris. Dat willen ze blijven doen. Daarnaast zoeken enkele scholen nog samenwerking met deze functionaris. Het streven naar het behoud van Special Heroes wil een flink aantal scholen (mede) realiseren met gemeentelijke financiële middelen of via sponsoring.

Tabel 2.11 Aspecten betreffende de borging van Special Heroes, 1-meting (in aantallen, 'intentie' of 'al bereikt', n=31)

Opgenomen in visiedocument bewegingsonderwijs (n=26)
Als vast onderdeel van schoolbeleid (n=26)
Vakleerkracht na afloop ingezet voor coördinatie (n=22)
In schoolbegroting opgenomen (n=22)
Opgenomen in individueel behandelplan leerling (n=18)
Gemeentelijke financiering gezocht (n=16)
Samenwerking met combinatiefunctionaris voortgezet (n=16)
Gezocht naar financiering door sponsor (n=10)

Op dit moment (december 2012) hebben 101 cluster 3-scholen besloten het programma te verankeren in het schoolbeleid en is op 66 scholen een combinatiefunctionaris actief (stand van zaken begin november 2012), zo geeft de programmaorganisatie van Special Heroes aan. Dit is met de scholen vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst.

2.9 Samenvatting

Bij alle schoolafdelingen doen de meeste leerlingen mee aan de gymnastieklessen van de school. De meest aangeboden activiteiten tijdens deze lessen zijn voetbal, badminton, gymnastiek en honkbal. De scholen hebben voor hun gymnastieklessen per afdeling een gemiddelde groepsgrootte van acht tot vijftien leerlingen. leerlingen krijgen gemiddeld bijna twee gymnastieklessen per week, met een lestijd tussen de één en anderhalf uur. Het grootste deel van de scholen heeft een vakleerkracht, maar scholen maken ook gebruik van andere personen voor de lessen lichamelijke opvoeding zoals groepsleerkrachten en stagiaires. Bij de meeste schoolafdelingen hebben de leerlingen volgens de scholen ook in de pauzes de mogelijkheid om te sporten en bewegen. Daartegenover hebben maar weinig schoolafdelingen een naschools sportaanbod.

Het daadwerkelijke verloop van het programma Special Heroes hebben we vastgesteld met de uitkomsten van de 1-meting. Aan deze metingen hebben relatief weinig scholen deelgenomen, desalniettemin geeft dit een voldoende goed beeld van het verloop. De resultaten komen aardig

overeen met het beeld dat uit het kwalitatieve onderzoek naar het proces rondom Special Heroes voren komt (zie hoofdstuk 4).

In de afgelopen twee schooljaren zijn ongeveer drie clinics per schooljaar van sportaanbieders op de scholen gehouden. In totaal hebben 10.831 leerlingen, ofwel 58% ,van de deelnemende scholen met Special Heroes kennis gemaakt (stap 1). De jongste groepen (SO), de oudste groep (VSO) en leerlingen met een ernstig meervoudige handicap hebben nog niet geparticipeerd.

Naast de reguliere gymlessen zijn bij de meeste scholen sport- en beweegactiviteiten in de pauze georganiseerd en bij circa de helft van de scholen zijn er clinics georganiseerd. Door een minderheid van de scholen zijn naschoolse activiteiten opgezet. Veel andere activiteiten zoals sportinstuiven, tussen- /binnenschoolse toernooien en sportdagen bestonden al voordat Special Heroes zijn entree maakte.

De belangrijkste reden dat de leerlingen geen of weinig lid werden van een vereniging zijn volgens de scholen gelegen in problemen met het vervoer en de groter afstand die de leerlingen moeten reizen naar een sportvereniging. Daarnaast geven de scholen aan dat de ouders, door allerlei oorzaken, onvoldoende betrokken zijn bij Special Heroes. Het vervoer en de betrokkenheid van ouders noemen scholen ook als belangrijkste algemene knelpunten bij de opzet en uitvoering van Special Heroes.

Meer dan driekwart van de scholen is tevreden, en maar liefst een kwart is zeer tevreden, over het algemene verloop van Special Heroes. Slechts een kleine minderheid is ontevreden. De scholen zijn vooral tevreden dat leerlingen kennis hebben gemaakt met meerdere vormen van sport en met de structurele basis die sport op de school heeft gekregen. Meer specifieke doelen zoals het vergroten van het zelfvertrouwen en het leren omgaan met winnen en verliezen zijn minder vaak genoemd. Geen enkele school noemt de doorstroming van leerlingen naar een sportvereniging buiten de school als behaalde doelstelling. Dit laatste ligt niet aan de aangegane samenwerkingsverbanden aangezien de meeste scholen een samenwerking met een reguliere sportvereniging zijn aangegaan. De scholen zien de samenwerking vooral als een mooie aanvulling op het onderwijs.

Voor de voorzetting van Special Heroes op de scholen is een goede borging belangrijk. De scholen hebben daartoe veel aandacht besteed aan het vastleggen van sport en bewegen in het visiedocument van de school en in de individuele behandelplannen van leerlingen. Tweederde van de scholen hebben voor sport en bewegen geld vrijgemaakt in hun begroting. Volgens informatie van Special Heroes hebben 101 scholen besloten het programma te verankeren in hun schoolbeleid (stand van zaken begin november 2012).

3. De leerlingen en Special Heroes

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de leerlingvragenlijst. Deze vragenlijst is door de ouders al dan niet samen met hun kind ingevuld. Als aanvulling op de informatie in paragraaf 1.2 komt eerst een aantal onderzoekstechnische aspecten aan de orde. Daarna beschrijven we het algemene profiel van de cluster 3 leerlingen, het huidige sport- en beweeggedrag en de wensen van de leerlingen ten aanzien van sport. Tevens komt aan de orde of leerlingen lid zijn van een sportvereniging. Het hoofdstuk staat vervolgens in het teken van de effectiviteit van het programma Special Heroes. Daartoe vergelijken we (in de tekst) de eerder uitgevoerde 0-meting met de in 2012 uitgevoerde 1-meting. In de laatste meting hebben we een aantal vragen over het programma zelf gesteld waar we in dit hoofdstuk over rapporteren. Het hoofdstuk sluiten we af met een samenvatting.

3.2 Methode en respons

De ouders van de leerlingen van de aan het programma deelnemende scholen voor cluster 3-onderwijs zijn bij aanvang en na afloop van de projecten door de scholen gevraagd om samen met hun kinderen enkele vragen over de sportdeelname te beantwoorden. De vragenlijsten waren enerzijds bedoeld om de scholen inzicht te geven in het huidige sportgedrag en de wensen van de leerlingen, zodat zij daarop hun clinics konden afstemmen. Anderzijds was de vragenlijst bedoeld om het programma Special Heroes te evalueren. De scholen hebben over het algemeen alleen de leerlingen een vragenlijst uitgereikt die aan het programma Special Heroes zouden deelnemen (0-meting) of hebben deelgenomen (1-meting). In de praktijk betekent dit meestal dat de ouders van leerlingen van de laagste of de hoogste klas geen vragenlijst kregen, net als leerlingen met een ernstig meervoudige handicap. De vragenlijst die na afloop van het programma onder de leerlingen is verspreid (1-meting) staat in dit hoofdstuk centraal.

Bij de 1-meting zijn 10.024 vragenlijsten verspreid op 68 scholen en daar zijn 3.004 ingevulde vragenlijsten van geretourneerd. Dit betekent een respons van dertig procent (26% 0-meting). Daarnaast hebben zoals hiervoor aangegeven bepaalde leerlingen van de school de vragenlijst doorgaans niet gekregen waardoor per saldo de respons wat hoger uitkomt. Per school varieerde de respons sterk, van 9 tot 58 procent. Van 68 scholen hebben we (minimaal zes) vragenlijsten ontvangen, voor 34 scholen hebben we wel vragenlijsten laten drukken maar geen vragenlijsten retour ontvangen (in totaal zijn voor 102 scholen vragenlijsten gedrukt).

Doordat we geen zicht op het proces van verspreiding van de vragenlijsten binnen de scholen hebben¹¹, zijn we voorzichtig om beide metingen in een tabel te vergelijken. In de tekst vergelijken we wel met de 0-meting (voor zover relevant). Waarschijnlijk zal een aanzienlijk deel van de respondenten van de 0-meting ook aan de 1-meting hebben deelgenomen.

¹¹ Om onder andere kostentechnische redenen zijn de vragenlijsten verspreid door de projectleiders.

Aangezien we echter vanwege de privacy geen namen hebben laten noteren weten we niet hoe groot de overeenkomst is.

Voorafgaande aan de analyse van de uitkomsten van het onderzoek is bestudeerd in welke mate de leerlingen in dit onderzoek afwijken van landelijke cijfers (CBS) wat betreft het onderwijstype, de leeftijd en het geslacht van leerlingen op cluster 3-scholen. Hiermee hebben we beoordeeld of we met de uitkomsten betreffende een deel van de cluster 3-leerlingen uitspraken over deze leerlingen als geheel kunnen doen. Op basis van de landelijke gegevens is een weegfactor gemaakt door rekening te houden met het onderwijstype (ZMLK, MG, LZK, LG), het onderwijsniveau (SO of VSO) en het geslacht. Door deze weegfactor kunnen we aan de hand van de vragenlijsten onder voorbehoud¹² uitspraken doen over alle leerlingen in het cluster 3-onderwijs. De afwijking van onze uitkomsten met die van het CBS was overigens beperkt. Dezelfde procedure is gevolgd tijdens de 0-meting.

3.3 Profiel van de leerlingen

Om een beeld te krijgen van de leerlingen die aan het onderzoek deelnamen beschrijven we hen in globale termen (uitkomsten 1-meting, zie voor details tabel 1 in bijlage 7). Aan de orde komen de leeftijd en het geslacht, de aard van de handicap, de gezondheid, het gewicht en de lengte van de leerlingen en de wijze waarop leerlingen naar school gaan. Eerst geven we een landelijk overzicht van het aantal leerlingen naar geslacht, het onderwijsniveau en de afdeling (leerjaar 2011/2012).

Tabel 3.1 Aantal leerlingen naar afdeling, niveau en geslacht, Centraal Bureau voor de Statistiek, leerjaar 2011/2012 (aantallen)

	Speciaal onderwijs			Voortgezet speciaal onderwijs		
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen
Zeer moeilijk lerende kinderen (ZMLK)	6.955	4.541	2.414	9.412	5.681	3.731
Somatisch langdurig zieken (LZK)	1.098	670	428	798	409	389
Lichamelijk gehandicapten (LG)	1.402	926	476	1.068	670	398
Meervoudig gehandicapten (MG)	4.291	2.662	1.629	1.902	1.225	677
Totaal	13.746	8.799	4.947	13.180	7.985	5.195

Leeftijd en aard van de handicap

Bijna tweederde van de leerlingen van de 1-meting bestaat uit jongens (62%). Dit komt overeen met de gegevens die het CBS over de leerlingen van cluster 3 beschikbaar heeft. Cluster 3-scholen bestaan relatief minder vaak uit leerlingen uit de leeftijdscategorie zes tot negen jaar. Driekwart van de leerlingen heeft een verstandelijke handicap, een derde (ook) een motorische handicap en eveneens een derde heeft gedrags-/emotionele problemen. Een vijfde van de

¹² Omdat leerlingen met een ernstige meervoudige beperking veelal niet aan het programma en aan het onderzoek deelnamen, en verwacht mag worden dat deze groep leerlingen minder sportief actief is dan andere leerlingen van cluster 3, mag verwacht worden dat de cijfers over de sportdeelname in dit rapport een bovengrens aangeven.

deelnemende scholieren heeft spraak- en/of taalproblemen. Een tiende van de leerlingen is langdurig ziek (12%). Deze uitkomsten komen overeen met de leerlingen die aan de 0-meting deelnamen.

Gezondheid

Het overgrote deel van de ouders ervaart de gezondheid van hun kind als (zeer) goed (86%, 1-meting). Dertien procent ervaart de gezondheid als matig en twee procent als (zeer) slecht. Leerlingen met een verstandelijke handicap hebben de beste gezondheid (92% goed of zeer goed) en leerlingen met een chronische ziekte de slechtste (51% goede of zeer goede gezondheid). Leerlingen met een motorische handicap hebben volgens hun ouders een relatief minder goede gezondheid (77% goed of zeer goed). Leerlingen met meerdere handicaps (voornamelijk motorisch en verstandelijk, maar ook qua gedrag/ emotioneel) zitten iets onder het gemiddelde (84% goed of zeer goed). Op basis van gegevens uit de *SportersMonitor*, uitgevoerd in 2010¹³ is er vergelijkingsmateriaal. De groep kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar van deze monitor meldt (ook via hun ouders) in dit onderzoek dat hun gezondheid voor 97 procent goed of zeer goed is (behalve de leeftijdsdefinitie wijkt ook de vraagstelling af). We mogen aannemen dat deze groep kinderen en jongeren vooral gebruikt maakt van het regulier onderwijs. De verschillen tussen de 0- en 1-meting voor de cluster 3- leerlingen zijn marginaal.

Lengte en gewicht

Een voor sporten en bewegen belangrijk aspect is het gewicht ten opzichte van de lengte van een leerling. Deze verhouding drukken we uit in de body mass index (BMI). Voor kinderen en jongeren op de deelnemende cluster 3-scholen hebben we die op basis van hun leeftijd en geslacht in vier gewichtsgroepen ingedeeld. Bijna tweederde heeft een normaal gewicht (64%, 1-meting). Elf procent van de ondervraagde leerlingen heeft een te laag gewicht. Vier procent is zo zwaar dat we van obesitas spreken. Een vijfde heeft daarnaast overgewicht, een kwart van de leerlingen is dus te zwaar. Dat is beduidend meer dan de veertien procent die we vonden in het eerder genoemde onderzoek *SportersMonitor 2010* onder 5- tot en met 14-jarigen. Alleen de chronisch zieken vormen een uitzondering, zij zitten rond het landelijke beeld voor overgewicht (15%) onder jonge kinderen. De verschillen tussen de 0- en 1-meting zijn verwaarloosbaar.

Vervoer naar school

Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij et al, 2011) blijkt dat een tiende deel van de dagelijkse beweging voor scholieren uit het regulier basis- en voortgezet onderwijs bestaat uit het lopen of fietsen naar school. Bijna iedereen gaat dagelijks lopend dan wel fietsend naar school. Veertien procent komt minimaal eens per week met het openbaar vervoer. Van de cluster 3-leerlingen in dit onderzoek gaat dertien procent lopend of fietsend naar school (1-meting). De overgrote meerderheid wordt met een taxibusje gebracht (78%). Een tiende deel

¹³ De *SportersMonitor* is een omnibusonderzoek, uitgevoerd door het Mulier Instituut, in samenwerking met NOC*NSF. Via een internetpanel van GfK Panelservices worden ruim 4.000 mensen tot 80 jaar ondervraagd, waarvan ruim 500 kinderen van 5 tot en met 14 jaar via hun ouders. Zie verder: <http://www.mulierinstituut.nl/monitoring/sporterspanel/>.

(12%) van de ouders brengt hun kinderen zelf. Slechts drie procent gaat met het openbaar vervoer en één procent woont intern, zodat zij niet hoeven te reizen naar hun school. Wat betreft het vervoer naar school zijn de verschillen tussen de 0- en 1-meting klein (maximaal 1%).

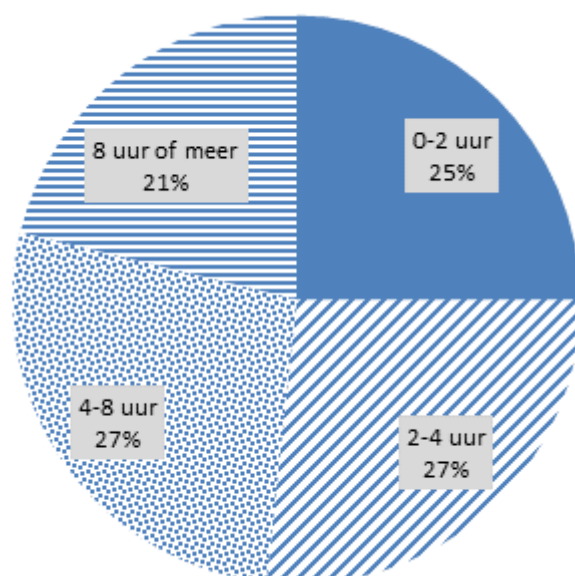
3.4 Sport- en beweegprofiel van de leerlingen

Centraal in dit onderzoek staat het sporten en bewegen van de leerlingen met een handicap op de deelnemende cluster 3-scholen. Deze paragraaf gaat naast deze twee zaken ook in op de motieven om niet te sporten. Zoals aangegeven zijn de uitkomsten van de tabellen en figuren gebaseerd op de 1-meting en bespreken we in de tekst de verschillen met de 0-meting.

Bewegen

Op basis van de vragen in de leerlingvragenlijst naar de frequentie van vijf activiteiten en de duur van deze activiteiten per keer hebben we vastgesteld hoeveel uur de leerlingen bewegen. De activiteiten betreffen: lopen en fietsen naar school, naar winkels of naar een halte van het openbaar vervoer, wandelen en fietsen als ontspanning, en buitenspelen. De vragen over sportieve activiteiten zijn los van deze vragen geïnterviewd. In de volgende figuur is het belangrijkste resultaat weergegeven.

Figuur 3.1 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten) (n=2.867)

In vergelijking met de groep kinderen en jongeren van 5 tot en met 14 jaar die deelnamen aan de eerder genoemde *SportersMonitor 2010* bewegen leerlingen in het cluster 3-onderwijs weinig (exclusief sport). Viervijfde (79%) van de leerlingen beweegt minder dan acht uur per week, tegen 29 procent van de ondervraagde groep kinderen en jongeren uit de *SportersMonitor*. Dertig procent van de laatste groep beweegt acht uur per week of meer. Van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen beweegt een vijfde acht uur of meer per week. De sportdeelname is niet in deze beweeguren opgenomen.

Opvallend is dat in vergelijking met de 0-meting het aantal uur beweging is teruggelopen. Waar in de 0-meting 27 procent acht uur of meer per week aan beweging buiten sportactiviteiten deed, is dat voor deze meting 21 procent. De perioden waarin de metingen plaatsvonden verschilden niet wezenlijk zodat het verschil in beweging tussen zomer en winter geen rol lijkt te spelen. Uit een analyse van de onderliggende items (lopen naar school/winkel, wandelen als ontspanning, fietsen naar school/winkel, fietsen als ontspanning en buitenspelen) blijkt dat de frequentie en duur van het buitenspelen is afgenomen. Voor de andere items is er geen of een klein verschil voor frequentie en duur van de activiteit. Mocht een groot deel van de leerlingen vanwege een Special Heroes programma langer op school blijven (en daardoor minder buiten kunnen spelen) dan kunnen we dat niet vaststellen. Wel zien we enige populariteit van de schoolsportvereniging (zie tabel 3.8) maar dit percentage verklaart het verschil onvoldoende. De vraag naar sportdeelname gaat in op sport buiten de school om.

In tabel 3.2 zijn de uitkomsten van het aantal uur bewegen van de cluster 3-leerlingen uitgesplitst naar geslacht, leeftijd en hun handicap.

Tabel 3.2 Aantal uur beweging per week, exclusief sport, naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen	Meisje	6-9 jaar	10-12 jaar	13-15 jaar	16-19 jaar
	(n=2.867)	(n=1.728)	(n=1.139)	(n=454)	(n=789)	(n=935)	(n=689)
0-2 uur	25	23	28	15	22	27	35
2-4 uur	27	25	29	27	23	28	30
4-8 uur	27	28	25	34	29	26	21
8 uur of meer	21	23	18	25	26	20	14

Jongens in het cluster 3-onderwijs bewegen meer dan meisjes. Ook naar leeftijd is er een verschil. Oudere leerlingen bewegen fors minder dan jongere leerlingen. Een kwart van de 6- tot 9-, en 10- tot 12-jarigen beweegt acht uur per week of meer, tegen veertien procent van de 16- tot 19-jarigen. In vergelijking met de 0-meting is het verschil voor jongens en jongere leerlingen relatief groter.

Ook naar handicap is een uitsplitsing gemaakt. Daarbij is uitgegaan van de volgende groepen leerlingen met een handicap:

- Met een motorische handicap (zonder verstandelijke handicap, wel chronisch zieken)
- Met een chronische ziekte (zonder motorische handicap)
- Met een verstandelijke handicap zonder motorische en chronische problemen
- Leerlingen in een restgroep die meerdere handicaps hebben (voornamelijk verstandelijk en motorisch, maar ook taal-/ spraakproblemen, chronische ziekte en gedrags-/ emotionele problemen)

Een uitsplitsing naar de zeven gangbare cluster 3-schoolafdelingen is wel mogelijk maar tijdens de 0-meting is de ouders hier niet naar gevraagd. Voor de vergelijkbaarheid met de 0-meting blijven we daarom deze methode hanteren.

Tabel 3.3 Aantal uur beweging per week naar handicap, leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=2.867)	Handicap Motorisch (n=405)	Chronisch (n=95)	Verstandelijk (n=1.216)	Meervoudig (n=1.151)
0-2 uur	25	29	29	21	28
2-4 uur	27	26	22	27	27
4-8 uur	27	25	22	29	25
8 uur of meer	21	21	27	22	19

Leerlingen met hoofdzakelijk een motorische handicap bewegen niet minder dan leerlingen uit de andere groepen (29% 0-2 uur per week tegen 25% voor het totaal). Leerlingen met hoofdzakelijk een verstandelijke handicap bewegen het vaakst meer dan twee uur per week.

In vergelijking met de 0-meting is het aantal uur beweging voor leerlingen met een motorische handicap tegen de afnemende trend in toegenomen. Deze groep maakt een zevende deel van het totaal uit. Voor chronisch zieken bestaat er een lichte achteruitgang maar voor leerlingen met een verstandelijke of meervoudige handicap is het percentage dat acht uur of meer beweegt duidelijk verminderd.

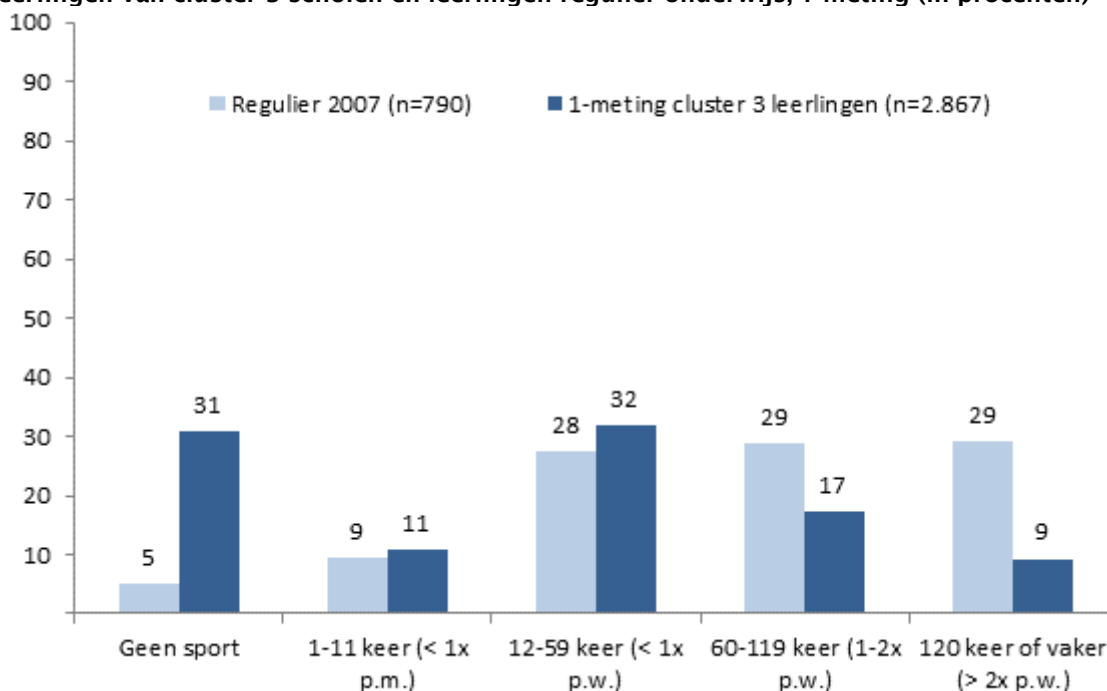
Sporten

Zoals eerder gemeld is in het hiervoor besproken aantal uur beweging niet de sportdeelname meegenomen. De figuur 3.2 geeft aan wat de sportfrequentie van de leerlingen in het speciaal onderwijs van cluster 3 is. Dit is vergeleken met de sportdeelname van leerlingen in het regulier onderwijs (AVO-onderzoek 2007, SCP-CBS).

Bijna een derde van de cluster 3-leerlingen doet niet aan sport buiten school (criterium sportdeelname: minimaal eens per jaar). Onder kinderen en jongeren die naar het regulier onderwijs gaan, is het percentage dat niet aan sport deelneemt veel lager (5%, AVO onderzoek 2007, SCP-CBS¹⁴). Van de kinderen en jongeren in het regulier onderwijs sport bijna dertig procent meerdere keren per week, terwijl dat voor de leerlingen van cluster 3 negen procent is. In vergelijking met de 0-meting is er sprake van enige afname van de niet deelname aan sport (34% nam niet deel, tijdens 1-meting 31%).

¹⁴ De definitie van sportdeelname is gebaseerd op minimaal één keer sporten in de afgelopen twaalf maanden. De introductie van de vraag wijkt af net als de lijst met sporten.

Figuur 3.2 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden, leerlingen van cluster 3-scholen en leerlingen regulier onderwijs, 1-meting (in procenten)

* Gegevens zijn afkomstig van een analyse van het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 2007 van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het CBS.

De doelstelling van Special Heroes is om zeventig procent van de leerlingen die het programma Special Heroes volgen of hebben gevolgd (zie figuur 3.4 voor de deelname aan het programma) minimaal drie keer per week in de vrije tijd of op school te laten sporten. Dit betekent gemiddeld twee keer per week sport via de les lichamelijke oefening op school en daarnaast nog minimaal één keer per week in de vrije tijd. De meeste scholen geven daadwerkelijk twee lessen per week hoewel lang niet alle leerlingen aan de lessen deelnemen (zie hoofdstuk 2, tabel 2.4).

In tabel 3.4 is de sportdeelname afgezet tegen de deelname aan het programma Special Heroes of vergelijkbare sportstimuleringsprogramma's (zie ook paragraaf 3.7). De ouders kennen de naam Special Heroes namelijk lang niet altijd, waardoor zij meestal voor het antwoord 'Project van school' kiezen of voor 'Deelname anders/onbekend'. Tijdens de projectperiode van Special Heroes hebben er op de scholen geen andere projecten gedraaid. Een 'project van school' en 'deelname anders' zijn waarschijnlijk ook Special Heroes projecten.

De hoogste sportdeelname geldt voor kinderen van ouders die de categorie 'onbekende/andere programma's' hebben aangekruist (8% doet niet aan sport, 17% sport 2 keer per week of vaker). Van de leerlingen die volgens hun ouders aan Special Heroes meedoen, doet tien procent twee keer per week aan sport buiten de school om. Special Heroes heeft als doelstelling dat zeventig procent van de aan Special Heroes deelnemende leerlingen minimaal drie keer per week binnen of buiten de school sport (5e doel, paragraaf 1.1). Als we er vanuit gaan dat leerlingen ook twee keer in de week gymles hebben, dan mogen we ook het percentage leerlingen meetellen dat één tot twee keer per week aan sport doet (27%). Het percentage komt dan op 37 procent uit, ruim onder de beoogde zeventig procent. Projecten van de school zelf lijken een mindere sportdeelname te kennen (dit komt overeen met het landelijke profiel). Van de leerlingen die volgens de vragenlijsten in het afgelopen jaar aan geen enkel programma deelnamen, doet 43

procent niet aan sport (31% totaal). Dit lagere percentage voor de niet-deelnemers geeft geen indicatie voor de effectiviteit van Special Heroes. Het is immers mogelijk dat bepaalde leerlingen zoals bijvoorbeeld leerlingen met een meervoudige handicap niet hebben deelgenomen. Deze groep neemt veel minder aan sport deel. De resultaten van tabel 3.4 zijn niet met de 0-meting te vergelijken aangezien destijds de vraag naar deelname aan Special Heroes nog niet gesteld kon worden.

Tabel 3.4 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar deelname aan Special Heroes of vergelijkbare programma's in het afgelopen jaar, leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	1-meting (n=2.867)	Deelname aan programma's Geen deelname (n=984)	Special Heroes (n=725)	Project van school (n=1.182)	Deelname anders/onbekend (n=297)
Niet (0 keer)	31	43	20	29	8
1-11 (< 1 x p.m.)	11	10	10	11	12
12-59 (< 1 x p.w.)	32	25	33	35	41
60-119 (1-2 x p.w.)	17	12	27	17	22
>120 (>2 x p.w.)	9	9	10	8	17

Verschillen tussen jongens en meisjes zijn er nauwelijks. Naar leeftijd zijn er wel duidelijke verschillen (tabel 3.5). De jongere leerlingen nemen minder vaak aan sport deel. Wellicht komt dat doordat de ouders dan nog relatief bezet zijn met het regelen van allerlei zaken voor het kind waardoor ze aan sport minder prioriteit geven. Ook kan het zijn dat deze leerlingen door een bewegingsachterstand nog niet kunnen sporten en dat zij nog veel andere activiteiten hebben (bijv. fysiotherapie). Onder de leerlingen in het reguliere onderwijs zien we dat de leeftijdsgroep 10 tot 12 jaar de hoogste sportparticipatie kent en dat het niveau van de 6- tot 9-jarigen gelijk is aan het niveau van de 13- tot 15-jarigen (daarna neemt het af, AVO onderzoek 2007, SCP-CBS). Onder de cluster 3-leerlingen zien we bij 10- tot 19-jarigen geen subgroep die eruit springt wat betreft de deelname aan sport. Behalve de groep 10- tot 12-jarigen laten de andere leeftijdsgroepen een afname van het percentage niet-deelnemers zien als we de 0-meting met de 1-meting vergelijken. Naar geslacht zijn de onderlinge verhoudingen in de deelname gelijk gebleven als we beide metingen beschouwen.

Tabel 3.5 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=2.867)	Geslacht Jongen (n=1.728)	Meisje (n=1.139)	Leeftijd 6-9 jaar (n=454)	10-12 jaar (n=789)	13-15 jaar (n=935)	16-19 jaar (n=689)
Niet (0 keer)	31	30	31	38	31	29	28
1-11 (< 1 x p.m.)	11	11	11	11	12	10	11
12-59 (< 1 x p.w.)	32	31	33	33	31	33	31
60-119 (1-2 x p.w.)	17	18	17	14	17	17	19
>120 (>2 x p.w.)	9	10	8	4	10	11	10

Onder leerlingen met een motorische handicap is de sportdeelname het laagst (36% geen sportdeelname). Ook de leerlingen met een meervoudige handicap sporten vaak niet (33% geen deelname). Voor leerlingen met een chronische ziekte is de sportdeelname van de weergegeven groepen het grootst (25% geen sportdeelname). Deze groep leerlingen kent ook de meeste leerlingen die meer dan 120 keer per jaar sporten (17% versus 8% van het totaal, tabel 3.6). In vergelijking met de 0-meting lijken met name de leerlingen met een verstandelijke handicap wat vaker aan sport deel te nemen (met name minder niet-deelname).

Tabel 3.6 Frequentie sportdeelname buiten de school in afgelopen twaalf maanden naar handicap, leerlingen van cluster 3-scholen (1-meting) en van het reguliere onderwijs (in procenten)

	Totaal (n=2.867)	Handicap Motorisch (n=405)	Chronisch (n=95)	Verstandelijk (n=1.216)	Meervoudig (n=1.151)	Totaal * Regulier (n=790)
Niet (0 keer)	31	36	25	28	33	5
1-11 (< 1x p.m.)	11	13	13	11	10	9
12-59 (< 1x p.w.)	32	29	26	34	31	28
60-119 (1-2x p.w.)	17	15	18	18	17	29
>120 (>2x p.w.)	9	8	17	9	9	29

* Gegevens zijn afkomstig van een analyse van het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 2007 van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het CBS.

Van de cluster 3-leerlingen die sporten beoefent 60 procent hun sport(en) niet in aangepaste vorm (niet in tabel). Vier procent gebruikt voor het sporten een hulpmiddel (2% een rolstoel) en 37 procent maakt gebruik van een andere vorm van aanpassing om te kunnen sporten. Chronisch zieken maken het minst gebruik van aanpassingen. Als we hiervoor de 0-meting weer met de 1-meting vergelijken dan zijn de verschillen minimaal.

Verband sporten en bewegen

Tussen het aantal beweeguren (exclusief sporten) en de sportfrequentie bestaat een duidelijk verband. Van de leerlingen die het meest bewegen (acht uur of meer) sport driekwart. Van deze groep sport vijftien procent 120 keer of vaker per jaar. Van de leerlingen die het minst bewegen (0-2 uur) doet bijna tweederde aan sport (67%), zes procent 120 keer of vaker per jaar. Met name in de laatste groep zien we de groei in sportdeelname aangezien tijdens de 1-meting 56 procent aan sport deed in het afgelopen jaar. De niet-deelname is onder de leerlingen die tot acht uur bewegen afgenomen, maar minimaal gestegen voor de groep die acht uur of meer per week aan beweging doet.

Motieven niet of weinig sporten

In het onderzoek hebben we de ouders van de leerlingen van de deelnemende cluster 3-scholen, ook gevraagd waarom hun kind niet of weinig aan sportieve activiteiten deelneemt (zie tabel 3.7). Elke respondent heeft gemiddeld 1,6 antwoorden op deze vraag aangekruist.

De belangrijkste reden die wordt opgegeven om niet te sporten is het *gebrek aan zin/ tijd* van een kind (29%). Wat betreft het gebrek aan tijd kan het ook te maken hebben met de prioriteit die de leerlingen stellen aan het doen van activiteiten in de vrije tijd. Ook kunnen de lange afstanden die leerlingen in het taxibusje moeten afleggen van school naar huis meespelen. Hierdoor zijn ze laat thuis en hebben ze mogelijk geen zin of tijd meer om na schooltijd te sporten. De ouders die dit antwoord kozen, geven namelijk minder vaak aan dat gezondheid of de kennis van de sportmogelijkheden een rol spelen. Bij leerlingen tot negen jaar speelt de motivatie een minder grote rol (13%, niet in tabel). Met de toename van de leeftijd neemt deze af (voor 16-19 jaar 41% geen zin). Voor de leerlingen die al weinig bewegen (0-2 uur per week) is motivatie/tijdgebrek een belangrijke reden om niet aan sport te doen (39%).

Op de tweede plaats van motieven staat het antwoord *onbekendheid met de sportmogelijkheden*. Een vijfde van de ouders geeft dit als reden op dat hun kind niet sport (21%). Dit motief wordt wat vaker genoemd door ouders waarvan het kind een lichamelijke handicap heeft. Opvallend is verder dat de deelnemers aan Special Heroes even onbekend zijn met de mogelijkheden als de niet-deelnemers aan een/het programma (niet in tabel). Dat sporten *te duur* zou zijn geeft twintig procent van de ouders aan als reden voor het niet-sporten van hun kind. Dit geldt met name voor de niet-sportende leerlingen boven de tien jaar (6-9 jaar 15%). Een vijfde van de ouders (19%) meent dat hun kind *al voldoende beweegt*. Als we deze antwoorden vergelijken met het aantal uur dat zij bewegen per week, dan blijkt dat te kloppen (40% beweegt acht uur of meer, tegen 21% van het totaal). Opvallend is dat in vergelijking met de 0-meting meer ouders deze reden om niet te sporten noemen (0-meting 10%).

De *gezondheid van het kind* wordt door dertien procent van de ouders genoemd als reden om niet of weinig te sporten. Het blijkt dat 40 procent van de leerlingen waarvoor dit probleem speelt tot de minst beweeglijke groep behoort (0-2 uur per week, vormt 25% van het totaal). Leerlingen met een motorische handicap en leerlingen met een chronische ziekte zijn oververtegenwoordigd onder de mensen die dit motief noemen (28% en 41%).

Ruim een tiende van de ouders (11%) geeft aan dat er *geen vervoer beschikbaar* is. Een gelijk percentage zegt *zelf geen tijd* te hebben om hun kind te helpen om sportief bezig te zijn. Negen procent van de ouders geeft aan dat er *te weinig (vrijwillige) hulp* is. Zes procent van de ouders geeft aan dat *negatieve ervaringen van het kind* een reden zijn dat hun kind niet aan sportieve activiteiten deelneemt. Dat is een fors lager percentage dan ten tijde van de 0-meting (17%). Ruim de helft van de ouders van leerlingen met negatieve ervaringen geeft ook aan dat hun kind geen zin heeft om aan sport te doen. Bij deze leerlingen speelt de (beperkte) gezondheid als reden om niet te sporten een minder sterke rol.

Tabel 3.7 Redenen om niet of weinig te sporten naar handicap, niet of weinig sportende leerlingen (0-11x per jaar) van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=1.145)	Handicap Motorisch (n=191)	Chronisch (n=37)	Verstandelijk (n=455)	Meervoudig (n=462)
Kind heeft geen zin/tijd	29	32	33	27	29
Onbekendheid sportmogelijkheden	21	25	3	20	23
Te duur	20	14	22	22	20
Kind beweegt al voldoende	19	15	9	21	19
Gezondheid kind	13	28	41	4	15
Geen vervoer beschikbaar	11	6	7	15	10
Zelf geen tijd/energie om te helpen	11	5	3	13	10
Te weinig (vrijwillige) hulp	9	6	3	12	8
Negatieve ervaringen van kind	6	5	7	6	7
Anders	24	21	22	24	26

Gekeken naar de aard van de handicap valt op dat voor kinderen en jongeren met een verstandelijke handicap de ouders minder vaak de gezondheid noemen als reden dat hun kind niet aan sportieve activiteiten deelneemt. Ook ervaren deze ouders dat er voor hun kinderen relatief minder vrijwillige hulp beschikbaar is om te sporten. Scholieren met een chronische ziekte sporten vaak niet vanwege gezondheidsproblemen (41%, klein aantal waarnemingen!). De onbekendheid waar gesport kan worden speelt voor deze groep daarentegen een minder prominente rol. Voor de kinderen en jongeren met een motorische handicap is deze reden om niet te sporten wat belangrijker (25%). De andere redenen om niet aan sportieve activiteiten deel te nemen is de gezondheid (28%) en de motivatie (32%). De kosten van de sportdeelname, te weinig vrijwillige hulp en geen vervoer zijn voor deze groep een minder belangrijke reden om niet te sporten. De leerlingen met een meervoudige handicap wijken slechts beperkt af van het beeld dat van de totale groep geschetst is.

De hierboven beschreven redenen om niet of weinig te sporten kunnen grofweg worden onderverdeeld in twee categorieën. Enerzijds zijn er redenen die te maken hebben met persoonlijke belemmeringen of drempels bij het kind of de ouders (*geen zin/ tijd, negatieve ervaringen, gezondheid, geen tijd/ energie om te helpen, beweegt al voldoende*). Anderzijds zijn er redenen van meer praktische aard of redenen die te maken hebben met de organisatie van sport (*onbekendheid sportmogelijkheden, te duur, te weinig vrijwillige hulp, geen vervoer*). Ook in ander onderzoek naar de sportdeelname van mensen met een handicap (*(On)beperkt Sportief*, Van Lindert, et al, 2008) komt dit onderscheid naar meer persoonlijke en omgevingsfactoren naar voren.

3.5 Lidmaatschap van een sportvereniging

Een belangrijke doelstelling van het programma Special Heroes is de begeleiding van leerlingen naar het structureel sporten bij reguliere sportverenigingen (buitenschools) of bij een schoolsportvereniging (na schooltijd op school). Van de kinderen en jongeren in het reguliere onderwijs is ongeveer zeventig procent lid van een sportvereniging (*SportersMonitor 2010*). Van de bij de 1-meting ondervraagde leerlingen in het speciaal onderwijs (cluster 3) is de helft (51%, zie tabel 3.8) lid van een vereniging (46% bij de 0-meting). Er is wel een toename van het aantal leerlingen dat opgeeft lid te zijn van een sportvereniging. Doelstelling 6 (55% van de aan het programma deelnemende kinderen is lid van een sport- en beweegaanbieder) is daarmee niet helemaal gerealiseerd. Van de sportende cluster 3-leerlingen (12 keer per jaar of vaker) is 75 procent lid van een vereniging, tegen 71 procent ten tijde van de 0-meting.

De vakdocenten van de scholen voor speciaal onderwijs hebben in opdracht van Special Heroes tijdens het programma (2009-2012) ook zelf bijgehouden hoeveel van hun leerlingen lid zijn van een (school)sportvereniging. Volgens deze gegevens is van de aan ons onderzoek deelnemende cluster 3-scholen 51 procent van de ondervraagde leerlingen lid van een vereniging. Dit is exclusief de regio Groot Gelre, welke niet in ons onderzoek is vertegenwoordigd. Deze gegevens komen overeen met de uitkomsten van ons leerlingonderzoek en met de lidmaatschapscijfers van de vakdocenten, die door Special Heroes is bijgehouden. Minder goed overeen komen de lidmaatschapscijfers van de vakdocenten over de situatie van het begin van het project. Waar van alle leerlingen uit het onderzoek in 2009 46 procent lid was van een sportvereniging geven tellingen van Special Heroes via de vakdocenten aan dat 39 procent van de deelnemende leerlingen lid zou zijn geweest bij de start van Special Heroes. De groei in doorstroom zou daarmee uitkomen op van twaalf procent. Aangezien deze informatie van Special Heroes echter indirect, via de vakdocenten die bij leerlingen naar sportlidmaatschap informeerden, is verzameld, achten wij de uitkomsten uit het leerlingenonderzoek op dit vlak meer valide.

Van de leerlingen die volgens opgave van de ouders aan Special Heroes hebben deelgenomen (zie ook paragraaf 3.7) is 64 procent lid van een sportvereniging tegen 39 procent van de leerlingen die aan geen enkel programma hebben deelgenomen. Dit suggereert een toename als gevolg van het programma, maar zoals al eerder aangegeven is een verband tussen de deelname aan het programma en lidmaatschap niet te leggen aangezien bepaalde leerlingen niet aan het programma deelnamen (die vooraf ook al minder vaak lid waren). In het onderzoek geeft 30 procent van alle leerlingen aan dat zij lid zijn geworden van een sportvereniging via activiteiten om sport te bevorderen (zoals Special Heroes). Onduidelijk is welk deel van de instroom lid is geworden boven de natuurlijke aanwas aangezien anders het percentage dat lid is van een sportvereniging sterker zou zijn toegenomen. Van de respondenten die aangeven aan geen enkele activiteit om het sporten te bevorderen te hebben deelgenomen, ligt het percentage dat lid is van een sportvereniging wel lager (15%).

Tabel 3.8 geeft weer van welk type sportvereniging de cluster 3-leerlingen lid zijn. Een deel van de leerlingen is lid van een vereniging exclusief voor mensen met een handicap (16%, een derde van de leden). Ruim tien procent is lid van een vereniging met speciale groepen, zoals g-teams (13%). Een vergelijkbaar percentage is lid van een reguliere vereniging die speciale aandacht heeft voor mensen met een handicap. Nog eens dertien procent is lid van een reguliere vereniging zonder extra aandacht voor mensen met een handicap. Voor de 1-meting is een

antwoord toegevoegd vanwege het programma Special Heroes. Hieruit blijkt dat vijf procent momenteel lid is van een schoolsportclub of activiteit. Uit tabel 2.7 blijkt dat ten tijde van de 0-meting ook al sprake was van een schoolsportvereniging of naschoolse sportactiviteit. Het percentage deelnemers aan schoolsport komt overeen met het cijfer dat uit het onderzoek onder scholen naar voren kwam (zie paragraaf 2.5). Van alle leerlingen is 3,5 procent alleen maar actief bij een naschoolse activiteit (1% ook bij andere verenigingstypen). In vergelijking met de 0-meting zijn de percentages voor de vereniging met aparte groepen voor mensen met een handicap en voor de reguliere vereniging met aandacht voor mensen met een handicap met één respectievelijk twee procentpunten gestegen. Bij de overige categorieën (vereniging voor mensen met een handicap en reguliere vereniging zonder aandacht voor mensen met een handicap) is het lidmaatschapspercentage niet gestegen. De toename van het percentage leden is daarom deels te verklaren door de toevoeging van de nieuwe antwoordmogelijkheid (schoolsportclub).

Tabel 3.8 Lidmaatschap van sportvereniging naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	Totaal (n=2.867)	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen (n=1.728)	Meisje (n=1.139)	6-9 jaar (n=454)	10-12 jaar (n=789)	13-15 jaar (n=935)	16-19 jaar (n=689)
Geen lid	49	49	50	60	49	45	46
Vereniging voor mensen met een handicap	16	16	16	14	16	15	19
Vereniging met aparte groepen voor mensen met een handicap	13	14	11	9	9	16	16
Reguliere vereniging met aandacht voor mensen met een handicap	14	15	13	10	15	15	15
Reguliere vereniging zonder aandacht voor mensen met een handicap	13	12	14	11	14	15	10
Lid van een schoolsportclub/activiteit (per 1-meting)	5	4	5	4	6	4	4

Tussen jongens en meisjes is er nauwelijks verschil naar lidmaatschapspercentage. Opvallend is wel dat oudere leerlingen vaker lid zijn van een vereniging (eerder zagen we al dat zij ook vaker sporten). Met name kinderen en jongeren met een motorische of meervoudige handicap zijn minder vaak lid van een vereniging (52% resp. 53% geen lid, niet in tabel).

Aan de ouders van leerlingen die niet (meer) lid zijn van een sportvereniging is gevraagd waarom dat zo is. De vaker genoemde redenen zijn dat de vereniging te ver weg is (15%), de vereniging geen ervaring met handicaps heeft (15%), er geen vereniging is die aansluit bij de wens (15%) en dat de kosten te hoog zijn (13%). Zeven procent van de ouders heeft aangegeven dat hun kind zich al bij een vereniging heeft aangemeld. Daarnaast zijn minder genoemde redenen (circa 5%): geen vervoer beschikbaar, vereniging niet enthousiast, geen leuk team, geen vrijwilligers voor ondersteuning en het bestaan van een wachtlijst. Door bijna niemand is genoemd dat de accommodatie ongeschikt is. Tot slot geeft bijna de helft een ander antwoord (vermoedelijk behelzen deze meer persoonlijke redenen).

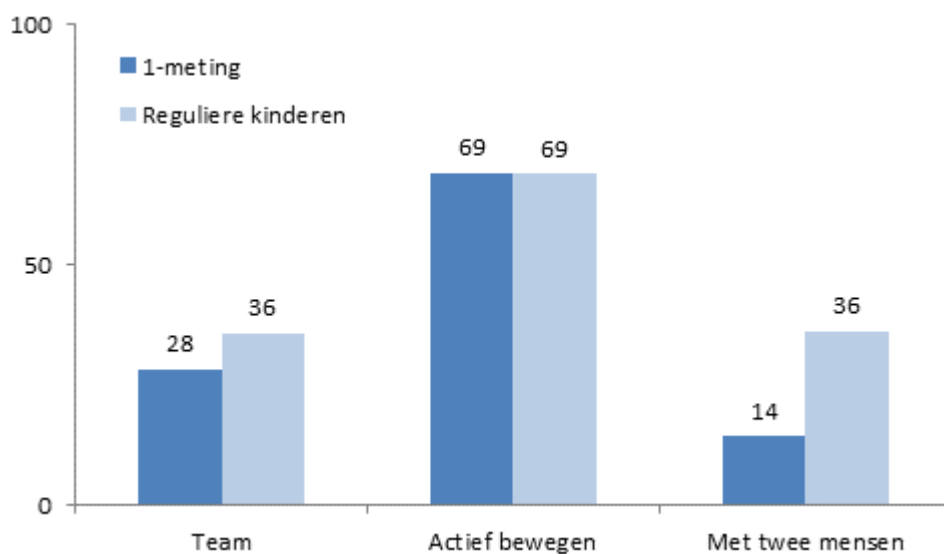
3.6 Sportkeuze

In dit deel beschrijven we welke sporten de leerlingen beoefenen. Voordat we op de details ingaan bespreken we eerst de gebruikte termen naar type sport: *Team* spreekt voor zich, *Actief bewegen* betreft sporten die men individueel kan beoefenen, zoals wandelen en zwemmen (ook wel solosporten genoemd) en *Met twee mensen* betreft sporten die men met twee personen beoefent (o.a. judo en tennis, ook wel ‘duosporten’ genoemd).

Tweederde van de (sportende) kinderen en jongeren doet aan actief bewegen (figuur 3.3). Dit percentage is gelijk aan het percentage dat we hebben gevonden voor de ondervraagde groep kinderen en jongeren van vijf tot en met veertien jaar uit de *SportersMonitor 2010* (69%). Een kwart van de cluster 3-leerlingen beoefent een teamsport (ruim een derde van de 5- tot en met 14-jarigen uit de *SportersMonitor*). Sporten die men met twee mensen beoefent, zijn duidelijk minder populair dan bij de sporters uit de *SportersMonitor* (14% versus 36% voor jeugd uit de *SportersMonitor*).

In vergelijking met de 0-meting zijn er wat de sportkeuze betreft geen of kleine wijzigingen. Teamsporten werden wat vaker genoemd (was 26%), *Actief bewegen* en *Met twee mensen* zijn één procentpunt vaker genoemd tijdens de 0-meting.

Figuur 3.3 Huidige sportdeelname leerlingen van cluster 3-scholen (1-meting) en van reguliere scholen (SportersMonitor 2010), in procenten (n=2.867)

Al we kijken naar geslacht dan is duidelijk dat jongens vaker dan meisjes een teamsport beoefenen en meisjes vaker een actieve beweegsport. De jongste leerlingen beoefenen minder vaak teamsporten dan de oudere leerlingen (tabel 3.9). In vergelijking met de 0-meting doen zowel jongens als meisjes vaker aan teamsport. Meisjes doen iets vaker aan *Actief bewegen* en Jongens iets vaker aan *Met twee mensen*. Jongeren tot 16 jaar melden iets vaker aan een teamsport te doen. De 10- tot 12- jarigen zijn minder vaak aan *Actief bewegen* gaan doen, bij de andere leeftijdsgroepen zien we enige groei. Bij *Met twee mensen* zien we tot 16 jaar enige groei in vergelijking met de 0-meting.

Tabel 3.9 Huidige sport naar geslacht en leeftijd, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=2.867)	Geslacht		Leeftijd			
		Jongen (n=1.728)	Meisje (n=1.139)	6-9 jaar (n=454)	10-12 jaar (n=789)	13-15 jaar (n=935)	16-19 jaar (n=689)
Team	28	35	18	19	28	32	30
Actief bewegen	69	65	75	72	68	68	70
Met twee mensen	14	16	11	11	15	17	13

Voor de recent beoefende sport is ook een uitsplitsing gemaakt naar de aard van de handicap van de leerlingen van de cluster 3-scholen (tabel 3.10). De verschillen naar de aard van de handicap zijn gering. In vergelijking met de 0-meting zijn de verschillen beperkt. Alleen voor chronisch zieke leerlingen lijken er verschillen te zijn (afname *Actief bewegen* en *Met twee mensen*) maar gezien het beperkte aantal waarnemingen kunnen we hier geen conclusies aan verbinden.

Tabel 3.10 Huidige sport naar handicap, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Totaal (n=1.941)	Handicap			
		Motorisch (n=258)	Chronisch (n=69)	Verstandelijk (n=854)	Meervoudig (n=760)
Team	28	26	29	29	27
Actief bewegen	69	62	71	71	69
Met twee mensen	14	15	16	14	14

Tabel 3.11 geeft specifiek per sport aan wat de huidige sportdeelname per sport is, uitgesplitst naar de sportfrequentie in het afgelopen jaar. De sporten zijn exclusief de op of via school beoefende sporten.

Tabel 3.11 Sportkeuze naar sportfrequentie over afgelopen jaar, leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	Sportfrequentie				
	1-meting (n=1.941)	1-11 (n=299)	12-59 (n=893)	60-119 (n=489)	>120 (n=260)
Basketbal	1	1	2	2	3
Handbal	1	1	1	1	1
Hockey	5	3	6	7	9
Korfbal	1	1	3	2	1
Voetbal	19	15	20	30	43
Volleybal	1		1	2	2
Andere teamsporten	3	3	3	4	5
Team (totaal)	28	22	32	45	59
Dansen	13	16	13	15	18
Fietsen	25	23	25	30	35
Fitness, aerobics	8	7	8	9	17
Gymnastiek, turnen	8	8	8	11	15
Hardlopen, atletiek	4	4	5	5	10
Paardrijden	14	13	16	23	18
Schaatsen	6	4	8	8	10
Wandelen	20	17	22	23	27
Zwemmen	40	33	47	53	55
Actief bewegen (totaal)	69	64	80	82	88
Badminton	2	2	2	3	3
Tafeltennis	2	2	2	2	2
Tennis	2	1	2	4	6
Judo	7	5	8	12	9
Overig vecht/verdediging	2	3	3	3	5
Met twee mensen (totaal)	14	13	16	21	24
Andere sport	8	10	8	9	14

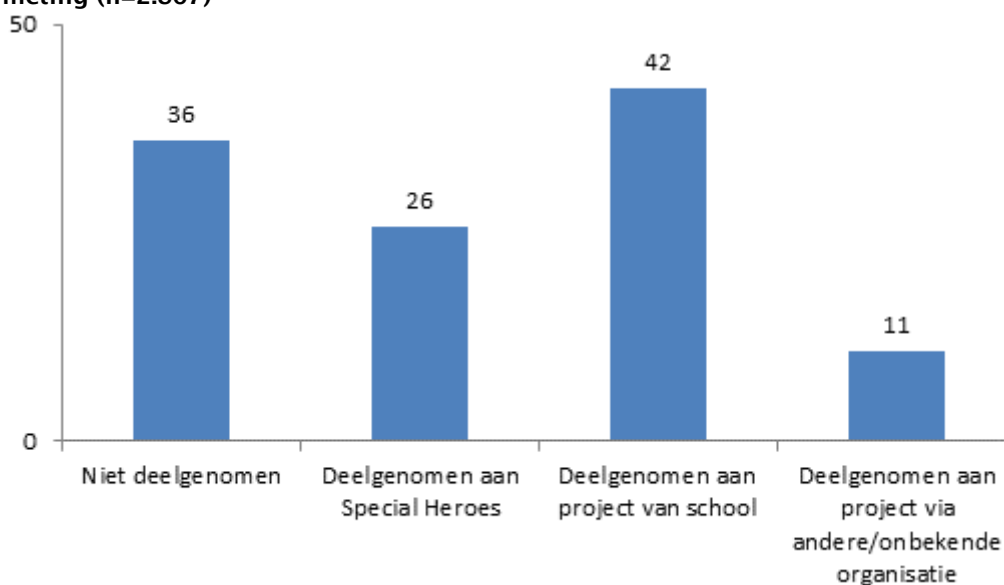
Naarmate de sportfrequentie toeneemt beoefenen de leerlingen vaker meerdere sporten. Zo doet van de (kleine) groep intensieve sporters (2 keer per week of vaker buiten school) 59 procent een teamsport. Van de teamsporten is voetbal onder de cluster 3-leerlingen duidelijk het populairst als sport. Ook hockey kent een zekere mate van populariteit (5%). Van de actieve beweegsporten is zwemmen het populairst, maar liefst 40 procent beoefent deze sport. Fietsen, wandelen, paardrijden en dansen zijn ook veel beoefende sporten van deze categorie. Zoals we hiervoor zagen zijn de sporten met twee mensen (duosporten) minder populair. Dat komt vooral doordat leerlingen met een handicap minder vaak racketsporten beoefenen (tennis, badminton en tafeltennis). Judo is relatief populair (7% beoefenaars). Acht procent doet nog een andere sport. In vergelijking met de 0-meting zien we dat dansen wat vaker is genoemd en zwemmen wat minder.

3.7 Ervaringen met Special Heroes

Exclusief voor de 1-meting is een aantal vragen opgenomen over Special Heroes. Dit betreft de deelname aan, de waardering voor en de effecten van het programma in de ogen van de ouders/leerlingen die de vragen hebben beantwoord. Hieronder gaan we op deze onderwerpen in. Een vergelijking met de 0-meting is voor deze vragen niet mogelijk.

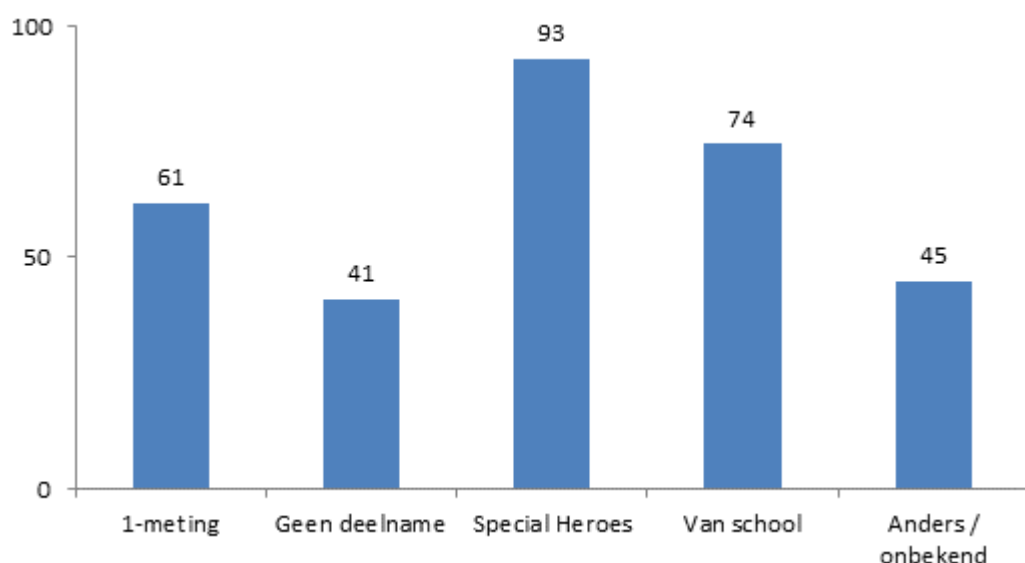
Een kwart van de ouders (26%) geeft aan dat hun kind heeft deelgenomen aan Special Heroes (zie figuur 3.4). Daarnaast geeft 42 procent van de ouders aan dat hun kind heeft deelgenomen aan een project om sport te stimuleren op school (antwoord 'Van/via school'). Aannemelijk is dat dit ook Special Heroes betreft aangezien andere sportstimuleringsprojecten op de scholen onbekend zijn bij het landelijk programmateam Special Heroes. Daarnaast geeft ook nog eens een tiende van de ouders (11%) aan dat hun kind buiten de school aan een project voor het bevorderen van sport heeft deelgenomen. Ruim een derde (36%) zegt dat hun kind aan geen van deze activiteiten heeft deelgenomen. Enerzijds geeft dit aan dat de vragenlijst mogelijk ook is ingevuld door ouders waarvan de kinderen niet hebben deelgenomen aan Special Heroes; anderzijds valt ook niet uit te sluiten dat een aantal ouders waarvan de kinderen wel deelnamen, zich niet bewust was van de deelname.

Figuur 3.4 Deelname aan project voor het bevorderen van sport en bewegen, in procenten, 1-meting (n=2.867)

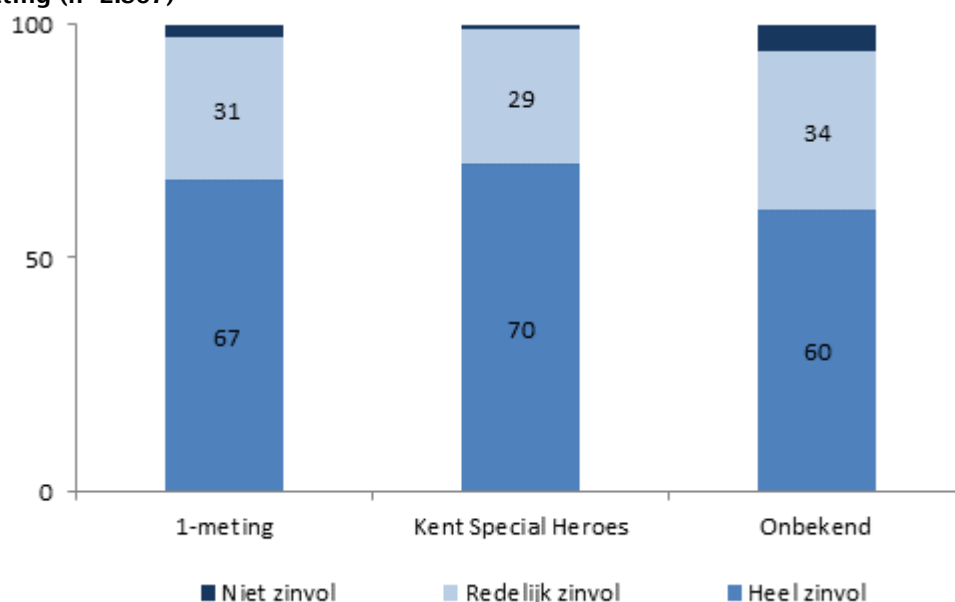
Van alle respondenten geeft 61 procent aan wel eens van Special Heroes te hebben gehoord of er wel eens iets te hebben gezien (los van het logo voorop de vragenlijst, zie figuur 3.5). Van de ouders die aangeven dat hun kind aan Special Heroes heeft deelgenomen, is dit uiteraard het hoogst (93%). Van de ouders die aangeven dat hun kind niet deelnam aan een vorm van sportstimulering is dat 41 procent. Als leerlingen aan een vorm van bevorderen van sportdeelname op hun school hebben geparticipeerd, dan geeft driekwart van de ouders aan de naam Special Heroes te kennen.

Figuur 3.5 Bekendheid met Special Heroes naar deelname aan programma, in procenten, 1-meting (n=2.867)

De volgende figuur (3.6) laat de waardering voor Special Heroes zien. Aan de ouders die in de vragenlijst aangaven Special Heroes niet te kennen, hebben we gevraagd hoe ze een organisatie die sport voor leerlingen met een handicap proberen te bevorderen waarderen. Daarom hebben wij de resultaten in de figuur uitsplitst naar bekendheid. Tweederde ziet Special Heroes als heel zinvol. Dat geldt in nog wat sterkere mate voor de respondenten die het programma kennen. Een paar procent vindt Special Heroes niet zinvol (3% van totaal en 6% van de niet-kenners).

Figuur 3.6 Waardering Special Heroes naar bekendheid van het programma, in procenten, 1-meting (n=2.867)

Tabel 3.12 gaat in op de antwoorden die de respondenten hebben gegeven als toelichting op hun waardering voor Special Heroes. Van de mensen die een antwoord geven, stellen de meeste ouders dat Special Heroes een goed middel is om kinderen en jongeren met een handicap te laten sporten (22%). Een op de zeven ouders is verder positief over de effecten op de gezondheid (15%). Minder genoemde antwoorden zijn de praktische problemen (3%), het belang van stimuleren (3%) en negatieve ervaring met sport of met Special Heroes. Met name de personen die Special Heroes als niet zinvol beschouwen noemen dit antwoord.

Tabel 3.12 Toelichting waardering (open antwoorden), leerlingen van cluster 3-scholen, 1-meting (in procenten)

	1-meting (n=2.867)	Waardering Heel zinvol (n=1.750)	Redelijk zinvol (n=793)	Niet zinvol (n=63)
Special Heroes is een goed middel om kinderen en jongeren in staat te stellen te sporten	22	30	13	
Belangrijk voor (gezondheid van) kinderen en jongeren dat ze kunnen sporten	15	21	9	
Niets ingevuld/niet bekend met Special Heroes	4	1	6	7
(praktische) problemen met de uitvoering wanneer kinderen en jongeren willen sporten	3	3	6	4
Stimuleren is belangrijk	3	4	2	
Negatieve ervaring met sporten / Special Heroes	3	2	4	19
Gebrek aan informatie	1	1		
Overig	5	4	5	10
Niets ingevuld	44	33	55	60

Van de open antwoorden die in de voorgaande tabel zijn samengevat hebben we een paar saillante uitspraken verzameld:

- Het is altijd zinvol om te sporten en anderen te leren kennen (goed middel);
- Het is belangrijk dat "onze" kinderen ook kunnen sporten voor hun ontspanning, sociale leven, gezondheid etc. op hun niveau (belangrijk);
- Er is weinig aanbod, vaak is het heel ver weg en erg duur (negatief);
- brengt sport activiteiten daadwerkelijk een praktisch onder de aandacht. Win-win situatie voor zowel sportclubs en leerlingen (stimuleren belangrijk);
- Je moet dikwijls veel zelf uitzoeken, door uw organisatie krijg je andere informatie (gebrek aan informatie);
- Jammer genoeg wil mijn kind absoluut niet sporten (overig).

Aan de ouders van leerlingen die deelnemen aan het programma is de (subjectieve) vraag gesteld naar de effecten van het programma op hun kind (niet in tabel of figuur). Veruit de meeste mensen (53%, niet in tabel) vinden het positief dat de kinderen een leuke activiteit erbij

hebben gekregen. Een zesde deel noemt de socialere opstelling van het kind (16%) en een iets kleinere groep noemt dat het kind zich fitter voelt (13%). Twee andere sociale aspecten zijn door ongeveer vijf procent van de respondenten genoemd: nieuwe vrienden krijgen en het leren kennen van kinderen en jongeren zonder handicaps. Een kwart van de respondenten geeft aan dat het programma een klein of geen effect op het kind heeft. Hiervoor zijn geen grote verschillen naar het programma waaraan de respondenten zeggen te hebben deelgenomen waarneembaar (Special Heroes, van school of nog anders). Wel is er een verschil naar sportdeelname. Ouders van leerlingen die niet aan sport doen, geven vaker aan dat er geen effect was.

De ouders van de leerlingen die op het speciaal onderwijs zitten hebben we ook gevraagd welke ideeën ze hebben om sport te bevorderen voor kinderen en jongeren met een handicap. In tabel 3.13 zijn de resultaten hiervan weergegeven. Slechts een deel van de ouders heeft ideeën ter verbetering (21%). Het meest genoemd is het verbeteren van het aanbod (7%). Door twee tot drie procent is genoemd: dichterbij/verbeteren van vervoer, integreren met reguliere sportverenigingen, het verbeteren van de begeleiding (via opleiding en door vrijwilligers), meer stimulans door de scholen en het verbeteren van de bekendheid van de scholen.

Tabel 3.13 Ideeën om sport en bewegen te bevorderen naar programma (open antwoorden), leerlingen van cluster 3-scholen (in procenten)

	1-meting (n=2.867)	Deelname aan programma Geen deelname (n=984)	Special Heroes (n=725)	Van school (n=1.182)	Anders / onbekend (n=297)
Verbeteren van het aanbod	7	6	9	7	7
Dichterbij, verbeteren vervoer	3	3	4	4	3
Integreren met reguliere sportverenigingen	2	1	3	3	4
Begeleiding verbeteren (opleiding/vrijwilligers)	2	2	2	1	1
Meer sport/stimulans door de school	2	1	3	2	1
Verbeteren bekendheid (verenigingen, in de media)	2	1	2	2	3
Kosten verlagen	0	1	-	-	1
Overig	3	3	3	2	4
Geen	79	83	73	79	76

Een paar van de ideeën die door de ouders worden genoemd zijn:

- Via school organiseren. Kind komt 16.00 uur dood moe uit taxi net voor etenstijd. Heeft geen tijd/ruimte om naar club te gaan met uitzondering van het weekend of de avonden;
- Kleine toernooien organiseren met andere scholen;
- Misschien sporten aansluitend aan schooltijden. Nu zijn kinderen en jongeren met de busjes vaak zo laat thuis dat sporten niet meer haalbaar is;
- In de middagpauze van school een wandeling maken, aansluitend vanaf school een sportactiviteit doen;

- Het zou fijn en praktisch zijn als ze gelijk vanuit school zouden kunnen sporten of op school zelf na schooltijd. Als ze eenmaal thuis zit wilt ze niet meer de deur uit;
- Met de diverse verenigingen om tafel gaan zitten en bespreken wat zij voor de kinderen en jongeren kunnen betekenen. Veel ouders durven hun kind niet naar een "gewone vereniging" te laten uit angst!;
- Iedere vereniging zou eigenlijk een groep moeten hebben voor mensen met een handicap;
- Ouders vooraf en tijdens de activiteiten van Special Heroes informeren/betrekken over bedoelingen en mogelijkheden;
- Maak ouders en kinderen niet te enthousiast als de handicap niet kan in de sport;
- Begin met de ouders te laten bewegen samen met hun kind(eren);
- Reclame maken, onder de aandacht blijven brengen, reguliere sportclubs er "warm" voor maken en erin betrekken door bijvoorbeeld G-groepen binnen de verenigingen;
- Boekje uitgeven met sportverenigingen voor "speciale" kinderen die ze eens uit kunnen proberen;
- Na een Special Heroes-activiteit op school, worden de kinderen uitgenodigd voor activiteiten in Enschede maar veel kinderen wonen in andere plaatsen;
- Dichter bij thuis zodat ze ook vriendjes in de omgeving kunnen maken, makkelijker met het vervoer en kortere reistijd;
- Misschien meer vrijwilligers inzetten, mogelijk als maatschappelijke stage;
- Mijn ervaring is dat het drie keer zo duur is als zonder handicap;
- Omdat de begeleiding (van het pgb) gaat verdwijnen zullen veel kinderen afhaken omdat de ouders geen energie meer hebben om de kinderen zelf naar de sportclubs te begeleiden. Ik zie tijdens het brengen/halen meer pgb'ers dan ouders;
- Zet kinderen met alleen een lichamelijke handicap niet bij kinderen met lichte verstandelijke handicaps. Kinderen met een lichamelijke handicap kunnen heel intelligent zijn en het samenvoegen werkt erg demotiverend;
- Samen naar een dansevenement, soos dit moet vaker gebeuren, deze kinderen vinden dit leuk!

3.8 Samenvatting

De leerlingen die onderwijs op een cluster 3-school volgen, bewegen veel minder dan leerlingen in het reguliere onderwijs. De jongste groepen leerlingen in het cluster 3-onderwijs (6-12 jaar) bewegen wel meer dan de oudere leerlingen (16-19 jaar). Ook is er een verschil naar geslacht: jongens bewegen meer. Voor de sportdeelname is er een duidelijk verschil met de leerlingen in het reguliere onderwijs. Waar tweederde van de leerlingen in het cluster 3-onderwijs aan sport deelneemt, is dat voor de leerlingen op reguliere scholen ongeveer negentig procent. In het onderzoek onder leerlingen van cluster 3-scholen zien we juist dat jongere leerlingen wat minder vaak sporten in vergelijking met oudere leerlingen (bij bewegen is dat juist andersom). Naar sportdeelname is er geen verschil tussen jongens en meisjes. De achterblijvende sportdeelname heeft ook tot gevolg dat minder leerlingen van cluster 3-scholen lid zijn van een sportvereniging. Waar in het reguliere onderwijs ongeveer zeventig procent van de leerlingen lid is van een sportvereniging (*Sportersmonitor 2010*), is dat voor leerlingen van cluster 3-scholen de helft (51%). Van de sportende cluster 3-leerlingen is op dit moment 75 procent lid van een sportvereniging tegen 71 procent ten tijde van de 0-meting (uitgaande van 12 keer per jaar of vaker sporten). Als gekeken wordt naar de aard van de handicap valt met name op dat

leerlingen met een chronische aandoening meer bewegen en vaker aan sportieve activiteiten deelnemen.

In vergelijking met de 0-meting van twee jaar geleden lijkt het erop dat de sportdeelname enigszins is toegenomen. Tegelijkertijd is het aantal uren dat de leerlingen bewegen duidelijk afgenomen. Voor deze afname hebben we geen verklaring kunnen vinden.

Het aandeel leerlingen dat aangeeft lid te zijn van een sportvereniging is toegenomen van 46 naar 51 procent. Dit zou grotendeel te maken kunnen hebben met de introductie van de schoolsportclubs: vijf procent geeft aan daarvan lid te zijn. Bij de overige verenigingsvormen is er sprake van enige groei in vergelijking met de 0-meting.

De redenen om niet te sporten verschillen duidelijk naar de aard van de handicap van de leerling. Voor chronisch zieke leerlingen en leerlingen met een motorische handicap is de gezondheid de meest genoemde reden om geen sport beoefenen (rond 30-40%). Voor alle leerlingen is het door ouders meest genoemde motief het feit dat hun kind geen zin heeft om aan sport te doen (29%). Ook onbekendheid waar hun kinderen kunnen sporten (21%), de kosten (20%) en de mening dat het kind al voldoende beweegt worden vaak genoemd. Een tiende (11%) van de ouders noemt het gebrek aan vervoer als reden dat hun kinderen niet kunnen sporten. De hulp die nodig is om de leerlingen te laten sporten komt op twee manieren naar voren. Enerzijds door de inzet van de ouders zelf (11% geeft op te weinig tijd te hebben) en door de inzet van andere (vrijwillige) hulp (9% geeft aan dat het hieraan ontbreekt). Het ontbreken van vervoer, de te hoge kosten en het niet beschikbaar zijn van hulp zijn externe redenen die te maken hebben met de randvoorwaarden van de sport en waar beleidsmakers eventueel invloed op zouden kunnen uitoefenen. Samengenomen noemt een derde van de ouders van leerlingen die op de cluster 3-scholen zitten deze externe redenen (31% voor 0-meting). Dit betekent dat het grootste deel van de redenen van meer persoonlijke aard zijn. Ook een externe reden maar minder beïnvloedbaar zijn de negatieve ervaringen van het kind (6%). Opvallend hieraan dat deze reden in vergelijking met de 0-meting (17%) veel minder vaak is genoemd.

Uit het onderzoek *School, bewegen en sport* (Stuij et al., 2011) blijkt de invloed van het schoolbeleid van reguliere scholen op de sportdeelname van haar leerlingen beperkt te zijn. Op basis van de resultaten van de 0-meting zien we ook voor de Special Heroes-scholen geen verbanden tussen beleidsmatige zaken, zoals het aantal vakdocenten lichamelijke oefening en de sportdeelname van de leerlingen. Wel vinden we dat klassen met veel leerlingen met een motorische handicap gemiddeld gezien meer vakdocenten lichamelijke opvoeding hebben. Door inzet van het programma Special Heroes kunnen scholen nu actief inspelen op diverse factoren die het sportgedrag van de leerlingen in hun vrije tijd beïnvloeden, zoals het bevorderen van een positieve houding ten aanzien van sport en het verminderen van diverse drempels. De inzet van het programma Special Heroes gaat dan ook verder dan hetgeen scholen in het regulier basis en voortgezet onderwijs doorgaans doen.

Van de ouders geeft een kwart aan dat hun kind heeft deelgenomen aan Special Heroes. Daarnaast noemen de ouders ook de deelname aan andere programma's. Waarschijnlijk betreft dit echter ook Special Heroes. Een derde van de ouders geeft aan dat hun kind aan geen enkel sportstimuleringsprogramma heeft deelgenomen. De bekendheid met Special Heroes is redelijk

groot maar niet maximaal (61%). De waardering onder zowel de kenners als niet-kenners van Special Heroes is heel hoog (kenners: 70% heel zinvol, 29% niet zinvol). Als toelichting op de waardering geeft een vijfde van de ouders die antwoord gaven aan dat Special Heroes een goed middel is om kinderen en jongeren met een handicap te laten sporten en een op de zeven gaf aan dat het belangrijk is voor (de gezondheid van) de kinderen en jongeren dat ze kunnen sporten.

Een kwart van de ouders geeft aan dat Special Heroes geen of een klein effect heeft gehad op het kind. Ruim de helft (53%) geeft als effect aan dat het positief is dat hun kind er een leuke activiteit bij heeft gekregen. Een zesde deel van de ouders (16%) noemt als effect dat het kind een socialere opstelling heeft en dertien procent geeft aan dat hun kind zich fitter voelt.

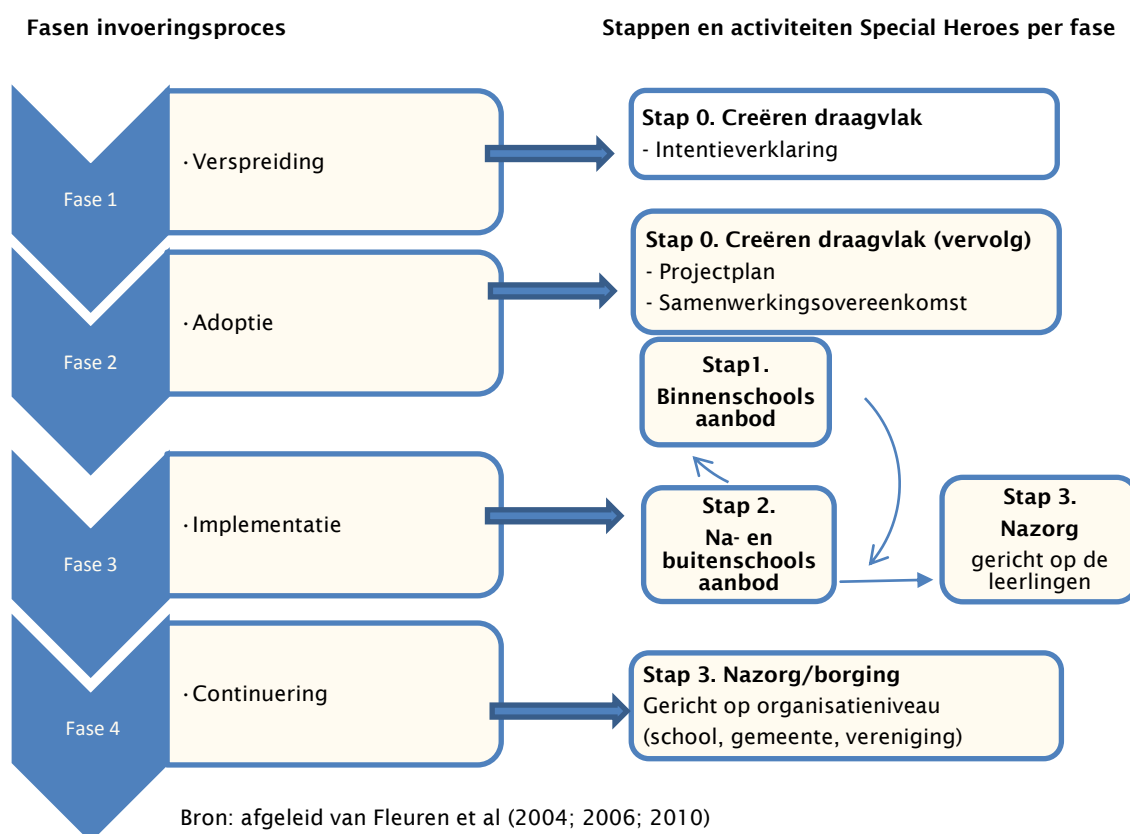
Ongeveer een vijfde van de ouders heeft ideeën genoemd om het sporten en bewegen voor kinderen en jongeren met een handicap te bevorderen. Zij noemen daarbij onder andere het verbeteren van het aanbod en het vervoer naar de sportvoorziening.

4. De beleving van Special Heroes

In dit hoofdstuk beschrijven we het invoeringsproces van Special Heroes zoals de diverse betrokkenen dat hebben ervaren. De basis voor de beschrijving zijn de resultaten van de groepsgesprekken met de programmacoördinatoren en regionale projectleiders, en het kwalitatieve onderzoek op tien deelnemende scholen. Op deze scholen hebben interviews plaatsgevonden met leerkrachten, leerlingen, ouders en trainers van sportaanbieders die op deze scholen actief waren (zie ook paragraaf 1.3). We besteden in dit hoofdstuk ook aandacht aan de belangrijkste uitkomsten van de speciale enquête onder sportaanbieders (Cevaal et al, 2012).

Voor het beschrijven van het invoeringsproces van Special Heroes maken we gebruik van onderstaande figuur, welke ook in ook paragraaf 1.1 is toegelicht. Aan de linkerkant van de figuur wordt het invoeringsproces onderverdeeld in vier fasen; de verspreiding, de adoptie, de implementatie en de continuering. Aan de rechterkant van de figuur zijn de stappen en activiteiten benoemd die Special Heroes per fase van het invoeringsproces heeft uitgevoerd. Special Heroes hanteert namelijk zelf ook een projectmatige aanpak, die is opgedeeld in vier stappen¹⁵ (stap 0 creëren van draagvlak; stap 1 binnenschools aanbod; stap 2 na- en buitenschools aanbod; stap 3 nazorg/borging).

Figuur 4.1 Fasen invoeringsproces en stapsgewijze aanpak Special Heroes

¹⁵ Om verwarring met de genoemde fasen uit het model van Fleuren et al (2004; 2006; 2010) te voorkomen, hanteren we voor de projectmatige aanpak van Special Heroes de term 'stap' in plaats van fase.

In paragraaf 4.1 komt het belang van Special Heroes aan de orde. In paragraaf 4.2 belichten we de rol van de programmacoördinatoren en regionale projectleiders in het proces. In paragraaf 4.3 geven we een beknopt overzicht van het organisatieproces van Special Heroes aan de hand van de vier implementatiefasen. Vanaf paragraaf 4.4 lichten we fase 3 van het invoeringsproces (de implementatie) toe. We beschrijven daar in meer detail op welke wijze de methodiek van Special Heroes (stap 1 binnenschools aanbod; stap 2 na- en buitenschools aanbod; stap 3 nazorg) is uitgevoerd. In deze paragraaf schenken we ook aandacht aan de bevorderende en belemmerende factoren die in de ogen van betrokkenen een rol speelden tijdens de implementatiefase van Special Heroes. De mate waarin deze factoren een rol spelen bepaalt immers het succes van een interventie (zie Gudbrandsson, 2008; Fleuren et al, 2006, 2010; Hoogendam & Linger, 2010, zie ook bijlage 4. Theoretische Onderbouwing). De continueringsfase van het programma Special Heroes beschrijven we in paragraaf 4.9. In de laatste paragraaf vatten we dit hoofdstuk samen.

4.1 Aanleiding tot en belang van Special Heroes

Voor de programmacoördinatoren staat het belang van een sportstimuleringsprogramma als Special Heroes niet ter discussie. Onderzoek laat immers zien dat kinderen en jongeren met een handicap minder bewegen en sporten dan hun leeftijdsgenoten zonder handicap en ook minder vaak lid zijn van een sportvereniging (zie Van Lindert et al, 2008; 0-meting Special Heroes in Van Lindert en Van den Dool, 2011). Binnen het speciaal onderwijs komen kinderen en jongeren door het bewegingsonderwijs wel in aanraking met sporten en bewegen, maar dit leidt niet altijd tot structurele sportdeelname buiten schooltijd of tot doorstroom naar een sportvereniging. Diverse redenen kunnen daaraan ten grondslag liggen, zoals de afstand tot een sportvereniging, zoals een ouder aangeeft:

“Niet alle verenigingen hebben een G-afdeling. Daardoor moet je langer reizen en met meerdere kinderen is dat niet praktisch. Ik voel me dan net een taxi. Dit klinkt negatief, ik breng en haal hem graag op, maar het moet wel uitvoerbaar blijven.” (ouder)

Naast de achterblijvende sportdeelname, missen leerlingen met een handicap ook een andere vorm van lichaamsbeweging, doordat het merendeel in plaats van zelf lopend of fietsend, met een taxibusje naar school komt. Mede daardoor blijft er in hun vrije tijd minder tijd over om te sporten of buiten te spelen, zoals een leerling het verwoordt:

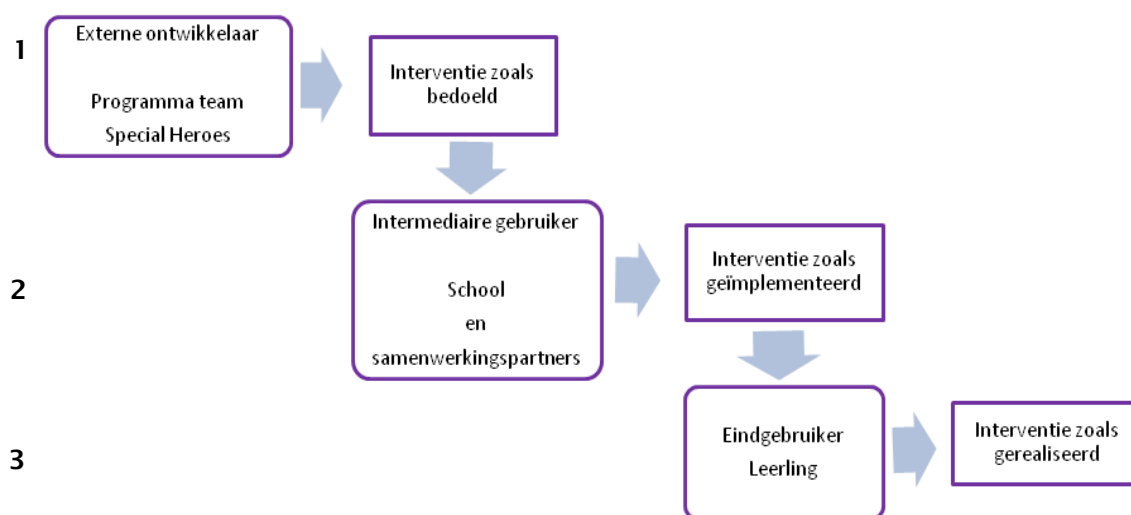
“Ik kan niet sporten omdat ik met een taxi naar huis ga en dit is een lange rit waardoor ik altijd laat thuis kom” (leerling).

4.2 Rol en taken landelijk programmamanager en regionale projectleiders

Tijdens de vier fasen van het invoeringsproces van Special Heroes hebben het landelijk programmamanager en de regionale projectleiders van Special Heroes een belangrijke rol gespeeld. Het landelijk programmamanager, bestaande uit de programmamanager en drie programmacoördinatoren, opereert bij de landelijke uitrol van Special Heroes op het eerste niveau in onderstaande figuur (4.2, zie ook paragraaf 1.1). Zij sturen op hun beurt een team van regionale projectleiders aan, die op het tweede, intermediaire, niveau scholen met raad en daad bijstaan bij de daadwerkelijke uitvoering van het programma. Uit de scholenvragenlijst, de

interviews met vakleerkrachten en trainers van sportaanbieders, en de speciale enquête onder sportaanbieders komt naar voren dat de ondersteuning van het landelijk programmateam en van de regionale projectleiders van Special Heroes als succesfactor moeten worden gezien. Hieronder beschrijven we hun rol in het proces.

Figuur 4.2 Betrokkenen bij Special Heroes

(Bron: Mikolajczak & Paulussen, 2010)

Bewaking en begeleiding proces

De programmacoördinatoren hadden de taak om het invoeringsproces van Special Heroes te bewaken en te begeleiden, zodat de fasen van verspreiding, adoptie, implementatie en continuering op tijd doorlopen konden worden. Daarnaast waren ze ook verantwoordelijk voor het resultaat van het programma en zagen ze er op toe dat er evaluaties plaatsvonden, rapportages opgeleverd werden en er gezamenlijke afspraken en bijeenkomsten met regionale projectleiders belegd werden. De rol van de programmacoördinatoren verlegde zich gedurende het programma naar eigen zeggen van heel intensief begeleiden naar meer op afstand sturen. Tevens heeft de aandacht zich verlegd van het opstarten van het programma naar de verankering en monitoring van het programma.

Ook de regionale projectleiders hadden een belangrijke rol bij het bewaken van het proces. Zij moesten erop toezien dat in de regio's en bij de scholen de verschillende stappen op tijd werden doorlopen. Niet alleen staken zij de helpende hand toe bij het organiseren van het binnenschoolse, na- en buitenschoolse aanbod bij de scholen, maar zij moesten ook stimuleren dat scholen Special Heroes na afloop van de projectperiode structureel in hun beleid gingen verankeren. Ook trachtten zij gemeenten te interesseren financieel bij te dragen aan voortzetting van het programma na wanneer de bestaande programmagelden opraakten.

Afstemmen plannen

De regionale projectleiders hebben bij de start van hun werkzaamheden veel aandacht geschonken aan het afstemmen van de projectplannen met scholen, gemeenten en verenigingen. Gemeenten zijn niet alleen belangrijke partners in de continueringfase (fase 4), maar ook bij het inventariseren wat er reeds gedaan wordt voor de doelgroep en waar Special Heroes bij kan

aansluiten. Voorbeelden hiervan zijn het zoeken naar sportverenigingen die in het project een rol van betekenis kunnen spelen, voorzieningen in het kader van vervoer van en naar de verenigingen, de afstemming met lokale sportraden, sportconsulenten en sportservice-instellingen.

Het afstemmen van plannen en de uitwerking ervan is voor regionale projectleiders een drukke periode:

“Na het schrijven van het projectplan komt de periode dat de leerlingen naar de verenigingen moeten gaan en dan wordt het weer druk. De regionaal projectleiders zoeken naar manieren waarop ze goede afspraken met de verenigingen kunnen maken en de leerlingen naar de verenigingen kunnen komen. Dan komen ook problemen met ouders om de hoek kijken: vervoer, contributie, etc. Daarin wordt afstemming met school gezocht.” (programmacoördinator).

Creëren van draagvlak

Het draagvlak op de scholen creëren en behouden was bij Special Heroes ook een taak van de regionale projectleiders. Dit strekte zich niet alleen uit tot de directie en (vak)leerkrachten, maar ook tot de ouders van leerlingen op de scholen. In veel gevallen startten de regionale projectleiders hiermee op het moment dat een school haar deelname aan Special Heroes had bevestigd, door bijvoorbeeld tijdens ouderinformatieavonden op scholen te vertellen over Special Heroes. Daarnaast verspreidden zij nieuwsbrieven onder de leerlingen over Special Heroes en posters met het clinicrooster. Zij zochten verder afstemming met de directeur over de beschikbare uren voor de contactpersoon binnen de school en maakten afspraken met vakleerkrachten over de invulling van de lessen lichamelijke opvoeding in het kader van Special Heroes. Goed contact met de scholen en nauwe samenwerking met de vakleerkrachten bleek gedurende het project belangrijk om het project te laten slagen.

Werven van sportaanbieders

De regionale projectleiders kunnen op verschillende manieren in contact komen met sportverenigingen die plaats kunnen bieden aan leerlingen uit het speciaal onderwijs. Zij ontvangen informatie over de mogelijkheden bij verenigingen via gemeenten, de leerlingen of scholen zelf, sportbonden of via diverse informatieve websites. Ook de uitkomsten van de 0-meting onder leerlingen bieden soms informatie over bestaande verenigingen die aanbod verzorgen voor mensen met een handicap. Ook stichtingen (zoals de Esther Vergeer Foundation), MEE en Gehandicaptensport Nederland kunnen informatie verschaffen over samenwerkingsmogelijkheden met sportaanbieders. Een regionale projectleider verwoordt de mogelijke samenwerking als volgt:

“Je hoeft geen nieuw sportaanbod te creëren, maar kunt aansluiten bij het sportaanbod dat een nieuwe ‘boost’ nodig heeft. Kinderen kunnen natuurlijk aangeven wat ze willen, maar het gaat er ook om of de vereniging er klaar voor is, is er kader beschikbaar? Staat het bestuur erachter? Als die ene vrijwilliger wegvalt moet het wel worden overgenomen binnen de club. We kijken ook naar de randvoorwaarden. Waar komen de leerlingen vandaan? We werken met scholen met een enorme streekschoolfunctie. Je kan wel een sport aanbieden dicht bij de school, maar hoe moet het verder als een kind 50 tot 60 km verderop woont? Voor judo heb ik een trainer op school uitgenodigd uit de

buurt, maar ik heb ook gekeken naar mogelijkheden van judoscholen in de buurt van de kinderen die verder weg wonen.” (regionale projectleider)

Bij het zoeken naar en kennismaken met verenigingen hielden de regionale projectleiders rekening met aspecten zoals wensen en mogelijkheden van leerlingen, financiën¹⁶, sfeer op de vereniging, bereidheid en voorzieningen om de leerlingen op te vangen binnen een vereniging. Het uitgangspunt was volgens de projectleiders dat de trainer die op school is geweest, dezelfde is die ook de lessen op de vereniging verzorgt, omdat er dan herkenning is door de leerlingen: “Ja! Die ken ik nog!”. Dit is drempelverlagend en kan een doorslaggevende factor zijn voor een aantal leerlingen. Verder hielden de regionale projectleiders ook rekening met organisatorische aspecten:

“Een voetbalvereniging hoeft alleen de ballen mee te nemen, scholen geven ook aan dat er voor een activiteit als paardrijden of zwemmen busjes nodig zijn. Dus we gaan nu voor makkelijk te organiseren dingen.” (regionale projectleider)

De regionale projectleider uit het citaat gaf om die reden aan zeker in het eerste jaar terughoudend te zijn geweest met het aanbieden van moeilijk te organiseren activiteiten, omdat het anders teveel rompslomp zou geven. Dat zou ten koste kunnen gaan van het draagvlak voor Special Heroes binnen de scholen. In het eerste jaar koos hij daarom bewust voor laagdrempelige en eenvoudig te organiseren sportactiviteiten, zoals korfbal en voetbal. In een latere fase van Special Heroes probeerde hij wel moeilijker te organiseren activiteiten aan te bieden.

Een aantal regionale projectleiders had aanvankelijk moeite met het vinden van sportverenigingen die wilden en konden meedoen aan het programma. Sportverenigingen werken doorgaans met vrijwilligers, die op de tijden dat Special Heroes op school plaatsvindt zelf een baan hebben. Commerciële aanbieders konden wel vaak inspringen op de vraag, maar hun tarieven bleken in veel gevallen een struikelblok. Teren op het reeds bestaande netwerk van de regionale projectleiders en een actieve benadering van de sportverenigingen bood vaak de oplossing. Een dergelijke benadering past volgens de regionale projectleiders bij Special Heroes omdat het programma verder wil gaan dan plannen achter het bureau bedenken; het wil de leerlingen actief naar een sportvereniging te begeleiden. De start van de werkzaamheden, waarbij het netwerk werd aangeboord, werd door de regionale projectleider als hectisch ervaren. Deze investering betaalde zich volgens hen later wel uit wanneer de doorstroom van de leerlingen naar de sportverenigingen plaatsvond. Een aantal verenigingen dat bereid was mee te werken kwam met vragen over bijvoorbeeld een te klein aantal leerlingen dat zich had aangemeld om een team op te starten. Regionale projectleiders stuurden dan bijvoorbeeld aan op een investering vanuit de vereniging, om de leerlingen wel bij de vereniging te houden en het jaar erop een voltallig team te formeren met nieuwe leerlingen. Voor deze langdurige processen bij de verenigingen hebben de regionale projectleiders een regiefunctie. Deze functie kwam

¹⁶ De voorkeur gaat uit naar sportverenigingen waar leerlingen zich uiteindelijk ook kunnen aanmelden. Dure commerciële partijen worden daarom uitgesloten.

verder tot uiting wanneer ze voor verenigingen avonden belegden om de deskundigheid van trainers te bevorderen om met de doelgroep om te gaan.

Selecteren van leerlingen

Regionale projectleiders gaven aan dat vooraf gezamenlijk is bepaald welke leerlingen aan Special Heroes zouden deelnemen. Dit betekende dat niet alle leerlingen het programma zouden volgen of dat deelname gefaseerd gebeurde. Ze maakten samen met de vakleerkracht een inschatting welke leerlingen goed te plaatsen waren bij een reguliere sportaanbieder of – vereniging. Soms hing de selectie van leerlingen voor Special Heroes ook af van de manier van werken van de school, bijvoorbeeld deelname via inschrijving van de leerlingen of volgens het lesrooster van de gymlessen.

Waardering voor regionale projectleider

Uit de interviews met vakleerkrachten en contactpersonen op de scholen komt naar voren dat zij over het algemeen tevreden zijn over de samenwerking met de regionale projectleiders en de werkzaamheden die door hen werden uitgevoerd. Het volgende citaat ondersteunt dit:

“De steun van dit programma is de regionale projectleider. Doordat deze veel (voor)werk verzet is het voor mij als vakleerkracht mogelijk het programma uit te voeren.” (vakleerkracht)

Net als de leerkrachten waren ook de trainers tevreden met de ondersteuning die de regionale projectleiders boden om de clinics te organiseren. Ook uit de speciale enquête onder sportaanbieders blijkt dat de sportaanbieders de samenwerking met de regionale projectleiders een meerwaarde vinden hebben (Cevaal, et al, 2012).

4.3 De fasen van het invoeringsproces van Special Heroes

In deze paragraaf gaan we in op het invoeringsproces van Special Heroes. Daarbij volgen we de vier fasen uit figuur 4.1, te weten de verspreiding (fase 1), de adoptie (fase 2), de implementatie (fase 3) en de continuering (fase 4).

Fase 1. De verspreiding van Special Heroes

De scholen die de leerlingen bezoeken hebben een regiofunctie. De medewerkers van het landelijk programmateam hebben in de verspreidingsfase de Regionale Expertise Centra (REC) benaderd en de cluster 3-scholen geïnformeerd en geënthousiasmeerd voor deelname aan het programma. Special Heroes tracht vanuit de regionale functie van de REC's voor de leerlingen een landelijk dekkend, breed sportaanbod te creëren. In deze fase hebben de programmaördinatoren gesprekken gevoerd met de cluster 3-scholen in het land. Het voornaamste doel was het creëren van draagvlak voor de opzet van Special Heroes binnen de scholen (zie stap 0 in figuur 4.1). In dit gesprek kregen de directies en (vak)leerkrachten informatie over wat Special Heroes inhoudt en wat het programma voor een school kan betekenen. Het resultaat van deze fase was dat een groot aantal cluster 3-scholen in intentieverklaringen aangaf geïnteresseerd te zijn in deelname aan Special Heroes.

Fase 2. De adoptie van Special Heroes

Tijdens de adoptiefase maakten de cluster 3-scholen op basis van de beschikbare informatie de keuze om al dan niet aan het programma deel te nemen. Nadat meerdere scholen hun deelname hadden toegezegd, kon het landelijk programmateam starten met de aanstelling van regionale projectleiders:

“Regionale projectleiders worden niet eerder aangesteld dan dat er een intentieverklaring is getekend door de scholen. Op basis van die toezeggingen kan er een schatting gemaakt worden van het aantal fte, dat nodig is in een regio. Draagvlak en het punt of de scholen in de toekomst ‘iets’ kunnen met de borging voor het programma is daarbij belangrijk. Op het moment dat een regiovertegenwoordiger in samenwerking met een school het projectplan heeft opgesteld, verplicht de school zich min of meer tot het programma.” (programmacoördinator)

De programmacoördinatoren hadden de taak om de regionale projectleiders te begeleiden bij de taak die ze in de regio's moesten vervullen. De programmacoördinatoren gaven te kennen dat de regionale projectleiders een lange voorbereidingsperiode nodig hadden om een project op te starten. Daarnaast kostte het de regionale projectleiders tijd om de deelnemende scholen te leren kennen. Ook het opstellen van een projectplan kostte veel tijd, zo blijkt uit het volgende citaat:

“Mijn ervaring is dat regionale projectleiders bij het schrijven van het projectplan en bij de werkveldoriëntatie met veel vragen komen. De begeleiding is dan heel intensief en veelal één op één. Op het moment dat de het projectplan klaar is en de regionale projectleiders met de verenigingen aan de slag gaan, beginnen ze zich thuis te voelen en bekend te raken met de materie.” (programmacoördinator).

In de adoptiefase moest het draagvlak voor deelname aan Special Heroes binnen de scholen verder worden verstevigd (zie stap 0 creëren van draagvlak, figuur 4.1). Bij elke school werd een contactpersoon aangesteld, die samen met de regionale projectleider een projectplan opstelde. Daarin werden de kansen van verschillende sporttakken voor de uitvoering van Special Heroes besproken en werden afspraken rondom de frequentie van clinicblokken en –lessen vastgelegd. Voor het opstellen van het plan werd onder andere informatie gehaald uit het rapport van de 0-meting onder leerlingen en hun ouders (zie ook Van Lindert en Van den Dool, 2011). De contactpersoon op de school was doorgaans een vakleerkracht lichamelijke opvoeding. De programmacoördinatoren schatten dat op het merendeel van de deelnemende scholen vakleerkrachten lichamelijke opvoeding werkzaam zijn. Hun gevoel sluit aan bij de cijfers uit de 0-meting, waaruit blijkt dat op 89 procent van de cluster 3-scholen een vakleerkracht aanwezig is. Op de scholen die geen vakdocenten hadden, waren groepsleerkrachten het aanspreekpunt. De afspraken over de uitvoering van het project op school werden samen met het projectplan in een samenwerkingsovereenkomst vastgelegd en door de school en Special Heroes ondertekend. Dit betekende de start van de werkelijke uitvoering van Special Heroes tijdens de implementatiefase.

Fase 3. De implementatie van Special Heroes

De uitvoering van de methodiek van Special Heroes tijdens de implementatiefase lichten we uitgebreid toe in paragraaf 4.3. Hieronder geven we een beknopt overzicht van de opzet en organisatie van deze fase.

De daadwerkelijke uitvoering van Special Heroes op de scholen is gestart in het najaar van 2010. Dit hield in het organiseren van het binnenschoolse aanbod (stap 1), het na- en buitenschoolse aanbod (stap 2) en de nazorg (stap 3) met betrekking tot de doorstroming van leerlingen naar structurele sportdeelname bij sportverenigingen.

Via de ondersteuning van de regionale projectleider werden de scholen, meestal tien tot twaalf per projectleider, gedurende de projectperiode gefaciliteerd. Dit hield in dat de regionale projectleider de clinics arrangeerden voor de binnenschoolse kennismakingsactiviteiten (stap 1, figuur 4.1). De regionale projectleider beschikte over een regionaal activiteitenbudget, waaruit zij de trainers die op de scholen de clinics verzorgden een vergoeding betaalden. De regionale projectleiders bekeken welke sportaanbieders en sportverenigingen het aanbod konden verzorgen en haalden de trainers voor vier tot zes wekelijkse cliniclessen binnen op een school. Daarnaast hadden zij tot taak om in samenwerking met sportaanbieders en –verenigingen na en buiten schooltijd een structureel sportaanbod op te zetten (stap 2, figuur 4.1). Dit kon in de vorm van een schoolsportvereniging (op de schoollocatie, na schooltijd) of op de accommodatie van de sportvereniging (buiten school). Het idee was dat door middel van onderlinge afstemming op bovenregionaal niveau een dekkend sport- en beweegaanbod voor leerlingen in het speciaal onderwijs kon worden gerealiseerd.

In deze fase moest de regionale projectleider er ook op toezien dat de doorstroom van leerlingen naar structurele sportdeelname van de grond kwam (stap 3, figuur 4.1). Nadat scholen de hele cyclus van activiteiten (binnen-, na- en buitenschools aanbod) hadden doorlopen, na zo'n twee projectjaren, zorgden de regionale projectleiders er samen met de scholen voor dat er een 1-meting werd uitgezet om de effecten van Special Heroes en de tevredenheid bij ouders en leerlingen te meten (zie de resultaten daarvan in hoofdstuk 3). Deze taak valt onder het nazorgtraject van Special Heroes (stap 3, figuur 4.1).

Fase 4. De continuering of borging van Special Heroes

Tijdens de continueringfase staat de borging van Special Heroes centraal. Deze fase is met het schrijven van deze rapportage nog niet voltooid. De aanzet voor de borging vond al plaats in de fase hiervoor (implementatie, fase 3), waarbij het accent van de nazorg (stap 3, figuur 4.1) op de doorstroming van de leerlingen naar sportverenigingen lag. Tijdens de continueringfase ligt de nazorg of borging meer op beleidsmatig of organisatieniveau. Het doel is dat scholen, gemeenten en verenigingen gaan investeren in het programma Special Heroes en dat de programmaorganisatie inspanningen blijft leveren in de vorm van producten en diensten, waar iedereen gebruik van kan maken (zoals instrumenten voor de monitoring, innovatie, kennisdeling, communicatiemiddelen, ed.).

Tijdens de continueringfase hebben de regionale projectleiders gemeenten bezocht om ze te informeren over het project. De gemeente is gevraagd de kosten voor de inzet van de regionale projectleider of een combinatiefunctionaris te gaan dragen na afloop van de projectperiode van Special Heroes (vanaf medio 2012). Het streven is dat de scholen de kosten voor het binnenschoolse programma gaan dragen. Dit is als volgt verwoord door een programmacoördinator:

“Scholen en gemeenten moeten keuzes maken over het wel of niet in dienst nemen van personeel (combinatiefunctionaris). De continuïteit van Special Heroes valt of staat met vastheid binnen de scholen, daarom sturen we aan op het contractueel vastleggen van een ‘eigen’ regionale projectleider.” (programmacoördinator).

Er zijn volgens de programmacoördinatoren veel bewegingsinterventies geweest de afgelopen jaren om kinderen en jongeren met een handicap aan het sporten te krijgen, maar die hielden volgens hen allemaal op toen de projectgelden ophielden. Om die reden heeft Special Heroes ingestoken vanuit het onderwijs, omdat het onderwijs garant zou kunnen staan voor de voortzetting van het project, door beleidskeuzes te maken. Na de twee jaar projectondersteuning van Special Heroes hoopt men nu dat de scholen de meerwaarde van het project inzien en er structureel geld voor vrijmaken waardoor het programma wordt verankerd.

“Scholen verwachten dat het programma een goede bijdrage kan leveren in het kader van het ‘transitie-denken; het voorbereiden van leerlingen op wonen, werken en vrije tijd. Special Heroes zal zich wel moeten bewijzen in de projectperiode.” (programmacoördinator).

4.4 De implementatiefase van Special Heroes nader toegelicht

Na de verspreiding- en adoptiefase, vond in de implementatiefase de uitvoering van het project plaats op en rond de scholen. De methodiek van Special Heroes bestaat uit het aanbieden van een binnenschools sportaanbod (stap 1, figuur 4.1) en een naschools en buitenschools sportaanbod (stap 2, figuur 4.1) via de scholen. Dit gebeurt meerjaarlijks en kan als een zogenaamde cyclische herhaling van activiteiten worden gezien. Special Heroes tracht via deze voor leerlingen drempelverlagende aanpak de toeleiding naar sportverenigingen te optimaliseren. In de nazorgfase (stap 3, figuur 4.1) ligt dan ook het accent op het stimuleren van structurele sportdeelname door de leerlingen, zo mogelijk als lid van een sportaanbieder of – vereniging. De start van een cyclus is altijd binnenschools. Het vervolg en de invulling is per type leerling, school en vereniging afhankelijk. Special Heroes geeft in de programmabeschrijving een leidraad aan, maar per school is er sprake van maatwerk bij de invulling van de activiteiten. Oorspronkelijk ging Special Heroes bij het aanbieden van sport- en beweegactiviteiten aan de leerlingen uit van drie stappen. Gedurende het programma heeft er echter een accentverschuiving plaatsgevonden, waarbij de oorspronkelijke tweede en derde stap (na- en buitenschools) zijn samengenomen tot de huidige tweede stap.

Stap 1. Binnenschools aanbod

De eerste stap die gemaakt wordt in het proces van het aanbieden van activiteiten zijn de clinics die op school onder leiding worden gegeven als onderdeel van het binnenschoolse aanbod.

Het organiseren van dit aanbod betekende maatwerk. Regionale projectleiders hadden de mogelijkheid af te wijken van het protocol en konden in overleg met de vakleerkracht kiezen welke takken van sport, wanneer, hoe vaak en aan welke groepen werden aangeboden. Zo boden sommige scholen cliniclessen aan groepen van gelijk niveau aan om meer aan te sluiten bij de leerlingen. Het voornaamste was dat plezier en kennismaken met sport centraal stonden. De keuzes betroffen ook of een clinicblok uit drie dan wel vier lessen zou bestaan, of de leerlingen klassikaal of geselecteerd zouden deelnemen, of op de schoollocatie zelf of

daarbuiten clinics zouden worden georganiseerd. De zekere mate van vrijheid voor de invulling van het programma wordt door de regionale projectleiders en vakleerkrachten als succesfactor benoemd.

Een andere succesfactor die de regionale projectleiders benoemen is dat er rekening wordt gehouden met de doelgroep. Leerlingen maken via de clinics op een positieve manier binnen de vertrouwde schoolcontext kennis met verschillende sporten en daardoor ontdekken ze welke type sporten ze leuk vinden of welk verband ze prettig vinden. Niet alleen of ze alleen, samen met iemand of in teamverband willen sporten, maar ook of ze in een speciaal team voor leerlingen uit het speciaal onderwijs willen sporten: *“wil ik sporten in een groep met kinderen met een handicap of wil ik in een reguliere groep?”*. De keuzevrijheid kent wel zijn grenzen. Zo noemden de projectleiders dat wanneer het aanbod klassikaal georganiseerd werd, men er zeker van was dat leerlingen met verschillende takken van sport kennis maakten. Zie het volgende citaat:

“Leerlingen die aangeven ‘ik kan het toch niet, judo’ of ‘ik vind judo niet leuk’, terwijl ik denk hoe kan je dat weten, je hebt het nooit gedaan. En op het moment dat je het klassikaal aanbiedt, weet je zeker dat ze het twee of drie keer ervaren hebben.”
(regionale projectleider).

Leerkrachten kunnen nog wel eens van mening verschillen over de beleving van de leerlingen tijdens de clinics. Enthousiaste ideeën van de een vindt de ander niet altijd praktisch uitvoerbaar. De volgende uitspraak licht dit toe:

“De ene leerkracht wil graag judopakken, voor de beleving, vinden die kinderen leuk, maar de andere leerkracht zegt ‘ja, maar als ze die pakken aan hebben, hebben we nog maar een kwartier, 10 minuten lestijd over’. Op een mytylschool heb ik daar met de vakleerkracht continu discussie over: ‘Ja maar het duurt te lang met aankleden, de kinderen moeten snel naar de les’ en wij vinden het belangrijk dat het kind ook voor zichzelf leert zorgen dus ook zichzelf kan aankleden. ‘Nee, nee, nee, ik help maar gewoon mee, want dan zitten ze eerder in de les’. Dus continu het spanningsveld tussen het opvoeden en onderwijs.” (regionale projectleider)

Aan het einde van een van de eerste clinicblokken kregen de leerlingen een certificaat als blijk van deelname aan een sportclinic en een bidon met het logo van Special Heroes. Op die manier hoopten de regionale projectleiders de clinic positief af te sluiten met de leerlingen, maar tegelijkertijd ook de bekendheid te vergroten bij de ouders. Het achterliggende idee is dat de leerlingen er thuis aan herinnerd worden en daar enthousiast over vertellen. Regionale projectleiders hopen dat ouders daardoor wellicht geïnteresseerd raken en door hun kinderen over de mogelijkheden worden geïnformeerd. De regionale projectleiders trachten op deze wijze ouders bij het project te betrekken. Dat Special Heroes volgens de projectleiders een sterke en herkenbare naam binnen scholen heeft ontwikkeld draagt bij aan de herkenbaarheid en komt van pas als ouders met vragen zitten (zie paragraaf 3.7 over de bekendheid van ouders met het programma).

Factoren binnenschools aanbod

Alles overziend hebben de regionale projectleiders tijdens het binnenschoolse traject een aantal bevorderende en belemmerende factoren ervaren bij het succes van Special Heroes:

Bevorderend:

- Het maatwerk dat zij konden leveren bij de invulling van het binnenschoolse aanbod en de ervaren vrijheid om af te wijken van het voorgeschreven protocol;
- De mogelijkheid om in zekere mate rekening te houden met de wensen en mogelijkheden van de leerlingen;
- Het kennismaken met sport binnen de vertrouwde omgeving van de school en het opdoen van positieve ervaringen door de leerlingen;
- Het enthousiasme en de betrokkenheid van de trainers;
- Het uitreiken van een certificaat en bidon, waardoor leerlingen thuis over de activiteiten vertellen;
- Het klassikaal aanbieden van de kennismakingsactiviteiten zodat leerlingen de activiteiten in ieder geval een aantal keer ervaren.

Belemmerend:

- De moeite die ze hadden om clinics te plannen, omdat scholen vaak met themaweken werken (zoals Boekenweek en Sinterklaas) waardoor de uren voor Special Heroes in het geding kwamen;
- Op scholen waar een vakleerkracht werkzaam was in het speciaal basisonderwijs was het soms lastig om data te vinden dat zowel de trainer als de vakleerkracht aanwezig konden zijn;
- Het vinden van beschikbare ruimte op de scholen of de wens om de laatste les van de clinicperiode op de locatie van de sportaanbieder te organiseren bleek soms een hindernis;
- Ervaren lage betrokkenheid van ouders;

Stap 2. Naschools en buitenschools aanbod

De tweede stap in het herhaalde aanbod van sportactiviteiten op de scholen vindt plaats na schooltijd (naschools aanbod) en buiten schooltijd bij de sportvereniging (buitenschools aanbod). Een schoolsportvereniging valt overigens onder het buitenschoolse aanbod. Het doel van deze stap is om de doorstroom van leerlingen naar (reguliere) sportverenigingen van de grond te krijgen: een van de voornaamste doelen van Special Heroes. De regionale projectleiders streven ernaar om de laatste clinics van het binnenschoolse aanbod (stap 1) meteen bij de sportaanbieder op locatie te organiseren, waarbij zoveel mogelijk dezelfde trainer de les verzorgt. Hiermee proberen ze de drempel voor leerlingen naar de sportvereniging weg te nemen. Deze tweede stap is een vrijwillige stap, wat resulteert in een wisselend deelnameaantal per school, zo blijkt uit de reacties.

Het *naschoolse aanbod* wordt gezien als een tussenschakel die, als het kan, door de regionale projectleiders wordt overgeslagen. Alleen als de plaatselijke situatie het niet toelaat om voor een specifieke groep leerlingen het project voort te zetten, omdat verenigingen bijvoorbeeld te ver weg zitten of omdat leerlingen heel moeilijk integreren, wordt een naschools aanbod gecreëerd. Het naschoolse aanbod fungeert dan als een schakel om de leerling van een zeer vertrouwde omgeving naar een minder vertrouwde omgeving te brengen. Deze variant werkt alleen als het

vervoer van leerlingen die langer op school blijven goed is geregeld of ouders bijvoorbeeld zelf de kinderen kunnen komen ophalen. In de praktijk is deze schakel doorgaans niet noodzakelijk, zo denkt een regionale projectleider:

“Het is voor scholen lastig om voor drie tot vier weken een zaaltje te regelen na schooltijd. Verenigingen vinden het ook lastig, omdat ze met alle spullen moeten sjouwen. Het mooiste is om de leerlingen meteen naar de goede plek te brengen want dan sijpelt het enthousiasme dat ze hebben meteen door naar de verenigingen en heb je meer kans van slagen. Dus wij hebben nergens een naschools aanbod; als ze enthousiast zijn van de binnenschoolse trainingen worden ze meteen uitgenodigd om naar de buitenschoolse trainingen te komen.” (regionale projectleider)

Naast de functie als tussenstap naar het buitenschoolse aanbod, is het naschoolse aanbod dus soms de eindsituatie. Als er in de omgeving te weinig aanbod is of als de drempel voor leerlingen naar de sportvereniging te hoog blijkt te zijn, kan een schoolsportvereniging uitkomst bieden. De trainingen vinden net als bij een reguliere vereniging na schooltijd plaats, echter wel op de locatie van de school waarbij gebruik gemaakt wordt van de faciliteiten die de school tot zijn beschikking heeft. Scholen bieden op die manier bijvoorbeeld rolstoelbasketbal of rolstoeldansen aan, maar de organisatie valt niet in handen van een (vak)leerkracht, maar van een trainer. De regionale projectleiders waarschuwen wel voor een bijeffect van deze organisatievorm. Als leerlingen eenmaal naschools participeren op de locatie van de school, verwacht men dat de leerlingen nauwelijks doorstromen naar de vereniging. Het is voor de leerlingen en hun ouders dan een gemakkelijke manier om te sporten. De regionale projectleiders benadrukken dat ze graag zien dat de leerlingen doorstromen, zodat de leerlingen ook contacten en ervaringen opdoen in andere sociale contexten buiten school.

Door met het *buitenschoolse* aanbod de verenigingen toegankelijker te maken, neemt Special Heroes een drempel voor de leerlingen weg om naar een onbekende vereniging te gaan met een onbekende trainer. Het aantal leerlingen dat deelneemt aan het buitenschoolse aanbod wisselt per school en sport. Leerlingen krijgen door de aanpak van Special Heroes de kans om met klasgenoten kennis te maken met een vereniging. Ook hebben ze een trainer die ze al hebben leren kennen tijdens de clinics van het binnenschoolse aanbod. Het voordeel voor de verenigingen is dat ze reeds contact hebben gehad met de leerlingen die langskomen op de vereniging en dat ze weten welke zorg en aandacht de leerlingen nodig hebben. De regionale projectleiders constateren dat enthousiaste leerlingen snel lid worden. Ouders, leerkrachten en soms ook combinatiefunctionarissen zijn daarbij een onmisbare schakel gebleken. Leerkrachten kunnen de leerlingen stimuleren om zich aan te melden en tijdens bijvoorbeeld een kringgesprek vragen hoe zij de buitenschoolse sportactiviteiten hebben ervaren. Zij kunnen de leerlingen en ouders eraan herinneren dat de binnenschoolse clinic buitenschools wordt afgesloten. Scholen en regionale projectleiders leggen bij ouders de vraag neer of ze voor het vervoer willen zorgen of deel willen nemen aan een ouder-kind les. Over de bereidheid van ouders bestaat een wisselend beeld:

“Bij de ene school is de doorstroom beter dan bij de andere school. Wat ik merk bij de grotere scholen, zeker in de stad, dat het wat minder is en dat het bij kleinere scholen wat beter te realiseren valt. Ik denk dat ouders in het algemeen zoiets hebben van ‘Alles

wordt geregeld, hoeven we niet meer naar om te kijken'. Dan krijgen ze een uitnodiging en is het van 'Oei, nu moet ik zelf ook in actie komen'. (regionale projectleider)

De regionale projectleiders lopen ook wel eens aan tegen het vooroordeel van ouders over de voor hun kind geschikte sporten:

"Ik kwam laatst toevallig nog een ouder tegen die zei 'mijn zoon is autistisch, er is niks voor hem. Judo zou hij wel willen, maar dat kan niet'. Toevallig was het net opgestart dus ik zeg: 'Je kan er zo naar toe'. 'Ja maar het is zeker heel duur'. Dan lijkt het gewoon alsof ze bijna niet willen. Dus onwetendheid en ook weer het pamperen... Er wordt al vanuit gegaan dat het niet kan, terwijl het al geregeld is, het wordt betaald en er is ook nog goede begeleiding." (regionale projectleider)

Anderzijds merken regionale projectleiders ook op dat ouders wel bereid zijn sport mogelijk te maken voor hun kinderen, maar dat het beeld van trainers en scholen over de hulpvaardigheid van ouders toch negatief is, zoals blijkt uit de volgende citaten:

"Het negatieve beeld dat trainers en scholen hebben, met dat beeld gaan ze wel naar de ouders. 'We vragen ze maar niet, want ze willen toch niet', want dat beeld hebben ze. Terwijl ik denk, als je het ze vraagt dan willen ze wel. En ouders die naar de sportclub toegaan, die willen dus wel." (regionale projectleider)

"Ouders zijn vaak bang om hun kind te laten doorstromen naar een vereniging. Hierdoor staan ze niet open voor een programma zoals dit en tonen ze totaal geen interesse." (combinatiefunctionaris).

"Het is wel duidelijk dat ouders hier geen cent aan willen uitgeven. Ook niet de 0.90 of 1.20 euro die zij als eigen bijdrage moeten leveren aan het vervoer. Alles wordt verder geregeld en betaald maar dan haken ze toch af." (trainer)

Uit bovenstaande valt op te maken dat regionale projectleiders en scholen er nog onvoldoende in zijn geslaagd om de ouders actief bij het programma te betrekken. De oorzaak kan wellicht gevonden worden in het feit dat ouders van kinderen en jongeren in het speciaal onderwijs een minder sterke binding met de school hebben dan bij leerlingen in het regulier onderwijs het geval is. Er zijn weinig contactmomenten doordat zij hun kinderen niet zelf halen en brengen. Ook de opkomst bij ouderbijeenkomsten is doorgaans laag.

Ondanks de veranderingen die de regionale projectleiders gedurende het project constateren, zijn ze van mening dat er nog te weinig leerlingen doorstromen van het binnenschoolse aanbod naar het buitenschoolse aanbod en dat het aantal leerlingen dat zich uiteindelijk aanmeldt bij de verenigingen nog te laag is. Een belangrijk knelpunt is volgens de regionale projectleiders de regionale functie die de scholen vervullen. Hierdoor ervaren ouders de eerder besproken afstand- en vervoersproblemen. Leerlingen wonen dikwijls niet in de omgeving van de sportvereniging die met de school samenwerkt in het kader van Special Heroes. Veel leerlingen worden met een taxibusje van en naar school gebracht. Het reizen kost de leerlingen veel tijd, waardoor er na schooltijd weinig tijd overblijft om te sporten, getuige het volgende citaat:

“Ik kan niet veel sporten omdat ik met de taxi naar huis ga en dit is een lange rit waardoor ik altijd laat thuis kom.” (leerling)

Door deze problematiek is de kans om samen met een vriendje of vriendinnetje uit de klas bij dezelfde sportvereniging te sporten beperkter. Een regionale projectleider vertelde over de complexe vervoersbeweging van leerlingen:

“Leerlingen uit gemeente X worden met het taxibusje afgeleverd bij de verenigingen, want bij de gemeente X kan ik dat wel zo regelen. Een ander kind uit gemeente Y dat ook graag wil voetballen mag dat niet en die moet dus blijven zitten en rijdt door naar gemeente Y. In gemeente Y staat zijn vader klaar om hem terug te brengen naar de voetbalclub in gemeente X. Ik krijg het niet anders voor elkaar. En dan wordt er gezegd ‘kinderen moeten lokaal sporten, ze moeten dat doen in hun eigen gemeente’. Maar zo werkt dat niet met deze doelgroep...!” (regionale projectleider)

Soms willen de leerlingen graag een sport uitproberen, maar kan het door Special Heroes niet geregeld worden, omdat de door commerciële partijen aangeboden clinics buiten het budget vallen of omdat op de scholen de faciliteiten ontbreken die de activiteit vraagt. Daarnaast hadden enkele regionale projectleiders bij de start moeite met het vinden van sportverenigingen die de clinics konden verzorgen en de doelgroep een plek konden en wilden geven binnen de club.

Buitenschools aanbod gezien vanuit de ouders

In hoofdstuk drie zijn de resultaten van de vragenlijst onder leerlingen en hun ouders uitvoerig besproken. Tijdens het kwalitatieve onderzoek zijn ook enkele ouders geïnterviewd. Daar waar regionale projectleiders, scholen en trainers soms hun bedenkingen hebben over de betrokkenheid van ouders, kijken geïnterviewde ouders hier zelf genuanceerder tegenaan:

“Het is leuk om een keer te komen kijken bij de vereniging zowel voor de ouders als voor de leerlingen. De leerlingen vertellen thuis weinig en zo kan je als ouders toch kijken waar de leerlingen mee bezig zijn” (ouder)

De ouders zijn ook enthousiast zijn over het programma:

“Het is goed dat ze door middel van dit programma ouders een duwtje in de rug geven. Ik ben zelf al lang op zoek naar een sportclub voor hem. Die is moeilijk te vinden en ik kan nergens op de websites vinden waar je moet aanmelden of bij wie je moet zijn.” (ouder)

“Via connecties van Special Heroes is het makkelijker om naar de vereniging te gaan. Voor mijn gevoel is er sprake van een drempel, zeker als de desbetreffende vereniging geen ervaring heeft met de doelgroep.” (ouder)

Desondanks kan het voor ouders lastig zijn om hun kind aan te melden op een sportclub als het kind echt niet wil:

“Voetbal is iets dat mijn zoon echt niet leuk vindt. We hebben zelf geprobeerd om met hem af te spreken om met de kookwekker 5 minuten bij het G-voetbal te kijken samen met ons, maar dat wil hij echt niet. Hij heeft er geen zin in.” (ouder)

Deze uitspraak sluit aan bij de resultaten van het kwantitatieve onderzoek onder leerlingen. Daar zien we dat het gebrek aan motivatie bij de leerlingen de belangrijkste reden is om niet of weinig te sporten (zie paragraaf 3.4, tabel 3.7).

Buitenschools aanbod gezien vanuit de sportaanbieders

In 2011 is een onderzoek uitgevoerd onder 331 sportaanbieders die met scholen samenwerken in het kader van Special Heroes (Cevaal et al, 2012). De respons bedroeg 41 procent (136 vragenlijsten). De belangrijkste uitkomsten bespreken we hier. Het onderzoek was overigens niet alleen gericht op sportaanbieders die samenwerken met cluster 3-scholen, maar ook met scholen uit de andere clusters van het speciaal onderwijs (1, 2 en 4). De meeste sportaanbieders uit het onderzoek hadden al een bepaalde betrokkenheid met mensen met een handicap en stonden positief tegenover het programma. Sommige aanbieders waren zelfs specifiek voor deze doelgroep opgericht. De aanbieders namen vooral deel aan Special Heroes, omdat zij dit als hun maatschappelijke verantwoordelijkheid beschouwden en niet om ledengroei te realiseren. De sportaanbieders waren van mening dat zij voldoende expertise in huis hebben om met de doelgroep om te gaan. Belangrijk is om vast te stellen dat de meeste aanbieders ten tijde van het onderzoek (oktober 2011) kennismakingslessen organiseerden (zie stap 1, figuur 4.1) en nog niet toe waren aan de daadwerkelijk integratie van leerlingen uit het speciaal onderwijs in hun sportvereniging of fitnessclub. Zij spraken de verwachting uit dat de doorstroming van leerlingen met een handicap in hun organisatie niet eenvoudig zou zijn. Vooral trainers en instructeurs bleken behoefte te hebben aan ondersteuning op dat gebied. Ook het vinden van voldoende leerlingen om een kritische massa te krijgen zagen de aanbieders als een uitdaging. Ongeveer de helft van de sportaanbieders uit de internetvragenlijst dacht namelijk dat het moeilijk zou zijn om voldoende leerlingen te vinden om een structureel aanbod bij de vereniging op te zetten. Meer dan de helft van de sportaanbieders uit de internetvragenlijst ervoerde bovendien dat de animo van ouders om hun kind te stimuleren lid te worden niet groot was.

De informatie van het kwalitatieve onderzoek sluit bij dit onderzoek aan. De ondervraagde regionale projectleiders gaven aan dat de kennisuitwisseling tussen de vakleerkracht en de trainers die samen de cliniclessen verzorgde een duidelijke meerwaarde had. De sportaanbieders waarmee is samengewerkt hebben het verzorgen van de cliniclessen als positief ervaren. Zij noemen daarbij de enthousiaste reacties van de leerlingen:

“Je ziet dat de kinderen blij zijn. Ze zijn zo enthousiast in de gymzaal en buiten op het veld. Ze doen enorm leuk mee en dat maakt het zo speciaal. Als de kinderen er blij van worden dan word ik dat ook!” (trainer)

Opvallend is wel dat meewerkende sportaanbieders zichzelf redelijk deskundig achten in de omgang met verschillende doelgroepen gehandicapten. Leerkrachten noemen de samenwerking met sportverenigingen een mooie aanvulling op het onderwijs en geven aan dat sportverenigingen vooral deskundig zijn in hun tak van sport en dat vakleerkrachten de noden

van hun leerlingen kennen. Toch laten scholen ook doorschemeren dat de kwaliteit van het kader niet altijd hoogstaand is, zoals blijkt uit onderstaande citaten.

“De trainer die de lessen gaat geven moet wel echt bekwaam zijn. Ik vraag me af of daar wel goed naar gekeken wordt.” (leerkracht)

“Ik had niet gedacht dat elke trainer uit de verschillende verenigingen zo goed en makkelijk kon lesgeven aan deze doelgroep. Ik had daar mijn twijfels over bij aanvang van het project, maar het valt me alles mee. Je merkt dat veel trainers toch al wat ervaring hebben opgedaan tijdens hun (vrijwilligers)werk met deze kinderen bij de vereniging. Toch ben ik wel teleurgesteld over het resultaat. Ik steek er behoorlijk wat energie in, bezoek soms ook nog de vereniging, maar als je ziet hoeveel leerlingen er daadwerkelijk blijven hangen op de verenigingen.... Niet dat ik het niet leuk genoeg vind als er slechts één leerling komt, maar toch.... De lijn van de school naar de vereniging gaat nog goed. Maar het blijven en het lid worden van de vereniging wordt nauwelijks gerealiseerd. Ouders geven de gekste excuses aan als ik ze erop aan spreek: te druk, geen tijd of geldproblemen. Ik vind het project wel een meerwaarde voor de leerlingen, omdat ze eens een echte training krijgen van een echte trainer en omdat ze, wanneer ze de vereniging bezoeken, ook op een écht voetbalveld of basketbalveld mogen sporten. Dat is voor de leerlingen wel een hele belevenis en ervaring.” (vakleerkracht)

Factoren na- en buitenschools aanbod

Op basis van het bovenstaande kunnen we concluderen dat betrokkenen rondom de organisatie van het naschoolse en buitenschoolse aanbod een aantal bevorderende en belemmerende factoren ervaren:

Bevorderend:

- Medewerking en draagvlak binnen de school;
- Naschools aanbod als schakel om de leerling van een zeer vertrouwde omgeving naar een minder vertrouwde omgeving (sportvereniging) te brengen;
- Laatste clinics binnenschools organiseren op de locatie bij de sportvereniging, zodat de leerling meteen kennismakt met de sfeer op de sportvereniging;
- Dezelfde trainer bij het binnenschoolse aanbod en buitenschoolse aanbod zorgt voor herkenbaarheid bij de leerlingen;
- De schoolsportvereniging als vangnet voor leerlingen die moeilijk integreren bij een sportvereniging buiten school;
- Betrokkenheid van ouders die blij zijn met de kans om hun kind te laten sporten;
- Enthousiasme van trainers;
- Enthousiaste leerlingen worden snel lid.

Belemmerend:

- Ervaren lage betrokkenheid van ouders;
- Bijeffect van de schoolsportvereniging dat leerlingen niet meer doorstromen naar een sportvereniging buiten school;
- Te geringe doorstroming naar de sportvereniging buiten school;
- Regionale functie van de scholen zorgt voor vervoersproblematiek;
- Vinden van voldoende leerlingen om een structureel aanbod op te zetten.

Stap 3. Nazorgtraject

Onder het nazorgtraject van Special Heroes tijdens de implementatiefase (fase 3, zie figuur 4.1) vallen de inspanningen van de regionale projectleider en vakleerkracht om leerlingen en ouders te enthousiasmeren voor structurele sportdeelname en voor doorstroming naar de sportvereniging. Er zijn echter ook leerlingen voor wie het sporten bij een sportvereniging (extern of bij een schoolsportvereniging) niet mogelijk is, omdat de leerlingen een te laag verstandelijk niveau en/of een te grote motorische handicap hebben. Leerlingen die veel lichamelijke verzorging nodig hebben (bijv. zwaar spastisch zijn) kunnen niet bij de sportvereniging terecht. Leerlingen tussen vijf en acht jaar oud zijn dikwijls nog onvoldoende motorisch vaardig om het niveau op de sportvereniging aan te kunnen. Er is voor deze leerlingen minder aanbod of aansluiting bij de verenigingen. Zij vallen daardoor nog tussen wal en schip. Programmacoördinatoren erkennen dit en zoeken naar mogelijkheden om een vangnet op te zetten, zoals in de vorm van een schoolsportvereniging. De nazorg van Special Heroes bestaat dus uit het zoveel mogelijk begeleiden van de leerlingen naar een vereniging, maar ook uit de zorg voor leerlingen die uiteindelijk niet naar een vereniging kunnen.

Uit de beschrijving van de tweede stap, het naschoolse/buitenschoolse aanbod, blijkt dat de drempelverlagende toeleiding van de leerlingen naar sportverenigingen niet eenvoudig is. Wel gaven veel leerlingen tijdens de interviews te kennen de wens te hebben bij een vereniging te sporten. De volgende uitspraak van een leerling getuigt van een grote ambitie:

“Mijn droom is om bij een elftal te spelen. Het liefst bij het Nederlandse elftal in een stadion en met dat elftal de WK-finale winnen!” (leerling)

Belemmeringen zoals negatieve ervaringen in het verleden of een minder goede eigen gezondheid weerhouden de leerlingen soms van sportparticipatie:

“Ik vind sporten heel leuk maar ik word vaak uitgelachen, omdat ze mij niet kennen.” (leerling)

“Door mijn beenspieren is het lastig sporten. Eigenlijk moet ik ook niet voetballen.... Ik maak niet zo snel vrienden maar door sport wordt dat makkelijker en dat kan me helpen..” (leerling)

Andere belemmeringen die zijn genoemd door ouders om hun kinderen de stap naar een vereniging te laten zetten, zijn de afstand naar de sportvereniging (te ver weg) en daarmee samenhangend complicaties met het vervoer, de onbekendheid met de mogelijkheden en de prijs van een verenigingslidmaatschap. Daarnaast speelt het gebrek aan energie en tijd van ouders om hun kinderen bij de (sportieve) vrijetijdsinvulling te helpen een rol.

De regionale projectleiders en combinatiefunctionaris waarmee wordt samengewerkt proberen daar waar het kan bij te springen om de doorstroom van de leerlingen naar de sportverenigingen te bevorderen. Dit blijkt echter geen gemakkelijke opgave. De scholen kunnen helpen door ouders naar bijvoorbeeld het Jeugdsportfonds te wijzen als ze zich om financiële redenen geen lidmaatschap voor hun kinderen kunnen veroorloven of naar de stichting MEE om een persoonsgebondenbudget (pgb) voor hun kinderen aan te vragen. Dit is soms noodzakelijk zoals blijkt uit het verhaal dat een moeder aan een regionale projectleider vertelde: haar kind kan niet deelnemen aan sportactiviteiten omdat een rit naar een vereniging tien euro per keer kost en daarmee het halen en brengen naar de club al 80 euro per maand zou kosten. De daarbij komende kosten van een lidmaatschap voor de vereniging maakt dat het voor de moeder niet mogelijk is om haar kind aan te melden bij een vereniging. Schaamte van ouders om over hun financiële positie te praten speelt naar de mening van regionale projectleiders ook een rol.

De betrokkenen dragen verschillende factoren aan waarom de doorstroom naar sportverenigingen in hun ogen wat tegenvalt. Zoals eerder beschreven onder stap 2 (na- en buitenschoolse aanbod) hangt een belangrijk knelpunt samen met de structuur van het speciaal onderwijs. Cluster 3-scholen vervullen veelal een regionale functie en trekken leerlingen vanuit de wijde omgeving aan. Dit betekent dat de afstand van de woonomgeving van sommige leerlingen naar de sportverenigingen waarmee in de schoolomgeving wordt samengewerkt onoverbrugbaar groot kan zijn. Voor deelnemen aan een schoolsportvereniging is het vervoer een minder groot probleem maar ook lastig. Voor deelnemende leerlingen zou een speciale regeling met het taxivervoerbedrijf gesloten moet worden om hen later van school op te halen wat dikwijls niet haalbaar is. Een andere optie is dat ouders hun kinderen zelf van school afhalen nadat de sport is afgelopen. Special Heroes ziet het organiseren van het vervoer niet als kerntaak en laat dit aspect over aan de verantwoordelijkheid van de ouders. Deze problematiek is niet alleen kenmerkend voor de nazorgfase, maar geldt uiteraard ook al voor het na- en buitenschoolse aanbod (stap 2). Scholen, sportverenigingen en regionale projectleiders zien de lage betrokkenheid van ouders ook als belemmerende factor.

Factoren nazorg rondom de leerlingen

Wat betreft de nazorg gericht op de doorstroming van leerlingen naar sportverenigingen ervaren betrokkenen de volgende bevorderende en belemmerende factoren:

Bevorderend:

- Inzet regionale projectleiders en combinatiefunctionarissen om doorstroom te bevorderen;
- Doorverwijzen van ouders naar instanties voor financiële hulp bij contributie;
- Betrokkenheid en inzet van trainers;
- Enthousiaste leerlingen, leerlingen hebben sportwensen.

Belemmerend:

- Ervaren barrières om te sporten bij leerlingen en ouders;
- Sportmogelijkheden bij een vereniging voor bepaalde groepen leerlingen moeilijk;
- Regionale functies van scholen zorgt voor vervoersproblematiek;
- Vervoer is geen kerntaak van Special Heroes;
- Ervaren lage betrokkenheid van ouders;

- Geen geld voor contributie;
- Nog te geringe doorstroom van leerlingen naar de sportvereniging

4.5 Continuering en borging van Special Heroes

In het laatste half jaar van de twee schooljaren dat het programma op scholen wordt geïntroduceerd, wordt intensief toegewerkt naar duurzame lokale verankering van het programma. In deze fase richt de nazorg of borging van Special Heroes zich op het organisatieniveau (stap 3, figuur 4.1). Dit betekent dat deelnemende scholen sport en bewegen in hun beleid hebben opgenomen. Zoals in paragraaf 4.3 benoemd hadden de regionale projectleiders een belangrijke taak in deze fase. Zij moesten stimuleren dat scholen sport en bewegen structureel in hun beleid opnamen. In deze fase werden gemeenten bezocht en werd actief gezocht naar mogelijkheden om de financiering van de projecten in de toekomst mogelijk te maken. Tot eind 2012 draagt Special Heroes de financiële lasten van het programma, zoals de aanstelling van de regionale projectleiders en het activiteitenbudget waarmee de clinics worden bekostigd en regionale bijeenkomsten worden belegd voor deelnemende sport- en beweegaanbieders. Daarna zetten de scholen hun projecten zelf voort. Het streven is dat scholen de kosten voor het binnenschoolse programma financieren en de gemeenten een deel van de coördinerende functie van de regionale projectleider overnemen in de vorm van de combinatiefunctionaris. Special Heroes neemt het andere deel van de kosten van de regionale projectleider op zich, naast het faciliteren van producten en diensten. De school is de spin in het web, het is juist om die reden dat Special Heroes het onderwijs heeft gekozen als startplaats voor het programma.

De regionale projectleiders zijn positief gestemd over de borging van het programma voor de langere termijn. De doelstellingen van Special Heroes stellen hoge eisen aan het aantal leerlingen dat deelneemt aan het programma en vervolgens doorstroomt naar de sportverenigingen. De regionale projectleiders verwachten de doelstellingen niet te halen binnen de projectperiode. Ze baseren het succes van Special Heroes niet alleen op het al dan niet behalen van de doelstellingen. Volgens hen is het hele proces dat op gang is gebracht een succes en is daarmee Special Heroes geslaagd. Zij constateren meerdere bewustwordingsprocessen bij de scholen ten aanzien van sportparticipatie en profilering op het gebied van vrijetijdsbesteding. De projectleiders spreken in termen als: “*we zien het gedijen op de scholen*”. Hiermee doelen ze op het draagvlak dat ze gecreëerd hebben en het enthousiasme dat ze ervaren binnen de scholen:

“Eerst was het bij wijze van spreken leuren om op school een clinic te mogen doen en hen te overtuigen, nu is het als ik twee dagen niet gereageerd heb meteen van ‘He, is het nou geregeld en moet ik contact opnemen met de aanbieder om een aantal dingen door te geven?’” (regionale projectleider)

Verder verwachten de regionale projectleiders dat als het project op schoolniveau wordt voortgezet, de doorstroom van leerlingen over vijf jaar groter zal zijn dan nu het geval is. Er zijn dan meer sportactiviteiten ontstaan. Leerlingen kunnen wellicht eerder met elkaar meerijden naar een vereniging, omdat het aantal deelnemers is gegroeid en er meer hulpvaardigheid bij de ouders is ontstaan. Een ander pluspunt van Special Heroes vinden de regionale projectleiders het landelijk dekkend netwerk dat is ontstaan. Eén van hen merkt hierover het volgende op:

“Het feit dat je ziet dat als je hier aan tafel zit, dat we landelijke dekking hebben en met alle neuzen dezelfde kant op wijzen. Ik denk dat dat een unieke positie is die je in Nederland hebt. En die moet je ook behouden en dat is ook mede de kracht van Special Heroes” (regionale projectleider)

De regionale projectleiders gaven aan vertrouwen in de methodiek van Special Heroes te hebben. Ze zien de komende jaren doorgroeimogelijkheden en vinden dat hoewel de beoogde aantallen deelnemers en doorstromers naar de verenigingen niet op alle fronten gehaald zijn, Special Heroes heeft laten zien dat het tot een proces heeft geleid dat van grote meerwaarde is voor scholen, trainers, ouders en leerlingen.

4.6 Samenvatting

Op basis van de interviews en observaties valt op te maken dat het landelijk programmateam, de docenten en de trainers, over het algemeen positief zijn over de samenwerking tussen de regionale projectleiders, scholen en verenigingen. De regionale projectleiders hebben veel tijd gestoken in het opstellen van projectplannen voor de scholen en het behouden van het gecreëerde draagvlak op scholen en het creëren van draagvlak bij sportverenigingen. De projectleiders hebben de startende werkzaamheden als zeer intensief ervaren. Goed contact met de scholen en verenigingen en het leveren van maatwerk bleek noodzakelijk.

Dat de scholen een regiofunctie vervullen voor de leerlingen uit het speciaal onderwijs leidt tot problemen. Leerlingen die op school een clinic kregen aangeboden, kunnen vanwege de afstand van deze verenigingen tot hun huis niet altijd bij de sportvereniging van dezelfde trainer gaan sporten. Vervoerproblematiek is een punt dat zich niet makkelijk laat oplossen. De methodiek van Special Heroes laat het toe om het project op de scholen met een eigen invulling aan te bieden. Dikwijls werd bijvoorbeeld de tussenstap van het naschoolse aanbod overgeslagen, omdat deze stap niet altijd noodzakelijk of uitvoerbaar is. Minder soepel verliep het afstemmen van de planning van de sportactiviteiten tussen de scholen en de trainers. Dit werd verder bemoeilijkt doordat de vakleerkrachten soms moeilijk bereikbaar waren.

Over de bereidheid van de ouders om mee te helpen om hun kinderen te laten sporten, bestaat een wisselend beeld. Bij trainers en docenten bestaat een negatieve beeldvorming over ouders die niet willen rijden, terwijl er ook ouders zijn die wel helpen. Mogelijk dat ouders door de extra zorg die hun kind met een handicap vraagt minder tijd hebben om bij te springen dan ouders met kinderen zonder handicap.

Binnen de sportverenigingen bestaat waardering voor de nieuwe leden die zij uit het speciaal onderwijs mogen ontvangen. Verder hebben trainers plezier in het verzorgen van clinics voor deze doelgroep. Dit blijkt ook uit het in 2011 uitgevoerde sportaanbieders onderzoek ten behoeve van Special Heroes. De ervaringen van sportaanbieders met de integratie van de nieuwe leden is niet onderzocht.

De regionale projectleiders willen graag dat de leerlingen zich aanmelden bij een sportvereniging en zij helpen daarom zoveel mogelijk leerlingen om dit doel te realiseren. Wanneer het niet lukt om leerlingen een plek te geven, denken de programmacoördinatoren van

Special Heroes na over alternatieven zoals een schoolsportvereniging, wat in een aantal gevallen ook al realiteit is.

Hoewel de regionale projectleiders denken de gestelde doelstellingen van het programma Special Heroes niet gehaald zullen worden binnen de projectperiode, zijn ze wel tevreden. Zij zijn ervan overtuigd dat het programma de scholen bewuster maakt van het belang van sport voor de leerlingen. Naast deze ambitieus gebleken doelstellingen om veel leerlingen naar de verenigingen toe te leiden, is ook de continueringsfase een grote uitdaging. In deze fase zal het programma geborgd moeten worden. De scholen financieren het binnenschoolse programma. De gemeente financiert zo mogelijk de inzet van een combinatiefunctionaris die een deel van de taken van de regionale projectleider overneemt. Special Heroes blijft de inzet van de regionale projectleiders financieren, weliswaar in afgeslankte vorm door de voorgenomen inzet van de combinatiefunctionarissen. Daarmee kan het gerealiseerde netwerk in stand worden gehouden.

5. Slotbeschouwing

Na een succesvolle pilot hebben Gehandicaptensport Nederland, NOC*NSF en de Landelijke Vereniging van Cluster 3-scholen (LVC3) het programma Special Heroes vanaf 2009 verder uitgerold. Special Heroes heeft als doel om de sportdeelname van kinderen en jongeren met een handicap te vergroten. Voor zo'n programma bestaat alle reden, want nog steeds blijkt dat kinderen en jongeren met een handicap beduidend minder vaak aan sport doen dan kinderen en jongeren zonder een handicap. Die verschillen blijken in de eerste jaren van het nieuwe millennium ook nauwelijks kleiner te zijn geworden (Van Lindert et al., 2008).

Het programma Special Heroes start bij de scholen. In een vast stramien kunnen leerlingen tijdens de gymles via kennismakingsactiviteiten ervaren hoe leuk sport en bewegen kan zijn. Voor deze methodiek is inmiddels ook een theoretische onderbouwing opgesteld (zie bijlage 4).¹⁷ De activiteiten worden verzorgd door externe sportaanbieders. De volgende stap is een naschools en buitenschools sportaanbod, bij de sportaanbieder of op school, en de derde stap betreft het stimuleren van een structurele sportdeelname van de leerling door lid te worden van een (school-)sportvereniging. De school staat zo centraal in de aanpak, de lokale sportverenigingen zijn de beoogde samenwerkingspartners. De regionale projectleiders van Special Heroes helpen dit proces te faciliteren.

Het ministerie van VWS, dat het programma in belangrijke mate financiert, heeft aan het landelijk programmateam de opdracht meegegeven om voor 1 juli 2012 166 scholen te laten deelnemen aan het programma. Dit zijn zoveel mogelijk alle cluster 1- en cluster 3-scholen en zes pilots in cluster 2 en cluster 4. Daarnaast is de afspraak met het ministerie van VWS dat 55 procent van de leerlingen van cluster 1- en cluster 3-scholen en 55 procent van de leerlingen van de zes pilots in cluster 2 en 4 zijn bereikt.

Het gros van de scholen die deelnemen aan Special Heroes betreft cluster 3-scholen. Op de monitoring van het programma bij deze scholen is deze rapportage gericht. Zelf heeft Special Heroes voor de landelijke uitrol van het programma in cluster 3 de volgende doelstellingen en geformuleerd:

1. Op 1 juli 2012 neemt 90 procent van de benaderde scholen van cluster 3 deel aan het programma Special Heroes.
2. Op 1 juli 2012 heeft 75 procent van de deelnemende scholen van cluster 3 het programma Special Heroes geïmplementeerd.
3. Op 1 juli 2012 heeft 80 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen in cluster 3 door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennisgemaakt met diverse vormen van sport en bewegen.

¹⁷ De status van erkenning is momenteel 'onder voorbehoud theoretisch goed onderbouwd'.

4. Op 1 juli 2012 is er een infrastructuur ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven bij de REC's aangesloten scholen voor cluster 3.
5. Op 1 juli 2012 sport 70 procent¹⁸ van de leerlingen die het programma Special Heroes gevolgd hebben minimaal drie maal per week binnen of buiten de school.
6. Op 1 juli 2012 is 55 procent¹⁹ van de leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd, lid van een sport- of beweegaanbieder of ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder.

Om de voortgang van het programma te kunnen volgen, maar ook om te bezien hoe het programma is verlopen en om scholen te voorzien van informatie over het sportgedrag van hun leerlingen, heeft Special Heroes aan het Mulier Instituut gevraagd om het programma te monitoren en te evalueren. Voor de monitor en de evaluatie maakten we gebruik van vragenlijsten onder scholen en ouders/leerlingen. Kwalitatief onderzoek vond plaats via (groeps)gesprekken met programmacoördinatoren, regionale projectleiders, (vak)leerkrachten, trainers, leerlingen en ouders. Ook observaties tijdens clinics en vergaderingen van projectleiders maakten deel uit van de evaluatie en monitoring. Er is tevens geput uit de vragenlijst onder sportaanbieders waarover elders is gepubliceerd (Cevaal et al. 2012).

Voor de monitoring en evaluatie hebben we zelf een drietal onderzoeksdoelen geformuleerd (zie paragraaf 1.2). Het eerste doel (inzicht krijgen in de startpositie van Special Heroes) is reeds beantwoord met een eerdere rapportage uit 2011 waarin we de startsituatie beschreven (van Lindert en van den Dool, 2011). Dit rapport vormt het eindverslag van het monitor- en evaluatietraject van Special Heroes bij cluster 3-scholen en gaat in op het tweede (inzicht verkrijgen in het verloop en proces van Special Heroes) en derde (inzicht krijgen in de resultaten van het programma Special Heroes) onderzoeksdoel.

In dit slothoofdstuk gaan we eerst in op de behaalde resultaten van het programma Special Heroes (derde onderzoeksdoelstelling). Daarbij kijken we naar de mate waarin de doelstellingen van Special Heroes op organisatieniveau (de scholen en Special Heroes zelf) zijn gehaald (doelen 1, 2 en 4, paragraaf. 5.1). Vervolgens gaan we in op de mate waarin de doelstellingen op het niveau van de leerlingen zijn gehaald (doelen 3, 5 en 6, paragraaf. 5.2). Aansluitend staan we langer stil bij de wijze waarop Speciaal Heroes in de praktijk heeft gewerkt, de punten die in belangrijke mate aan de realisatie van de doelstellingen hebben bijgedragen en de punten die daarin lastig bleken (paragraaf 5.3) (tweede onderzoeksdoelstelling). Tot slot zoomen we in op de toekomst van Special Heroes en op de uitdagingen die reesteren om leerlingen met een handicap te laten deelnemen aan sport (paragraaf 5.4).

¹⁸ Omgerekend gaat het om 56 procent van de leerlingen van aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen die minimaal drie maal per week sporten (70% van de 80% van de leerlingen van deelnemende scholen, zie doelstelling 3).

¹⁹ Omgerekend gaat het om 44 procent van de leerlingen van aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen die lid zijn van een sportvereniging/sportaanbieder (55% van de 80% van de leerlingen van deelnemende scholen, zie doelstelling 3).

5.1 Resultaten organisatieniveau Special Heroes

Vanuit het ministerie van VWS was als doel gesteld dat 166 scholen zouden deelnemen aan Special Heroes (onder alle clusters). Special Heroes voegde daar zelf aan toe dat 90 procent van de benaderde scholen van cluster 3 zou deelnemen aan het programma (doelstelling 1), dat 75 procent van de deelnemende scholen het programma ook zou hebben geïmplementeerd (doelstelling 2) en dat er op 1 juli 2012 een infrastructuur zou zijn ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven bij de scholen (doelstelling 4).

Terugkijkend kan worden gesteld dat deze doelstellingen in belangrijke mate zijn gerealiseerd. Volgens opgave van het landelijk programmteam hebben in totaal hebben 185 scholen meegedaan aan het programma (7 cluster 1, 14 cluster 2, 130 cluster 3 en 34 cluster 4). Dat zijn er negentien meer dan was afgesproken met het ministerie van VWS.

Voor het programma zijn alle 172 cluster 3-scholen benaderd om mee te doen. Uiteindelijk hebben er 130, ofwel 76 procent, daadwerkelijk in het programma geparticipeerd en de projectperiode afgemaakt. Dat zijn er minder dan de voorgenomen negentig procent. Doelstelling 1 is daarmee niet gehaald. Op basis van dit onderzoek, dat zich vooral concentreerde op de participerende scholen, is geen informatie verzameld over de factoren die hierbij een rol hebben gespeeld.

Van de 130 cluster 3-scholen die hebben geparticipeerd, hebben volgens opgave van Special Heroes 101 cluster 3-scholen het programma geïmplementeerd (78% van de deelnemende scholen). Dit betekent dat de scholen Special Heroes duurzaam in hun beleid hebben verankerd. Doelstelling 2 is daarmee wel (ruimschoots) gehaald. Alles bij elkaar is duidelijk dat het programma veel enthousiasme bij de scholen heeft losgemaakt om het thema sport op te pakken en daar iets mee te doen.

Binnen het programma was ook als doelstelling geformuleerd dat er een infrastructuur zou zijn ontwikkeld om sport en bewegen ook na de projectperiode een structurele plaats te geven bij de scholen (doelstelling 4). Die infrastructuur is ontwikkeld. Scholen, gemeenten en sportverenigingen kunnen 'lid' worden van de 'Special Heroes community' en verbinden zich dan om gedurende drie jaar gezamenlijk zorg te dragen voor de realisatie en de financiering van het programma.

Vooralsnog lijkt er bereidheid te zijn onder scholen om dit commitment aan te gaan. Op het moment van schrijven van dit rapport, november 2012, hadden 101 scholen aan de programmaleiding aangegeven door te willen met Special Heroes. Ook in de scholenvragenlijsten spreken de meeste scholen zich hier positief over uit. Van de 34 scholen die deelnamen aan de 1-meting, hadden 26 scholen Special Heroes opgenomen in een visiedocument bewegingsonderwijs en als vast onderdeel van het schoolbeleid. 22 scholen hiervan hadden uitgaven voor het programma opgenomen in de schoolbegroting. De helft van de scholen vindt zelf dat de doelstelling om sport een structurele plaats te geven in de school, 'geheel behaald' is. Het merendeel van de scholen laat zich ook lovend uit over het programma: 29 van de 34 scholen geven aan tevreden te zijn over het programma, tien daarvan geven zelfs aan 'zeer tevreden' te zijn. Men ervaart voldoende steun vanuit de programmaorganisatie (26/34), en ziet voordelen van de samenwerking (25/34).

Ook onder de sportaanbieders leeft tevredenheid met het programma. Vier van de vijf (81%) sportaanbieders beoordeelt de samenwerking als ‘zeer goed’. Sportaanbieders zijn goed te spreken over de functie van de regionale projectleiders (Cevaal et al, 2012). Op de vraag of men Special Heroes geslaagd vindt, antwoordt 47 procent dat men het programma (zeer) goed geslaagd vindt (24% neutraal, 16% (zeer) slecht, 12% onthoudt zich van een mening).

Tezamen bevestigen deze cijfers dat betrokken partijen tevreden terugkijken op het programma, dat zij de gerealiseerde infrastructuur graag benutten en dat een groot deel van de scholen middelen vrijmaakt om hier ook mee door te gaan. Special Heroes heeft een format aangereikt waarmee dat mogelijk is, de ‘Special Heroes community’, en lijkt daarmee alles te hebben gedaan wat in haar vermogen ligt om, zoals de doelstelling luidde, het programma te kunnen verankeren in het speciaal onderwijs.

5.2 Resultaten einddoelgroep, de cluster 3-leerlingen

Vanuit het ministerie van VWS was de opdracht geformuleerd dat 55 procent van de leerlingen in deelnemende scholen wordt bereikt met het programma. Zelf had de programmaleiding als doelstelling geformuleerd dat 80 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen door middel van deelname aan het programma Special Heroes kennis zou hebben gemaakt met diverse vormen van sport en bewegen (doelstelling 3); dat 70 procent²⁰ van de leerlingen die het programma Special Heroes gevolgd hebben minimaal drie maal per week binnen of buiten de school zouden sporten of bewegen (doelstelling 5); en dat 55 procent²¹ van deze groep lid van een sport- of beweegaanbieder zou zijn geworden (doelstelling 6).

Uit registraties van Special Heroes bij de scholen blijkt 58 procent van de leerlingen van de deelnemende scholen aan het programma heeft meegedaan. Dat is minder dan het streefgetal van 80 procent dat Special Heroes zich ten doel had gesteld. Doelstelling 3 is daarmee niet helemaal gehaald. Mogelijk kan dit percentage de komende jaren nog oplopen (door instroom van de jongste groepen SO, de oudste groep VSO en leerlingen met ernstige meervoudige handicaps, groepen die nu veelal nog niet deelnamen aan het programma).

De opdracht van het ministerie van VWS (55% van de leerlingen in cluster 1 en 3, en de pilots in cluster 2 en 4, bereiken) is wel gehaald.

Een andere doelstelling van Special Heroes (doelstelling 5) was dat 70 procent van de leerlingen die het programma Special Heroes hebben gevolgd – 56 procent van alle leerlingen - minimaal drie maal per week binnen of buiten de school zouden sporten. Deze doelstelling is in de praktijk niet realiseerbaar gebleken. Volgens opgave van de ouders sport 37 procent van de

²⁰ Omgerekend gaat het om 56 procent van de leerlingen van aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen die minimaal drie maal per week sporten (70% van de 80% van de leerlingen van deelnemende scholen, zie doelstelling 3).

²¹ Met ‘deze groep’ worden de leerlingen van deelnemende scholen bedoeld uit doelstelling 3. Omgerekend gaat het dan om 44% procent van de leerlingen van aan Special Heroes deelnemende cluster 3-scholen die staan ingeschreven bij een sport- of beweegaanbieder (55% van de 80% van de leerlingen van deelnemende scholen).

leerlingen die naar hun weten aan Special Heroes hebben deelgenomen, minimaal drie keer per week²². Berekend over alle cluster 3-leerlingen uit het onderzoek is dat 26 procent. Dat is ruim onder de beoogde zeventig procent (deelnemende leerlingen) c.q. 56 procent (alle leerlingen).

Maar een klein deel van de scholen (6 van de 34 die de vraag hadden beantwoord) geeft aan tevreden te zijn over deze resultaten. Men ziet wel dat het kennismaken vorm krijgt (zeggen 22 van de 34 scholen) maar ook dat dit nog niet altijd leidt tot meer sport in de vrije tijd. Het percentage niet-sporters onder cluster 3-leerlingen lijkt overigens wel iets te zijn afgenomen ten opzichte van de 0-meting (31% bij de 1-meting, was 34% bij de 0-meting).

De zesde doelstelling van Special Heroes is dat 55 procent van leerlingen die deelnemen aan Special Heroes - 44% van alle leerlingen - na 2 schooljaren lid is van een sport- of beweegaanbieder. Dit kan zowel gaan om een externe sportvereniging als om een schoolsportvereniging. Bij de 0-meting was 46 procent van de ondervraagde cluster 3-leerlingen lid van een sportvereniging. Bij nader inzien was het verstandiger geweest de doelstelling anders te formuleren, bijvoorbeeld door aan te geven in welke mate leerlingen als gevolg van Special Heroes zijn doorgestroomd naar sportverenigingen. Op basis van de 1-meting kunnen we wel stellen dat er een toename is van het aantal leerlingen dat aangeeft lid te zijn van een sportvereniging. Op dit moment is namelijk 51 procent van de aan Special Heroes deelnemende leerlingen lid van een sportvereniging (46% 0-meting).

De gesignaleerde toename geldt als een klein succes. Dat succes lijkt ook de oprichting van de schoolsportvereniging toe te komen. Vijf procent van de cluster 3-leerlingen geeft namelijk aan daarvan lid te zijn. De doorstroom van leerlingen naar een reguliere sportvereniging is minder groot dan aanvankelijk door Special Heroes werd verwacht. Geen van de scholen geeft zelf ook aan op dit vlak de gestelde doelen te hebben behaald. Daarmee is dit het doel dat in de ogen van de scholen en regionale projectleiders nog niet volledig is behaald.

Om de sport voor leerlingen op cluster 3-scholen een impuls te geven, zal Special Heroes vooral moeten focussen op het enthousiasmeren van leerlingen die nog niet of weinig sporten (0-11 keer per jaar). Dit zijn vooral jonge kinderen (6-9 jaar) en leerlingen met een motorische of meervoudige handicap. Dit zijn ook de groepen die in vergelijking met de andere groepen leerlingen minder vaak lid zijn van een sportvereniging. Dit pleit ervoor om ook juist deze leerlingen een speciaal programma te bieden. Winst is ook te behalen bij die groep leerlingen die al wel sport (12-59 keer per jaar), maar dat niet op wekelijkse basis doet. Alles bij elkaar geteld gaat het om bijna driekwart van alle cluster 3-leerlingen die met het programma Special Heroes verleid kunnen worden om (meer) te gaan sporten.

Op basis van bovenstaande resultaten kunnen we stellen dat op leerlingniveau niet alle doelen even goed uit de verf zijn gekomen. Het gaat om een proces van gedragsverandering, dat complex is en tijd nodig heeft. Van belang is een goede mix aan instrumenten in te zetten die positief inspelen op de factoren die een rol spelen bij de sportdeelname van leerlingen met een

²² Twee maal per week gym op school, en minimaal een maal per week buiten school.

handicap (zie o.a. tabel 3.7 en de theoretische onderbouwing in bijlage 4). Bij Special Heroes heeft een aantal instrumenten volgens betrokkenen een bevorderende rol gespeeld bij aan het bereiken van de doelen op leerlingniveau. Er is sterk ingezet op het beïnvloeden van de sportattitude bij leerlingen en het vergroten van het vertrouwen in de eigen mogelijkheden om te kunnen sporten, door leerlingen de mogelijkheid te bieden positieve ervaringen op te doen met sporten in een vertrouwde, laagdrempelige en veilige schoolomgeving (het binnenschoolse aanbod) en van daaruit stapsgewijs kennis te maken met het sporten in een vereniging. Het vertrouwde gezicht van de vakleerkracht en trainer, rekening houden met de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen, het klassikaal aanbieden van de clinics, het uitreiken van bidon en certificaat, de schoolsportvereniging, het zijn allemaal aspecten die daaraan bijdragen. Special Heroes heeft ook instrumenten ingezet om de houding en betrokkenheid van ouders (sociale omgeving) te beïnvloeden en in te spelen op door leerlingen en ouders ervaren barrières, zoals lidmaatschapskosten, vervoer naar en afstand tot de vereniging en aanwezige deskundige begeleiding. Denk aan informatievoorziening (over het belang van sporten, de mogelijkheden in de buurt, financiële regelingen), aan het uitnodigen van ouders bij afsluitende lessen of aan deskundigheidsbevordering van het kader zodat trainers beter zijn toegerust op de begeleiding van leerlingen met een handicap. Stuk voor stuk zinvolle instrumenten, maar wellicht nog onvoldoende intensief of specifiek ingezet om de betrokkenheid van ouders, structurele sportdeelname van leerlingen en de doorstroom naar de sportvereniging op een gewenst niveau te brengen.

5.3 Special Heroes, het proces

Resumerend kan worden gesteld dat Special Heroes succesvol is gebleken om binnen het speciaal onderwijs het thema sport en bewegen op de agenda te plaatsen en daarbij de samenwerking met sportaanbieders te bevorderen. Vanuit het programma is een krachtige impuls uitgegaan om dat doel te bereiken.

De structuur van het programma met regionale projectleiders die verbindende schakels vormden tussen scholen en sportaanbieders onderling is voor het succes van veel betekenis geweest. Zowel scholen als sportaanbieders spreken zich in positieve zin uit over de ondersteuning vanuit Special Heroes. Zonder een dergelijk landelijk dekkend ondersteuningsnetwerk lijkt het niet voorstelbaar dat ruim 130 scholen en een veelvoud aan sportaanbieders tot concrete acties waren gekomen. Het logo en de naamgeving hebben daarbij bijgedragen aan de herkenbaarheid en de positieve uitstraling van het programma. Dit maakte het voor scholen, gemeenten en aanbieders gemakkelijker om zich bij het programma aan te sluiten en zich ermee te affichereren.

Vanuit de regionale projectleiders is veel geïnvesteerd om dit alles mogelijk te maken. De indruk bestaat dat zij veel van het voorwerk hebben verricht dat nodig was om activiteiten concreet doorgang te laten vinden, en dat zonder die verbindende schakel lokale partijen elkaar in veel mindere mate hadden weten te vinden.

De werkelijkheid van het sporten door kinderen en jongeren met een handicap is dat dit uit een bijzonder groot aantal logistieke uitdagingen bestaat. Het is voorwaar geen kinderspel om blokken clinics in te passen in lesroosters en jaarschema's, de tijden af te stemmen met trainers bij sportaanbieders en dan ook nog de ruimtes te vinden waar een en ander kan plaatsvinden, op scholen en bij de aanbieders. De organisatie-inzet die daarvoor nodig was, ontsteeg in ruime

mate wat met name sportaanbieders maar ook onderwijsinstellingen gewoon waren om te investeren in het vormgeven van hun reguliere sportaanbod.

Een extra complicerende factor hierin betreft de ruimtelijke dynamiek van de gehandicaptensport. Omdat de doelgroep beperkt is in omvang en het nodige vergt van de sportaanbieder zelf, is het aantal verenigingen met een geschikt aanbod minder dan bij mensen zonder handicap. Datzelfde geldt voor de vraag, die uit zijn aard evenzeer beperkter is. Dat maakt het bijeenbrengen van sportvraag en -aanbod, zo eenvoudig en vanzelfsprekend in de ‘gewone’ wereld, in de gehandicaptensport tot een logistieke puzzel.

Diezelfde problematiek doet zich voor in het onderwijs. Een groot aantal kinderen en jongeren met een handicap is aangewezen op het speciaal onderwijs. Anders dan bij kinderen en jongeren zonder handicap bevindt die school zich vaak buiten de eigen gemeente, in scholen die een regiofunctie vervullen. De kinderen en jongeren met een handicap fietsen of lopen niet naar school, maar worden met busjes gehaald en gebracht. Voor de kinderen en jongeren zelf betekent dat lange dagen, waarin weinig tijd overblijft voor vrije tijd. Die vrije tijd doorbrengen met hun klasgenootjes zit er niet in, want die wonen soms in weer andere gemeenten. Ook is het voor een kind met een handicap dikwijls niet mogelijk om lid te worden van de vereniging die ook op school de clinics verzorgt, want die komt veelal uit de omgeving waar de school gevestigd is. Vanwege het busvervoer komen ouders van kinderen en jongeren met een handicap niet zo vaak op school om hun kinderen te halen of te brengen. De band tussen ouders en school is daarmee in het speciaal onderwijs minder hecht en vanzelfsprekend dan in het regulier onderwijs, zeker in het basisonderwijs.

Hoewel betrokkenen bij aanvang van het programma dit knelpunt erkenden, was er in de vormgeving van Special Heroes onvoldoende rekening mee gehouden, alle inspanningen die hierin zijn gestoken ten spijt. Zowel vanuit de sportaanbieders als vanuit de regionale projectleiders is geklaagd over geringe betrokkenheid en interesse vanuit ouders. Ouders op hun beurt stelden vragen bij dingen die gebeurden, en verkeerden in de veronderstelling dat zaken geregeld zouden worden. Vaak waren ze niet bij machte om de tijd te investeren die werd gevraagd, of de belangstelling aan de dag te leggen waarop projectleiders hadden gehoopt, simpelweg omdat ze zelf knel zaten met tijd of omdat zij hun eigen logistieke puzzel niet rond konden krijgen (bijvoorbeeld vanwege zorgtaken voor andere huisgenoten).

Resumerend kunnen we stellen dat betrokkenen verschillende bevorderende en belemmerende factoren hebben ervaren gedurende de implementatie van Special Heroes (zie ook paragraaf 2.6 en 4.4). Bevorderend waren het maatwerk dat betrokkenen konden leveren bij de invulling van het binnenschoolse aanbod en de vrijheid die zij hadden om af te wijken van het voorgeschreven protocol; de herkenbaarheid van Special Heroes op school (promotiemateriaal, uitgereikte bidon en certificaat) en het vertrouwen bij de leerkrachten dat Special Heroes uiteindelijk van meerwaarde is voor de leerlingen. Ook medewerking, draagvlak en steun binnen de school en vanuit het programmateam van Special Heroes hebben een positieve rol gespeeld. Betrokkenen waarden ook de samenwerking met sportverenigingen en de kennisuitwisseling tussen leerkrachten en trainers; de vaste contactpersoon (vakleerkracht) die het programma binnen de school trekt; de inzet van een combinatiefunctionaris en medewerking van gemeenten en tot slot de noodzakelijke bereidheid en het enthousiasme van de leerlingen om aan de cliniclessen mee te doen. Een belemmerende factor bij de implementatie van Special Heroes was volgens

betrokkenen de ervaren lage betrokkenheid van ouders bij het programma, mogelijk voortkomend uit onbekendheid met het programma en het belang daarvan voor hun kinderen, en ervaren barrières om te gaan sporten. Andere belemmerende factoren waren logistieke knelpunten rondom de inroostering van cliniclessen en de ruimtelijke dynamiek van de gehandicaptensport. Dit laatste uit zich in ervaren knelpunten rondom de organisatie van vervoer, lange afstanden tot de sportvereniging en moeizaam bijeenbrengen van de in omvang beperkte sportvraag en voor de doelgroep geschikt sportaanbod.

5.4 De toekomst van Special Heroes

Buiten kijf staat dat met het programma een impuls is gegeven aan de betrokkenheid van scholen en sportaanbieders in het verzorgen van een sportaanbod voor leerlingen in het speciaal onderwijs. De inzet van regionale projectleiders is een belangrijke voorwaarde gebleken om de lokale samenwerking goed van de grond te laten komen.

Tegelijk zien we dat op leerlingniveau nog niet de resultaten zijn gehaald waarop was gehoopt. Deels heeft dit meer tijd nodig. Sportstimulering voor mensen met een handicap heeft meer om het lijf dan te verwachten valt op basis van alleen ervaringen in de ‘gewone’ wereld.

De cijfers uit het onderzoek geven immers aan dat wat nu is opgebouwd, nog niet voldoende is. Bijna een derde (31%) van de cluster 3-leerlingen doet niet aan sport (criterium: eens per jaar sporten). Onder kinderen en jongeren in het regulier onderwijs is het percentage dat niet aan sport deelneemt veel lager (5% sport niet) (Van Lindert et al, 2008). Ook in het meer algemene bewegen blijft er sprake van achterstanden. Van de cluster 3-leerlingen beweegt 79 procent minder dan acht uur per week, tegenover 29 procent van de leerlingen in het reguliere onderwijs. De achterblijvende sportdeelname heeft uiteraard ook tot gevolg dat minder leerlingen van cluster 3-scholen lid zijn van een sportvereniging. Van alle cluster 3-leerlingen is de helft (51%) lid van een sportvereniging (en 64% van de aan Special Heroes deelnemende leerlingen), tegenover 70 procent van de kinderen en jongeren in het reguliere onderwijs. De achterblijvende sport- en beweegdeelname van cluster 3-leerlingen onderschrijft het belang van een programma als Special Heroes en steunt de betrokkenen in hun ambitie om hier iets aan te veranderen.

Het programma Special Heroes is inmiddels ‘onder voorbehoud theoretisch goed onderbouwd’ (zie bijlage 4). De onderhavige monitor en evaluatie maakt duidelijk dat het programma ook in de praktijk zijn waarde heeft bewezen. Het programma is daarmee nog niet ‘bewezen effectief’, maar de gevonden resultaten dragen wel bij aan een positieve oordeelsvorming over de betekenis ervan.

Die betekenis is het grootst waar het gaat om het organisatieniveau van het programma: de creatie van een infrastructuur die de noodzakelijke voorwaarden creëert om kinderen en jongeren met een handicap te kunnen laten sporten. Er is, zoals aangegeven in de theoretische onderbouwing een veilige en vertrouwde omgeving gecreëerd waarin kinderen en jongeren met een handicap op een prettige manier konden kennismaken met sport. Belemmeringen om te kunnen sporten zijn waar mogelijk uit de weg geruimd.

Op leerlingniveau is de opbrengst van het programma nog wat achtergebleven. Dat laatste maakt vooral duidelijk hoe groot de opgave is en dat er in de praktijk nog voldoende barrières zijn om bij leerlingen en hun ouders een positieve sportattitude te kweken en deze om te zetten in gedrag. Kansen scheppen voor mensen met een handicap om deel te nemen aan sport vergt de onvermoeibare inzet van een groot aantal lokale partijen die ook regionaal kunnen en willen denken en samenwerken. De steun in de rug van een goed opererend landelijk netwerk heeft daarin de laatste jaren veel betekend.

Veel cluster 3-leerlingen hebben door het programma positieve ervaringen opgedaan met sport. De aankomende jaren moet duidelijk worden wat daarvan beklijft. Gesteld kan worden dat het korte tijdsperspectief van de projectperiode (2009-2012) eigenlijk geen ruimte laat voor de ook in de theoretische onderbouwing bepleite gewoontevorming. Gelukkig gaat een groot deel van de scholen door met Special Heroes en krijgt dit meer tijd. De opgedane positieve ervaringen van leerlingen met Special Heroes leiden wellicht tot een positieve sportattitude en de intentie om te gaan sporten. Maar dit hoeft niet direct te leiden tot sportdeelname. Er zijn dikwijls nog diverse drempels die geslecht moeten worden om daartoe te komen. Gewoontevorming is niet eenvoudig te realiseren in een wereld waarin veel van wat elders vanzelfsprekend is, steeds opnieuw moet georganiseerd en de inzet van een groot aantal partijen vergt.

Nu de gesubsidieerde projectperiode van Special Heroes eindigt, is het van belang de opgebouwde structuur te behouden. De vooruitzichten zijn hoopvol, aangezien de scholen het programma zelf willen voortzetten, met zo mogelijk steun van gemeenten. Special Heroes zelf blijft aanjager en facilitator, die expertise, modellen en materialen aandraagt (en eventueel personeel inhuurt) waarmee scholen in samenwerking met lokale partijen zelf vorm kunnen geven aan hun wens om de sportdeelname van leerlingen met een handicap te stimuleren. Belangrijk is dat er lokaal en regionaal partijen zijn die de regie in handen kunnen en willen nemen en die een spilfunctie willen vervullen.

Tegelijkertijd is te hopen dat er middelen beschikbaar blijven om de belangrijkste knelpunten rondom de vervoersproblematiek in en rond het speciaal onderwijs tegen te gaan, bijvoorbeeld in een vangnetconstructie. Zo'n model zou mogelijk ook soelaas kunnen bieden in die situaties waarin de kenmerken van een kind of zijn/haar omgeving bijzondere aandacht vergen (zoals getraind kader of speciale logistieke aanpassingen). Een schoolsportvereniging kan het vervoerprobleem zeker verkleinen. Het groeiend aantal vitale (en maatschappelijk betrokken) ouderen biedt wellicht ook kansen om met meer betrokkenen bestaande transportproblemen te verminderen.

Verder vormt de betrokkenheid van ouders een punt van aandacht bij de doorontwikkeling van het programma. Ouders van kinderen en jongeren met een handicap hebben veelal meer zorgen dan ouders van kinderen en jongeren zonder een handicap. Hun veelvuldige contact met hulpverlenende organisaties draagt ertoe bij dat velen in de verwachting leven dat er hulp is waar ze aanspraak op kunnen doen (veelal ook moeten doen). Het is belangrijk dat, nog meer dan tot nu toe gebeurde, programma's zich niet alleen richten op de wensen en belemmeringen die kinderen en jongeren met een handicap ervaren, maar ook op hoe ouders een en ander beleven. Het is voor ouders een groot geluk om hun kind ondanks zijn of haar handicaps te zien stralen, wanneer het plezier beleeft aan sport. Programma's als Special Heroes zijn een onmisbare stap om dat mogelijk te maken.

Literatuur

Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO) 2007, data-analyse op gegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau te Den Haag en het Centraal Bureau van de Statistiek te Leidschendam.

Cevaal, A., C. van Lindert & D. Romijn (2012). *Special Heroes gezien vanuit sportaanbieders*. Mulier Instituut, Utrecht.

Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2010). Checklist determinanten van innovaties in gezondheidsorganisaties. *Tijdschrift Gezondheidszorg*, 2010, 88(2), pp. 51 – 54.

Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2006). Determinanten van innovaties in gezondheidszorgorganisaties: systematische literatuurreview. *Tijdschrift Gezondheidszorg*, 2006. 82 (3), 160 – 167.

Fleuren, M. A. H., Wiefferink, C. H., & Paulussen, T.G.W.M. (2004). Determinants of innovation within health care organisations: Literature review and delphi-study. *International Journal For Quality in Health Care* (2004), 16 (2), 107-123.

Gudbrandsson, K. (2008). *From news to everyday use. The difficult art of implementation*. Stockholm: Swedish National Institute of Public Health.

Herweijer, L., H. Stegeman & E. Wisse (2008). Sport en Onderwijs. In: K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.), *Rapportage Sport 2008*, pp. 231-254). Den Haag/'s-Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.

Hoogendam, A. & Linger, R. (2010). *Succesvolle implementatie van sport- en beweegstimuleringsinitiatieven. Literatuuronderzoek en casestudy resulterend in de ontwikkeling van een instrument: de implementatiematrix*. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Lindert, C. van, M. de Jong & R. van den Dool (2008). *(On)beperkt Sportief. Monitor sportdeelname van mensen met een handicap 2008*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut /Arko Sports Media.

Lindert, C. van & R. van den Dool (2011). *Monitor Special Heroes in cluster 3. Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen*. Den Bosch: Mulier Instituut.

Mikolajczak, J. & T. Paulussen (2010). *Het Vitale Kind: Implementatie onderzoek*. Powerpointpresentatie, 2 oktober 2010. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Kerncijfers 2006-2010. Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Kelpen-Oler: Hub. Tonnaer.

Slingerland, M. & L. Borghouts (2011). Direct and Indirect Influence of Physical Education-based interventions on Physical Activity: A Review. *Journal of Physical Activity and Health*, 2011: 8 (6): 866-878.

Sportersmonitor 2010, data-analyse op gegevens van het W.J.H. Mulier Instituut te 's Hertogenbosch.

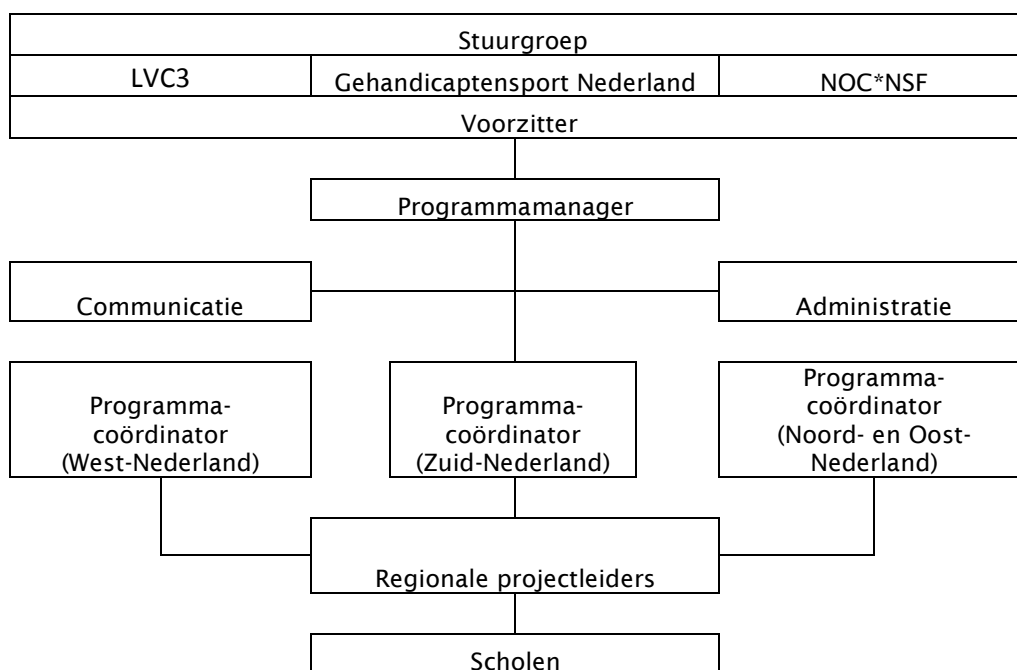
Stuij, M., E. Wisse, G. van Mossel, J. Lucassen & R. van den Dool (2011). *School, Bewegen en Sport*. Arko Sports Media, Nieuwegein.

Verduin, A. (2012). *Special Heroes in uitvoering*. Mulier Instituut, Utrecht.

Bijlage 1. Programmastructuur

Het programma Special Heroes wordt aangestuurd door de programmamanager, die in de uitvoering wordt ondersteund door drie programmacoördinatoren, een managementassistent en een communicatiemedewerker (zie figuur). Samen vormen zij het landelijk programmateam van Special Heroes. De programmacoördinatoren sturen elk een aantal regionale projectleiders aan, waarbij Nederland verdeeld is in drie regio's (West-Nederland, Zuid-Nederland en Noord- en Oost-Nederland). De regionale projectleiders werken regionaal en hebben ieder een aantal scholen toegewezen gekregen die zij met raad en daad terzijde staan bij de implementatie van Special Heroes. De regionale projectleider bemiddelt in de praktijk tussen school en lokale partijen zoals sportaanbieders, gemeente en combinatiefunctionaris; informeert de school over procedures en werkwijze; stimuleert en adviseert. Ook bij de monitoring en evaluatie vervult de regionaal projectleider een belangrijke bemiddelende rol.

Figuur: Organogram Special Heroes

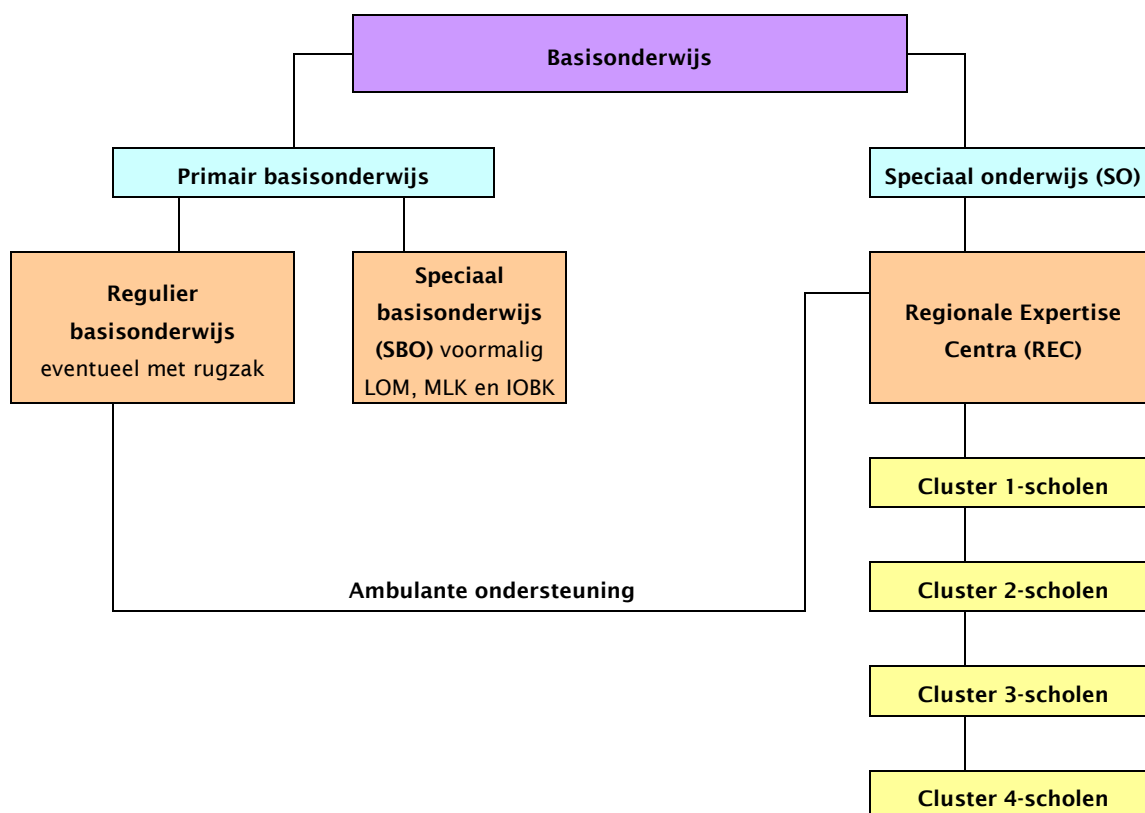
Bijlage 2. Beschrijving speciaal onderwijs

Sinds 1998 is het Speciaal Onderwijs gesplitst in Speciaal Basisonderwijs (SBO) en Speciaal Onderwijs (SO). Het SBO valt onder dezelfde wet als het reguliere basisonderwijs: de Wet op het Primair Onderwijs (WOP). Het SBO was tot 1998 gericht op Moeilijk Lerende Kinderen (MLK), kinderen met Leer- en Opvoedingsmoeilijkheden (LOM) en In Ontwikkeling Bedreigde Kleuters (IOBK) (zie figuur 1). Tegenwoordig wordt gezegd dat kinderen met een (betrekkelijk) laag intelligentieniveau en kinderen die een leerachterstand hebben naar het SBO gaan.

Als het gaat om scholen voor kinderen met handicaps en zwaardere problematiek, spreken we van het Speciaal Onderwijs. Het SO is onderverdeeld in vier clusters:

- Cluster 1: Scholen voor leerlingen met een visuele handicap en leerlingen met een visuele handicap in combinatie met een meervoudige handicap.
- Cluster 2: Scholen voor dove en slechthorende leerlingen en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden, mogelijk in combinatie met een andere handicap.
- Cluster 3: Scholen voor leerlingen met lichamelijke, verstandelijke en/of meervoudige handicaps en langdurig zieke kinderen (LZK).
- Cluster 4: Scholen voor zeer moeilijk opvoedbare leerlingen (ernstige gedragsproblemen, ontwikkelingsproblemen en/of psychiatrische problemen), langdurig zieke leerlingen zonder een lichamelijke handicap en onderwijs aan leerlingen in scholen die verbonden zijn aan pedologische instituten.

Figuur 1. Schematische weergave van het basisonderwijs in Nederland

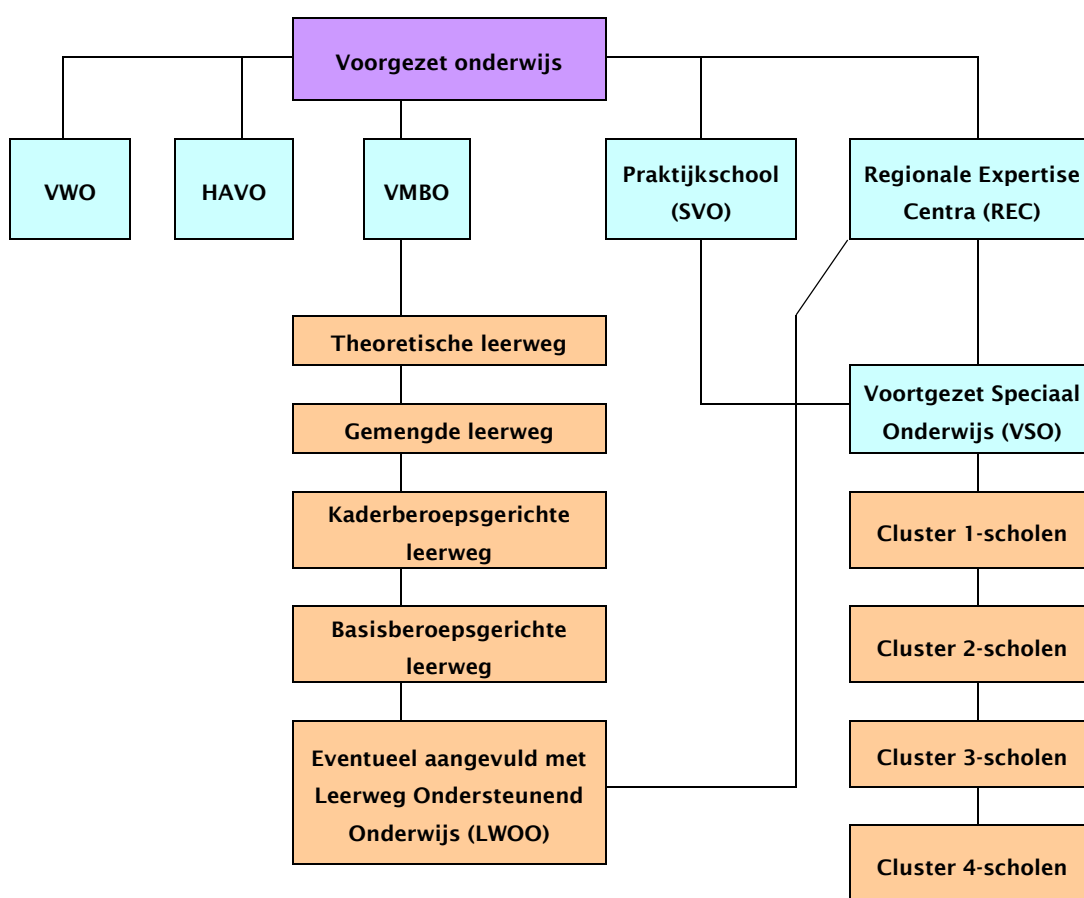

Bron: Ministerie van VWS, 2003

Beschrijving van het voortgezet speciaal onderwijs

In het voortgezet onderwijs zijn de afgelopen jaren, net als in het basisonderwijs, vele veranderingen doorgevoerd. Kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden en moeilijk lerende kinderen zijn ondergebracht bij de Wet op het Voortgezet Onderwijs. Dit type onderwijs valt onder de noemer speciale scholen voor voortgezet onderwijs en moet zich omvormen tot Leerwegondersteuning (LWOO) of Praktijkonderwijs (PrO) (zie figuur 2). Het LWOO is bestemd voor leerlingen die hiaten, achterstanden of andere problemen hebben, maar in principe wel voldoende capaciteit bezitten om het VMBO-diploma te halen. Het Praktijkonderwijs (PrO) is een onderwijsvorm voor leerlingen van wie verwacht wordt dat zij het VMBO niet met een diploma afronden.

Figuur 2. Schematische weergave van het voortgezet onderwijs in Nederland

Bron: Ministerie van VWS, 2003

Bijlage 3. Aanpak van Special Heroes

De beschrijving van de aanpak van Special Heroes in deze bijlage maakt deel uit van (paragraaf 4) van het *Werkblad beschrijving interventie Special Heroes*, dat Special Heroes in 2012 ter beoordeling heeft ingediend bij de Erkeningscommissie Interventies van het RIVM, het Nederlands jeugdinstituut (NJI) en het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCj).

1. Opzet van de interventie

Het programma Special Heroes kent een gefaseerde aanpak die bestaat uit:

Fase 0 Creëren van draagvlak

Creëren van draagvlak binnen de school op zowel managementniveau als uitvoerend niveau.

Fase 1 Binnenschools aanbod

Tijdens deze fase worden sportverenigingen/sportaanbieders gevraagd om tijdens de reguliere gymlessen sportactiviteiten aan te bieden gedurende maximaal 3 blokken van 2 tot 6 weken.

Fase 2 Naschools aanbod/ buitenschools aanbod

De sportverenigingen/-aanbieders verzorgen aansluitend aan de schooltijd een sportaanbod op de school zelf (2-6 weken) (naschools aanbod). In de praktijk blijkt dat in deze fase ook al regelmatig het sportaanbod na schooltijd binnen de vereniging wordt verzorgd (buitenschools aanbod). In dit buitenschoolse aanbod wordt de stap gemaakt naar de vereniging. Het sportaanbod wordt binnen de vereniging gegeven, de leerlingen integreren in de sportverenigingen

Fase 3 Nazorgtraject

De leerlingen worden lid van de vereniging en centraal staat het borgen van de continuïteit van het programma en de sportdeelname van de leerlingen.

Verder zijn vanzelfsprekend randvoorwaardelijke aspecten van belang.

2. Inhoud van de interventie

Hieronder volgt een inhoudelijke beschrijving.

Fase 0 Creëren van draagvlak

In deze fase krijgen wordt een gesprek gevoerd tussen de school en de programmaorganisatie van Special Heroes. In dit gesprek krijgen de directies en vakleerkrachten informatie (met behulp van een powerpoint presentatie) over wat Special Heroes is. Gespreksonderwerpen zijn: wat houdt de methodiek in, wat betekent het voor de school, wat wordt er van de school verwacht in de stimuleringsperiode en daarna, hoe ziet deze stimuleringsperiode eruit en met welke partijen kan samengewerkt worden. Na afloop van het gesprek wordt een folder achtergelaten.

Op basis van de informatie en het gesprek, maakt de school de keuze om al dan niet deel te nemen aan het programma.

Wanneer de school kiest om deel te nemen, wordt een 0-meting uitgevoerd onder de leerlingen en hun ouders. Door middel van een schriftelijke vragenlijst onder de leerlingen verkrijgen scholen inzicht in het huidige sport- en beweeggedrag van de leerlingen, het lidmaatschap van een vereniging, de belemmeringen om aan sport te doen en de wensen en behoeften van de leerlingen om kennis te maken met een aantal sporten. Scholen vullen zelf ook een vragenlijst in, waarin zij aangeven hoe het huidige sport- en beweegaanbod op de school eruit ziet en wat hun verwachtingen zijn ten aanzien van de deelname aan Special Heroes. Naar aanleiding van de uitkomsten van de 0-meting stelt de regionaal projectleider van Special Heroes een projectplan op voor twee schooljaren. De bijbehorende jaarplaning wordt samen met de vakleerkracht opgesteld. De scholen accorderen dit projectplan en de onderlinge afspraken worden tezamen met het projectplan vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst. De regionaal projectleider zorgt in samenwerking met de vakleerkracht LO voor de planning van activiteiten in het eerste schooljaar en de selectie van sportaanbieders voor de uitvoering van het binnenschools programma.

Fase 1 Binnenschools aanbod

Het binnenschools aanbod wordt in nauw overleg tussen de regionaal projectleider en de vakleerkracht LO vastgesteld op basis van de 0-meting (wat willen de leerlingen) én als bekend is welke sportaanbieders clinics (en uiteindelijk ook een buitenschools aanbod) kunnen en willen verzorgen. Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen dat leerlingen aangeven dat ze willen basketballen, maar dat de lokale basketbalvereniging helaas geen medewerking kan/wil verlenen. Dan wordt gezocht naar een passend alternatief en het resultaat kan zijn dat korfbal wordt aangeboden.

Gedurende een schooljaar worden maximaal drie blokken van 2 – 6 weken (afhankelijk van de grootte van de school) gepland. Gedurende een blok krijgen leerlingen gemiddeld 4 lessen van 50 minuten. Het aantal sporten waarmee leerlingen gemiddeld kennismaken bedraagt zes (drie kennismakingsblokken per schooljaar, gedurende twee schooljaren).

Keuze van de deelname van leerlingen (en daarmee ook de werving) aan de binnenschoolse lessen:

- Dit hangt af van het rooster van de school. De manier van werken op scholen is erg divers: op inschrijving, vaste roosters en dus vaste groepen, groepsoverstijgende gymlessen, etc.
- De vakdocent kijkt naar de fysieke mogelijkheden en interesse van leerlingen en maakt op basis daarvan keuzes: welke sporten voor welke groepen.

Dit betekent dat niet altijd alle leerlingen bij alle binnenschoolse projecten worden betrokken. Soms krijgen leerlingen alle sporten aangeboden en kunnen ze een keuze maken en soms volgt bijvoorbeeld een aantal groepen tennis en andere groepen hockey.

De kennismakingsblokken worden verzorgd door de trainer van de sportaanbieder onder begeleiding van de vakleerkracht LO. De trainer en de vakleerkracht reiken elkaar specifieke kennis aan ('learning on the job'). De vakleerkracht LO weet wat de fysieke en mentale mogelijkheden zijn van de leerlingen en geeft aan welke sporten wel/niet haalbaar zijn en welke leerlingen wel/niet in staat zijn om mee te doen aan het binnenschoolse programma. Doordat de vakleerkracht aanwezig is bij de kennismakingslessen, doet de vakleerkracht daar ook een deel

van de overdracht naar de trainer van de sportaanbieder met betrekking kennisoverdracht over de doelgroep in het algemeen en de mogelijkheden en relevante bijzonderheden voor het sporten van leerlingen in het bijzonder. De trainer reikt kennis aan over de betreffende tak van sport. Tijdens de laatste les van het binnenschoolse aanbod biedt een aantal scholen de mogelijkheid voor ouders om te komen kijken.

Fase 2 Naschools/buitenschools aanbod

Als leerlingen binnenschools kennis hebben gemaakt met een sport, kiezen ze voor een sport waar ze uitgebreider mee willen kennismaken na schooltijd. De sportaanbieder biedt de sport na schooltijd aan. Dit kan al bij de sportaanbieder zijn (buitenschools), of op de school. De sportaanbieder zorgt voor passend sportaanbod, zodat de leerlingen structureel bij de sportaanbieder kunnen sporten en hiermee dus lid kunnen worden. Bij de laatste naschoolse kennismakingslessen worden de ouders uitgenodigd.

Indien mogelijk sporten de leerlingen bij de sportaanbieder. Als blijkt dat dit om (praktische) redenen niet lukt, wordt met de sportaanbieder bekeken of het mogelijk is het sportaanbod duurzaam na schooltijd op school te organiseren (bv schoolsportvereniging).

Overgang van fase 2 naar fase 3 (verankeringsproces)

In het laatste half jaar van de twee schooljaren dat het programma op school wordt geïntroduceerd, wordt intensief toegewerkt naar duurzame lokale verankering van het programma. De regionaal projectleider van Special Heroes is de aanjager van dit verankeringsproces en zorgt dat taken en verantwoordelijkheden worden gedragen en verankerd door de lokale partijen: scholen, gemeenten en sportaanbieders.

Het is van belang dat scholen, als de vindplaats, het programma opnemen in het beweegbeleid van de school, verantwoordelijk zijn voor de continuering van het binnenschoolse aanbod en het faciliteren van het naschoolse aanbod.

Ook voor de gemeente geldt dat zij het programma opnemen in het gemeentelijke beweegbeleid en daarnaast de inzet van combinatiefunctionaris faciliteert.

Fase 3 Nazorgtraject

Als resultaat van bovenstaande verankeringsproces is de sportaanbieder in staat om een duurzaam passend sportaanbod te bieden en blijft de binnenschoolse kennismakingslessen uitvoeren.

De regionaal projectleider van Special Heroes zorgt dus ook dat een deel van zijn/haar taken wordt overgedragen aan de combinatiefunctionaris. Deze gaat het programma op school coördineren en uitvoeren en de brugfunctie vervullen naar de sportaanbieder (begeleiding leerlingen/ouders, ondersteuning van de sportvereniging). De regionale projectleider faciliteert de combinatiefunctionaris (coaching, netwerkopbouw, monitoring, communicatie, kennisuitwisseling, innovatie & advies).

Borging continuïteit

Het hierboven beschreven verankeringsproces wordt ook vastgelegd in een lokale samenwerkingsovereenkomst tussen school-gemeente-Special Heroes:

De school committeert zich hiermee aan het financieren van het binnenschoolse programma (kosten € 2500,- per school op jaarbasis), de gemeente aan het financieren van de inzet van een combinatiefunctionaris (inzet gemiddeld 8-12 uur per week per school, afhankelijk van de

grootte van de school). Dit betreffen dus de lokale kosten van de interventie per school als het programma eenmaal is geborgd.

De overige kosten, zoals het blijven aanjagen van het programma door de regionale projectleider, worden door Special Heroes gedragen.

Naast het toewerken naar het verankeringsproces voert Special Heroes in de nazorgfase ook een 1-meting uit. In deze fase worden effecten en tevredenheid gemeten onder de leerlingen en hun ouders, de scholen en de sportaanbieders.

Deze evaluatie levert bouwstenen voor de (door)ontwikkeling van het programma. Het is de verantwoordelijkheid van landelijke programmateam Special Heroes om ontwikkelingen te signaleren vervolgens weer te implementeren.

Wanneer leerlingen besluiten lid te worden van een sportaanbieder is vervoer en ook het voldoen van de contributie de verantwoordelijkheid van ouders/verzorgers. Wanneer nodig informeert Special Heroes ouders op specifieke (financiële) regelingen en denkt mee over oplossingsrichtingen voor knelpunten in het vervoer. Veelal blijven sportaanbieders kennismakingslessen verzorgen op school. Hierdoor kan, wanneer nodig, overlegd worden tussen de vakleerkracht en de sportaanbieder over leerlingen die lid zijn geworden.

Hieronder volgt een beschrijving vanuit het perspectief van de leerlingen:

Voor de leerlingen uit groep 5 van school De Regenboog is het schooljaar weer begonnen. De leerlingen hebben gehoord dat er een nieuw project op school is gestart waarbij de leerlingen kunnen kennismaken met sport. De gymleraar heeft er in de groepsgymles enthousiast over verteld. Volgende week krijgen ze een vragenlijst mee naar huis die zij samen met hun ouders moeten invullen. Op die vragenlijst kunnen de leerlingen aangeven of ze al aan sport doen, welke sport dat is en als ze nog niet sporten of zij dat wel zouden willen doen. Ook is het belangrijk dat je aangeeft of je al lid bent van een vereniging. De gymleraar heeft erbij verteld dat het belangrijk is dat de vragenlijst weer op school wordt ingeleverd. Want dan kan hij zien welke sporten leerlingen graag willen doen. Een aantal weken later gaat het project dan echt beginnen. Voor de leerlingen lijkt het alsof ze gaan deelnemen aan een gewone gymles. Maar er staat nu een andere persoon voor de groep, de eigen gymleraar is er ook bij. Hij legt uit wat de bedoeling is. De leerlingen krijgen vandaag een kennismakingsles dansen. De danslerares komt de komende vier weken tijdens de gymles dansles geven. Je kunt dan ervaren hoe leuk dat is. Misschien gaan ze zelf na afloop al een kijkje nemen bij de dansschool. De ouders mogen dan ook komen kijken. Graag zelfs, want dan kunnen ze met eigen ogen zien hoeveel plezier de leerlingen er aan beleven. Het is fijn dat de clinics gewoon op school plaatsvinden, de leerlingen zijn toch al op school en er zijn dan weinig drempels om mee te doen. Iedereen doet immers mee. De gymles is wel anders. De danslerares geeft nu instructies en de gymleraar kijkt van de kant toe. De gymleraar is erg enthousiast over de clinics. Na de laatste les krijgen de leerlingen allemaal een bidon en een certificaat. Dat kunnen de leerlingen thuis laten zien. Nu is het aan de leerlingen en de ouders. Willen ze verder met dansen, dan mogen ze een kijkje gaan nemen bij de dansschool.

Bijlage 4. Theoretische onderbouwing Special Heroes

De theoretische onderbouwing van Special Heroes in deze bijlage maakt deel uit van (paragraaf 6, sectie B) van het *Werkblad beschrijving interventie Special Heroes*, dat Special Heroes in 2012 ter beoordeling heeft ingediend bij de Erkeningscommissie Interventies van het RIVM, het Nederlands jeugdinstituut (NJI) en het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCj).

Probleemanalyse

Kinderen en jongeren met een handicap bewegen en sporten minder dan hun leeftijdsgenootjes zonder handicap en zijn minder vaak lid van een sportvereniging. Binnen het speciaal onderwijs komen kinderen en jongeren met een beperking door het bewegingsonderwijs wel in aanraking met sporten en bewegen, maar dit leidt niet altijd tot structurele sportdeelname buiten schooltijd of doorstroom naar een sportvereniging (Van Lindert et al., 2008; Van Lindert en Van den Dool, 2011). Special Heroes wil hierin verandering brengen. Het doel is de sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs te vergroten door middel van een structurele inbedding van sport- en beweegactiviteiten binnen en buiten de school.

Voor het stimuleren van de sportdeelname en het sporten in verenigingsverband van en jongeren met een handicap is het van groot belang om inzicht te hebben in de stimulansen en belemmeringen, ofwel factoren, die een rol spelen bij de sportdeelname van deze doelgroep. Voor het verklaren van gedrag en welke factoren invloed hebben op het wel of niet uitvoeren van dat gedrag is het ASE-model nuttig (zie De Vries et al., 1988; De Vries, 1998; Brug et al., 2007). Dit model wordt de laatste jaren veel toegepast bij interventies voor het stimuleren van een gezonde leefstijl en is ook nuttig bij het verklaren van sportdeelname. Het ASE model is inmiddels uitgebreid met een aantal factoren tot het I-Change model (Integrated Model to change behavior).

In de basis wordt in het I-Change model verondersteld dat gedrag wordt verklaard vanuit de intentie om dat gedrag te vertonen. De intentie wordt verklaard door drie hoofddeterminanten, namelijk attitude (A), sociale invloeden (S) en eigen effectiviteitverwachting (E). In het I-Change model spelen ook barrières en de waargenomen eigen vaardigheden een rol. Als een leerling met een handicap eenmaal de intentie heeft om te gaan sporten, kunnen drempels uit de omgeving of het gebrek aan vaardigheden het de leerling alsnog belemmeren om te gaan sporten. Het model gaat er vervolgens vanuit dat externe factoren, zoals leeftijd, geslacht, etniciteit, de handicap, karakter of gezinsinkomen geen directe invloed hebben op het gedrag. Ze kunnen wel een indirecte invloed hebben op het gedrag via de attitude, sociale invloeden en eigen effectiviteit en besefbeïnvloedende factoren als kennis. Zo kunnen meisjes andere motieven hebben om te sporten dan jongens. De aard van de handicap kan ook van invloed zijn op de mate waarin leerlingen sporten. Zo blijkt bijvoorbeeld dat cluster 3-leerlingen met een meervoudige handicap minder sporten dan andere groepen cluster 3-leerlingen (Van Lindert en Van den Dool, 2011).

Er is geen of weinig onderzoek beschikbaar dat ingaat op de invloed van een aantal determinanten uit het I-change model op het sport- en beweeggedrag van kinderen en jongeren met een handicap. Waar relevant, wordt gebruik gemaakt van onderzoek uitgevoerd bij kinderen en jongeren zonder handicap. In de review van Shields et al. (2011), wordt aangegeven dat veel van de gepubliceerde literatuur over kinderen zonder handicap met betrekking tot barrières en stimulansen van lichamelijke activiteit ook van toepassing is op en jongeren met

een handicap. Voor en jongeren met een handicap geldt dat zij over het algemeen te maken hebben met nog een aantal specifieke en handicap gerelateerde belemmeringen. Overigens geldt ook dat stimulansen vaak de omgekeerde varianten zijn van barrières.

Het begrijpen en analyseren van redenen waarom en jongeren met een handicap niet of juist wel actief zijn, is complex. Er zijn vele factoren die van invloed zijn op het gedrag van leerlingen en hun intenties om al dan niet te gaan sport en bewegen. De belangrijkste in de literatuur gevonden beïnvloedende factoren die van invloed zijn op de beweeg- en sportdeelname van kinderen en jongeren met een handicap zijn in onderstaande tabel samengevat (Shields et al, 2011; Van Lindert et al., 2008; Van Lindert en Van Dool, 2011; Buffart et al., 2009; Verschuren et al, 2012; Verschuren en Ketelaar, 2011). De factoren zijn uitgesplitst naar persoonlijke en omgevingsgerelateerde factoren (analoog aan Van der Ploeg, 2006 en Buffart, 2009).

Tabel 1: Beïnvloedbare factoren einddoelgroep

Beïnvloedbare factoren einddoelgroep

Persoonlijke factoren:

- attitude*
- eigen effectiviteit*
- vormen van gewoontegedrag*
- kennis en informatie over de voordelen van bewegen en sporten*

Omgevingsfactoren:

- sociale invloed*
- informatie over de mogelijkheden*
- barrières zoals:
 - logistieke aspecten*
 - voldoende deskundige trainers*

*Special Heroes richt zich in haar aanpak op deze aspecten

Beïnvloedbare factoren einddoelgroep en koppeling met aanpak

Special Heroes richt zich bij het stimuleren van de sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs op een aantal van de bovengenoemde gedragsfactoren. Voor de onderbouwing is gebruik gemaakt van diverse beleidsrelevante en wetenschappelijke publicaties over stimulansen en belemmeringen die een rol spelen bij de sportbeoefening van kinderen en volwassenen met een handicap (zie Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008; Van Lindert en Van den Dool, 2011; Shields, et al., 2011; Verschuren en Ketelaar, 2011; Verschuren, et al., 2012). Zoals aangegeven is wetenschappelijk onderzoek toegespitst op en jongeren met een handicap en hun sportdeelname helaas niet uitgebreid voorhanden.

De factoren waarop Special Heroes zich richt zijn ingedeeld in persoonlijke factoren en omgevingsgerelateerde factoren. In het onderstaande zijn de kernwoorden van de factoren en werkwijze vetgedrukt.

Persoonlijke factoren

De persoonlijke factoren waarop Special Heroes zich richt zijn attitude en gewoontevorming, eigen effectiviteit en kennis en informatie.

Special Heroes legt met haar aanpak de basis voor het **opdoen van positieve ervaringen** en de **vorming van gewoontegedrag**.

Door allereerst in de schoolsetting **clinics** aan te bieden maken leerlingen binnen hun **vertrouwde schoolomgeving** kennis met diverse sport- en beweegactiviteiten kunnen ze ervaren hoe leuk dit is. Leerlingen doen hierdoor positieve ervaringen en dit heeft een positieve invloed op de houding ten aanzien van sport (Shields et al., 2011). Leerlingen in het speciaal onderwijs zijn over het algemeen enthousiast over de lessen bewegingsonderwijs op school (Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008). Sporten bij een sportvereniging in de vrije tijd is echter vaak nog een stap te ver. Naast allerlei praktische bezwaren speelt bij bijna drietiende van de niet-sportende cluster 3-leerlingen ook mee dat zij geen zin of tijd hebben om te sporten (Van Lindert en Van den Dool, 2011). Het **opdoen van positieve ervaringen met sport- en beweegactiviteiten** die in de georganiseerde sport worden aangeboden is dan ook van belang. Vanuit Special Heroes gebeurt dit **stapsgewijs, van clinics binnenschools, naar naschools en buitenschools**. Steeds is naast de trainer van buiten, het **vertrouwde gezicht** van de **vakleerkracht** aanwezig. De verwachting is dat leerlingen die uiteindelijk lid worden van de sportvereniging en dit volhouden langzaam gewoontegedrag vormen. Gewoontegedrag en eerdere deelname aan fysieke activiteiten blijkt een belangrijke voorspeller te zijn van de intentie om ook in de toekomst deel te (blijven) nemen (Dijkman, 2003; Sallis, 2000). Hier zijn echter wel een aantal voorwaarden aan verbonden (Dijkman, 2003). Zo zorgt Special Heroes ervoor dat de deelnemende **scholen inzicht hebben in de wensen van de leerlingen** (via een nulmeting) en **sporten worden gekozen die de leerlingen met een handicap ook succesvol kunnen uitvoeren**. Dit maakt het sporten leuk en daar krijgen leerlingen **zelfvertrouwen** van. Verder zorgt Special Heroes ervoor dat leerlingen binnen een kort tijdsbestek positieve ervaringen kunnen opdoen binnen een vertrouwde omgeving. Reacties van leerlingen op de cliniclessen zijn positief, zo blijkt uit kwalitatief onderzoek in het kader van Special Heroes (Verduin, 2012).

Special Heroes richt zich ook op de **eigen effectiviteit ofwel het vergroten van het vertrouwen in de eigen mogelijkheden om te kunnen sporten en bewegen**. Mensen met een handicap hebben vaak ten onrechte het gevoel dat zij niet in staat zijn om te sporten (Baken, 1997; De Vries et al., 2005). De ervaren gezondheid is voor gehandicapten een belangrijke reden om niet te sporten (Van Lindert et al., 2008). Dit geldt zowel voor volwassenen als voor en jongeren. Drie tiende van de niet-sportende cluster 3- leerlingen met een motorische handicap sport bijvoorbeeld niet vanwege de gezondheid. Verder spelen negatieve ervaringen met sport een rol bij het niet-sporten. Dit geldt bijvoorbeeld voor twintig procent van de niet-sportende cluster 3-leerlingen met een verstandelijke handicap (Van Lindert en Van den Dool, 2011). Vertrouwen in de eigen vaardigheden en fysieke mogelijkheden speelt volgens het I-Change model (De Vries, 2004) een belangrijke rol bij het vormen van de intentie om te gaan sporten (zie ook Verschuren et al, 2012). Special Heroes kijkt bij het **selecteren van de sporten** dan ook naar de **individuele fysieke en sociaal-emotionele mogelijkheden** van de leerlingen. Het geven van de cliniclessen door de vakleerkracht in combinatie met de trainer van buiten zorgt voor een **laagdrempelige en veilige omgeving**, zowel in sociaal als in sporttechnisch opzicht.

Om de **houding van leerlingen en hun ouders positief te beïnvloeden** speelt naast het opdoen van positieve ervaringen met sport ook **informatie** een belangrijke rol bij Special Heroes. Door middel van **folders, gerichte brieven aan ouders en ouderavonden** wil Special Heroes met

name **ouders/ verzorgers bewustmaken van het belang van sport en bewegen voor hun zoon of dochter**. Kennis en informatie over gezond gedrag en de effecten hiervan zijn vooral van belang voor leerlingen (en ouders) die nog geen intentie tot gedragsverandering hebben ontwikkeld (Verschuren en Ketelaars, 2011; Verschuren et al., 2012). Verder geven veel ouders van gehandicapte en jongeren aan dat zij niet op de hoogte zijn van de sportmogelijkheden in de omgeving. Dit is een van de redenen waarom gehandicapte en jongeren niet sporten (Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008; Van Lindert en Van den Dool, 2011). Special Heroes speelt daarop in door **ouders gericht te informeren over de sportmogelijkheden bij hun in de buurt**.

Omgevingsfactoren

De omgevingsfactoren waarop Special Heroes zich richt zijn **sociale invloed, beschikbaarheid van informatie over de sportmogelijkheden** en het **slechten van praktische barrières** waardoor de leerling wordt belemmerd om te gaan sporten.

Hulp en ondersteuning vanuit de sociale omgeving speelt een belangrijke rol bij (het gaan) sporten van kinderen en jongeren met een handicap om te gaan en blijven bewegen en sporten (King et al., 2003; De Vries et al., 2005; Shields et al., 2011; Verschuren en Ketelaars, 2011; Verschuren et al., 2012; Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008; Van Lindert en Van den Dool, 2011). Uit onderzoek komt naar voren dat de **sociale omgeving** van sporters met een handicap vaker tot sportdeelname **stimuleert** dan de sociale omgeving van niet-sporters met een handicap (Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008). Ook uit ander onderzoek blijkt deze relatie tussen stimulansen door de omgeving en sportdeelname (Kamphorst en Spruijt, 1983; Elling, 2007). Voor sommige cluster 3-leerlingen is het feit dat hun ouders geen zin of tijd hebben om te helpen of dat er geen vrijwillige hulp is een reden om niet te sporten (Van Lindert en Van den Dool, 2011).

Bij sociale invloed gaat het ook om **voorbeeldgedrag of de mening die relevante anderen** hebben over sport. In het geval van Special Heroes spelen de **(vak)leerkrachten een belangrijke rol** bij het uitdragen van een positieve houding ten aanzien van sport. In de praktijk blijkt dat **ouders van groot belang** zijn bij de beslissing of hun kind uiteindelijk lid wordt van de sportvereniging en dit ook blijft. Zij betalen de contributie en zullen moeten brengen en halen. Special Heroes probeert **ouders** dan ook nadrukkelijk te **betrekken** bij het programma. Dit gebeurt door bijvoorbeeld ouders te informeren tijdens **ouderavonden**, maar ook **uit te nodigen bij afsluitende lessen en sportactiviteiten**. Ook organiseert Special Heroes regelmatig **lessen** waarbij ook **broertjes, zusjes en vriendjes** welkom zijn. Op deze manier wordt de **sociale omgeving van het kind betrokken**. Dat het van belang is om ouders bij het programma te betrekken blijkt uit het feit dat de afstand van ouders tot school letterlijk en figuurlijk groot is, waardoor ouders soms in meer of mindere mate ‘buiten beeld’ zijn en (vak)leerkrachten soms een negatieve beeldvorming hebben over de bereidheid van ouders om hun kind te laten sporten (Verduin, 2012).

Uit onderzoek blijkt verder dat zestig procent van de ouders van sportende kinderen met een handicap **belemmeringen** ervaart bij het sporten van hun kind (Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008). De ervaren knelpunten hebben veelal betrekking op de omgeving of de context van het sporten, zoals begeleiding, vervoer, tijdstip, kosten, ondersteuning en accommodatie. De belangrijkste reden waarom gehandicapte en jongeren niet sporten of zijn gestopt met sporten is

volgens veertig procent van de ouders dat er te weinig mogelijkheden zijn in de omgeving (Van Lindert, De Jong en Van den Dool, 2008). Special Heroes speelt hierop in door het **sportaanbod in de omgeving van de school in kaart te brengen en ouders hierover te informeren**. Als leerlingen ver van school wonen **verwijst Special Heroes ouders voor informatie door**. Door de **samenwerking met sportverenigingen en deskundigheidsbevordering van het kader** ontstaan in de directe omgeving van het kind meer passende sportmogelijkheden. Doordat ouders ook aanwezig kunnen zijn bij afsluitende lessen en met eigen ogen kunnen **zien hoeveel plezier hun kind beleeft** aan sport, vergroot dit de stap om uiteindelijk tot actie over te gaan en het kind lid te laten worden van de betreffende sportvereniging. Wanneer nodig **wijst Special Heroes ouders op specifieke (financiële) regelingen en denkt mee over oplossingsrichtingen voor knelpunten in het vervoer**.

Beïnvloedbare factoren op organisatieniveau

In deze onderbouwing is het van belang ook in te gaan op de implementatieaspecten van Special Heroes op organisatieniveau. De ambitie is om sport en bewegen binnen en buiten de scholen voor het speciaal onderwijs structureel in te bedden c.q. te implementeren. Dit is een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van de gewenste gedragsverandering bij de leerlingen. Er wordt dan ook gestreefd naar een zorgvuldige inpassing van de aanpak in de lokale setting en het realiseren van een verandering ‘tussen de oren’ van iedereen die ermee te maken heeft (Pater, 2005). De wijze waarop dit gebeurt heeft zijn weerslag op de mate waarin op individueel niveau de interventiedoelen worden bereikt. Bij een implementatieproces kunnen verschillende fasen worden onderscheiden, zoals de ontwikkelfase, de verspreiding, de adoptie, implementatie en continuering (Fleuren et al, 2006, 2010; Brug, Van Assema & Lechner, 2008). Bij implementeren gaat het met andere woorden om het fysiek (ontwerpen), mentaal (betrokkenheid en draagvlak) en structureel implementeren (inpassen, borgen en verankeren) van een vernieuwing (Pater, 2005). De verbindende schakel tussen deze facetten en fases is communicatie. Zo ook bij Special Heroes.

Om te komen tot een succesvolle implementatie van een interventie (zoals Special Heroes) is het van belang dat zowel de interventie werkt én dat de implementatie goed wordt uitgevoerd (Guldbrandsson, 2008). Tijdens de verschillende fasen van het implementatieproces van een interventie, kunnen verschillende factoren een belemmerende dan wel bevorderende rol spelen (Fleuren et al, 2006; 2010; Hoogendam & Linger, 2010). In onderstaande tabel worden samengevat de belangrijkste in de literatuur gevonden factoren weergegeven die van invloed zijn op de implementatie van een interventie op organisatieniveau (literatuuronderzoek Hoogendam & Linger, 2010).

Tabel 2. Beïnvloedbare factoren van een implementatie op organisatieniveau**Beïnvloedbare factoren van een implementatie op organisatieniveau**

- creëren van voldoende draagvlak*
- passende werving en promotie rondom de interventie*
- rekening houden met de doelgroep*
- kennisuitwisseling*
- scholing*
- voordelen van de interventie zijn voor alle betrokkenen duidelijk en zichtbaar*
- vrijheid bij de (eind)gebruiker*
- evaluatie met betrekking tot effect van de interventie*
- kenmerken aanbieder komen overeen met kenmerken van het aanbod
- snelheid in het proces houden
- betrokkenheid en ownership*
- projectteam begrijpt de implementatieproblematiek
- Vormen van een verbinding en inzet combinatiefunctionaris* (factor uit de praktijk en niet uit de literatuur)

*Special Heroes richt zich in haar aanpak nadrukkelijk op deze factoren

Beïnvloedbare factoren implementatie op organisatieniveau en koppeling met aanpak

In het onderstaande zijn de kernwoorden van de factoren en werkwijze vetgedrukt.

Draagvlak

Het **creëren van draagvlak** onder betrokkenen is belangrijk om een implementatie te laten slagen (Bouwens, 2007; Cetis, 2005; Groen, 2008; Zuiderwijk 2008). Zo ook bij Special Heroes, waarin dit vooral plaatsvindt in fase 0 (zie hoofdstuk 4). Nadat de **oriënterende gesprekken met een school** zijn afgerond, worden alle **gemaakte afspraken vastgelegd** in een **samenwerkingsovereenkomst**. De te ondernemen acties gedurende de projectperiode worden opgenomen in een **projectplan**. Na de formalisering investeert Special Heroes om het draagvlak binnen de school te behouden. De **regionaal projectleider** vervult hierbij een cruciale rol en is de **verbindende schakel** tussen Special Heroes, de school en samenwerkingspartners op lokaal niveau. Dit blijkt te werken, aangezien de meeste scholen de doelen van Special Heroes onderschrijven (Van Lindert en Van den Dool, 2011) en de helft van de sport- en beweegaanbieders waarmee Special Heroes op dit moment samenwerkt aangeeft het als hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te zien om aanbod voor gehandicapte leerlingen te verzorgen (Cevaal, Romijn en Van Lindert, 2012).

Werving en promotie

Werving en promotie neemt een belangrijke plaats in binnen het implementatieproces van interventies (Hoogendam en Linger, 2010). Special Heroes is er nadrukkelijk op gericht om via een **heldere communicatie met zowel de scholen als de einddoelgroep** de houding ten aanzien van sport van de leerlingen en ouders positief te beïnvloeden en eventuele belemmeringen die toekomstig sportgedrag mogelijk in de weg staan weg te nemen. Hiervoor zijn **diverse promotiematerialen** ontwikkeld (zie hoofdstuk 5).

Rekening houden met de doelgroep & vrijheid bij de gebruiker

Implementatie van interventies waarbij **rekening** wordt **gehouden met de doelgroep** hebben meer kans van slagen dan interventies waarbij dit in mindere mate het geval is geweest (Hoogendam en Linger, 2010; Van Gils, lezing Child Friendly Cities, 2008; Hiemstra et al., 2007). Bij Special Heroes vormt een **nulmeting** onder leerlingen en hun ouders van

deelnemende scholen en de scholen zelf de basis van het project op de betreffende scholen. De resultaten geven **inzicht** in het **huidige beweeggedrag** van de **leerlingen** en hun **sportwensen** en de **mogelijkheden op school**. Special Heroes kan daardoor **maatwerk verrichten** en steeds opnieuw rekening houden met de situatie van de school en haar leerlingen. Als het gaat om het inplannen van de cliniclessen binnen school wordt aangesloten bij de aanwezige logistieke structuur, de grootte van de school, de mogelijkheden van de leerlingen en het aanwezige aanbod. Dit maatwerk is volgens betrokkenen essentieel voor het laten slagen van de invoering Special Heroes op schoolniveau. **Leerkrachten ervaren** het als **prettig** dat zij daarin een **zekere mate van vrijheid** hebben (Verduin, 2012). In de literatuur wordt het principe om ruimte te laten voor de gebruiker om ook zelf invulling te kunnen geven aan een interventie ook onderschreven (Guldbrandsson, 2008; Zuiderwijk, 2008; Grol en Wensink, 2006; McKee, 2005; Fleuren et al., 2006, 2010).

Kennisuitwisseling en scholing

Het **organiseren van trainingen en scholingen** aan betrokkenen is een succesfactor bij het implementeren van interventies (Grol en Wensink, 2006; Hoogendam en Linger, 2010). Special Heroes verzorgt regelmatig **bijeenkomsten voor de regionaal projectleiders** van Special Heroes. Voldoende **deskundig kader** dat de mogelijkheden van de doelgroep verbindt met sportspecifieke aspecten is van groot belang (De Vries 2005; Lindert et al., 2008; Shields 2011; Verschuren en Ketelaars, 2011; Verschuuren et al., 2012). Special Heroes **investeert** hierin. **Trainers** van sportverenigingen **leren** tijdens de cliniclessen door de aanwezigheid van **vakleerkrachten** meer over de **mogelijkheden van de leerlingen met een handicap**. Omgekeerd leren de vakleerkrachten van de sportaanbieder weer sportspecifieke aspecten. In de regio's vinden **deskundigheidsbevorderende bijeenkomsten** plaats voor **sportaanbieders** die met de doelgroep gaan werken.

Evalueren

Het op een **systematische manier evalueren** levert inzichten op met betrekking tot verbeterpunten van de interventie. Het belang hiervan wordt ondersteund in de literatuur (Guldbrandsson, 2008; Zuiderwijk, 2008; Grol en Wensink, 2006). Het landelijke programma heeft lering getrokken uit de **proces-evaluatie van het pilotproject** in Groot Gelre (Teunissen en Van de Geer, 2009). Verder vormt **monitoring** een belangrijke peiler van het programma.

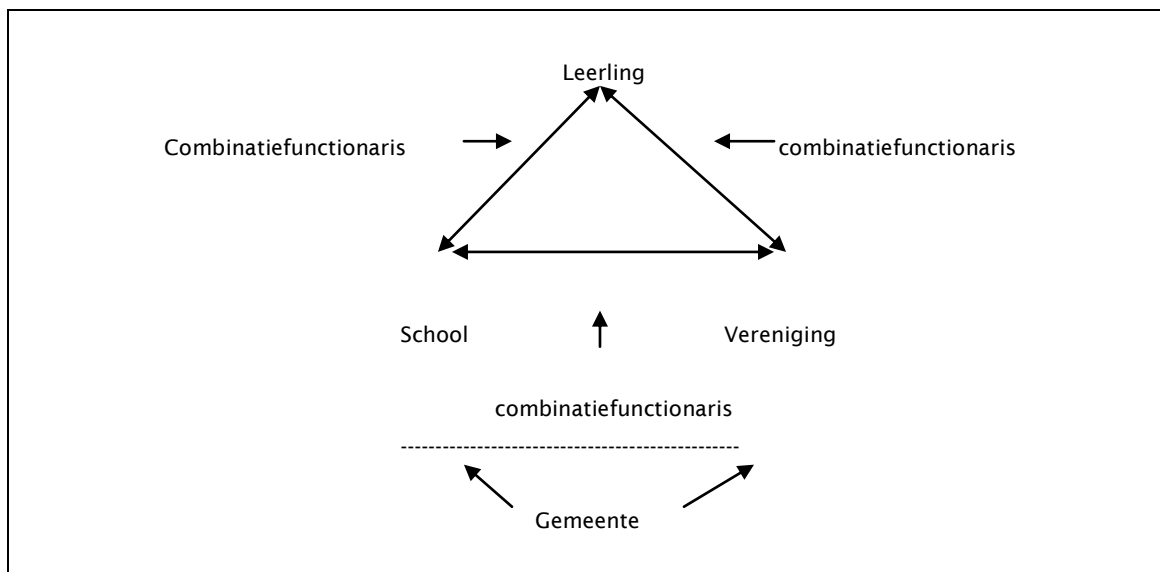
Betrokkenheid en ownership

In de literatuur wordt **betrokkenheid, ownership en enthousiasme** bij de gebruiker als een bevorderende factor aangeduid (Zuiderwijk, 2008; McKee, 2005; Fleuren et al., 2006; 2010). Vanzelfsprekend wordt door zowel de medewerkers van Special Heroes als de vakleerkrachten op scholen met **veel enthousiasme** gewerkt aan Special Heroes. Ondanks de vele veranderingen die het onderwijs te wachten staat, zijn **veel scholen enthousiast om Special Heroes ook te gaan borgen**. In de praktijk blijkt dat vakleerkrachten Special Heroes een plezierige interventie vinden om mee te werken en dat de werkwijze ook goed **aansluit** bij hun huidige **taakopvatting**.

Vormen van een verbinding en inzet combinatiefunctionaris

De kracht van het programma Special Heroes ligt in het leggen van de **verbinding tussen de leerling (en zijn ouders/verzorgers), school en vereniging**. Met elkaar vormen ze een stevige driehoek. De samenhang tussen de drie actoren, wordt verstevigd door de **aanwezigheid van een combinatiefunctionaris**. Deze vormt als het ware het ‘cement’ tussen de actoren van de driehoek.

Figuur 1: Driehoek Special Heroes

Door het leggen van de **verbinding** tussen onderwijs en het sport- en beweegaanbod en deze ook te **borgen**, maakt het programma Special Heroes het mogelijk om een doorstroom van leerlingen te realiseren van sport binnen school naar sport in verenigingsverband. Waar nodig worden binnen ‘de muren van de school’, maar na schooltijd **schoolsportverenigingen** opgericht. Hierdoor ontstaat ook voor de groep en jongeren die wel willen sporten, maar waarvoor de barrières te groot zijn om dit in een reguliere setting te doen een aanbod op maat.

In de praktijk blijkt dat bij ongeveer een kwart van de bij Special Heroes betrokken scholen een combinatiefunctionaris actief is of binnenkort actief wordt (de 1-meting levert hierover uiteindelijk meer duidelijk op). De **constatering uit de praktijk** is dat bij scholen waar al langer een **combinatiefunctionaris betrokken** is, Special Heroes een **steviger fundament** lijkt te hebben en de doorstroom naar verenigingen hoger is dan daar waar geen combinatiefunctionaris is betrokken. De regio Groot Gelre is daar het voorbeeld van. Onderzoek laat zien dat de inzet van een combinatiefunctionarissen leidt tot een meer en kwalitatief beter aanbod. Veel betrokken sportverenigingen zien een toename van het aantal leden en met name het aantal jeugdleden (Von Heijden et al., 2011).

Aangehaalde literatuur

Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO) 2007, data-analyse op gegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau te Den Haag en het Centraal Bureau van de Statistiek te Leidschendam.

Baken, W. (1997). *Sportbeoefening door mensen met een handicap. Een literatuurstudie*. Haarlem: De Vrieseborch.

Batissa, R.A. (2001). Uit: Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M. & Hopman-Rock M. (2005). *School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Bouwens, J., Kleinjan, M., Peters, L. & Eijnden, R. van den (2007). *Aanbevelingen onderzoek en implementatie op het terrein van de aanpak van roken - Adviesdocument*. Woerden: NIGZ.

Brug, J., Assem, P. van & Lechner, L. (2008). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering. Een planmatige aanpak*. Assen: Van Gorcum.

Buffert, L.M, Westendorp, T., Berg-Emons, R. van den, Stam, H.J., Roebroek, M.E. (2009). Perceived barriers to and facilitators of physical activity in young adults with childhood-onset physical disabilities. *Journal of Rehabilitation Medicine* 2009; 41: 881-885.

Cetis in opdracht van Stichting Surf (2005). *Succesfactoren voor instellingsbrede ICT-implementatie in het onderwijs*. Utrecht: Hogeschool van Utrecht.

Cevaal, A., Lindert, C. van & Romijn, D. (2012). *Special Heroes gezien vanuit sportaanbieders*. Utrecht: Mulier Instituut.

Cooper et al. (1999). Uit: Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M. & Hopman-Rock, M. (2005). *School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Dool, R. van den, Elling, A. & Hoekman, R. (2008). *SportersMonitor 2008. Een beschrijving van actuele sportissues*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Dijkman, M. (2003). *Wat beweegt kinderen om te bewegen?* Amsterdam/Maastricht: GG&GD Amsterdam/ Universiteit Maastricht.

Elling, A. (2007). *Het voordeel van thuis spelen. Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsprocessen in sportloopbanen*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2010) *Checklist determinanten van innovaties in gezondheidsorganisaties*. TSG, 88(2), pp. 51 – 54.

Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2006). Determinanten van innovaties in gezondheidszorgorganisaties: systematische literatuurreview. *Tijdschrift Gezondheidszorg*, 2006; B4:t6o-7.

Gils, J. van (2008). Lezing tijdens conferentie Child Friendly Cities (2008) in Rotterdam.

Groen, M. (2008). *Patientveiligheid anno 2008*. Maastricht: Universiteit Maastricht.

Grol, R. & Wensing M. (2006). *Implementatie. Effectieve verbetering van de patientenzorg*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

Gudbrandsson, K. (2008). *From news to everyday use. The difficult art of implementation*. Stockholm: Swedish National Institute of Public Health.

Hiemstra, A., Kalkman, I., Vlasveld, A., Aldenkamp, R., Herens, M. & Lindert, C. van (2007). *Doe mee. Beweeg mee. De eindbalans na vier jaar Communities in Beweging (2003-2006)*. Bennekom: NISB.

Hoogendam, A. & Linger, R. (2010). *Succesvolle implementatie van sport- en beweegstimuleringsinitiatieven. Literatuuronderzoek en casestudy resulterend in de ontwikkeling van een instrument: de implementatiematrix*. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Hurk, K. van, Dommelen P. van, Buuren, S. van, Verkerk, P.H en HiraSingh, R. (2007). Prevalence of overweight and obesity in the Netherlands in 2003 compared to 1980 and 1997. *Archives of Disease in Childhood* 92, 992-995.

Kamphorst, T.J., Spruijt, A.P. (1983). *Vrijtijdsgedrag in het perspectief van socialisatie*, proefschrift Universiteit van Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen, Utrecht.

King, K., Law, M. Kind, S. Rosenbaum, P., Kertoy, M.K. & Yound, N.L. (2003). A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Phys Occup Ter Ped* 2003; 23 (1): 63-84.

Kobes, B.J.H. & Vries S.I. de (2004). *School en Sport Speciaal: een verkennende studie naar sport- en beweegactiviteiten voor jeugdigen met een beperking in Nederland*. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid.

Lindert, C. van, M. de Jong & R. van den Dool (2008). *(On)beperkt Sportief. Monitor Sportdeelname van mensen met een handicap 2008*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/ Arko Sports Media.

Lindert, C. van & R. van den Dool (2011). *Monitor Special Heroes in cluster 3. Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen*. Den Bosch/Nieuwegein: Mulier Instituut/ Arko Sports Media.

McKee S., et al. (2005). Uit: Hoogendam, A. & Linger, R. (2010). *Succesvolle implementatie van sport- en beweegstimuleringsinitiatieven. Literatuuronderzoek en casestudy resulterend in de ontwikkeling van een instrument: de implementatiematrix*. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Kerncijfers 2006-2010*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Pater, L. & Roest, S. (2005). *Implementeren. Het speelveld in de praktijk*. Den Haag: Boom Lemma.

Sallis, J.F. (2000). Uit: Shields, N., Synnot, A.J., Barr, M. (2011). Perceived barriers and facilitators to physical activity for children with disability: a systematic review. *Br J Sport Med*. doi:10.1136/bjsports-2011-090236.

Schönbeck, Y. en Buuren, S. van (2010). Factsheet resultaten Vijfde Landelijke Groeistudie. TNO Kwaliteit van Leven, Leiden.

Schrijvers, C.T.M & Schoemakers C.G. (red) (2008). *Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd*. Bilthoven: RIVM.

Shields, N., Synnot, A.J., Barr, M. (2011). Perceived barriers and facilitators to physical activity for children with disability: a systematic review. *Br J Sport Med*. doi:10.1136/bjsports-2011-090236.

Slinger, J.D., Stubbe, J.H., Chorus, A.M.J., Lindert, C. van & Lucassen, J. (2010). *Monitor en evaluatie beleidskader sport, bewegen en onderwijs*. Leiden: TNO.

SportersMonitor 2010, data-analyse op gegevens van het W.J.H. Mulier Instituut te Utrecht.

Stuij, M., Wisse, E., Mossel, G. van, Lucassen, J. & Dool, R. van den (2011). *School, Bewegen en Sport*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Teunissen, N. & Geer, F. van de (2009). *Tussenrapportage en eindrapportage Special Heroes*. Arnhem: Special Heroes.

Van der Ploeg, H.P. (2006). *Proefschrift: Promoting Physical Activity in the Rehabilitation Setting*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Verduin, A. (2012). *Special Heroes in uitvoering. Kwalitatief onderzoek naar de uitvoering van het sportstimuleringsprogramma Special Heroes voor cluster 3 onderwijs*. Afstudeerscriptie. Utrecht: Mulier Instituut.

Verschuren, O. & Ketelaar, M. (2011). *Onderzoek naar sport voor kinderen met beperkingen*. Utrecht: Kenniscentrum de Hoogstraat.

Verschuren, O., Wiart, L., Hermans, D., Ketelaar, M. (2012). Identification of facilitators and barriers to physical activity and adolescents with cerebral palsy. *Journal of Pediatrics* 2012 (issue en paginanummer op dit moment nog niet bekend.)

Von Heijden et al. (2011). *Impuls lokaal bekeken: Meer en beter. Verdiepingsonderzoek naar effecten én processen van de inzet van combinatiefunctionarissen binnen zes eerste tranche gemeenten*. Mulier Instituut: Utrecht/ Kennispraktijk: Nijmegen.

Vries, H. de (1998). Determinanten van gedrag. In: V. Damoiseaux, H.T. van der Molen & G.J. Kok (red.). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering* (p. 109-132). Van Gorcum, Assen.

Vries, H. de & Mudde, A. (1998). Predicting stage transitions for smoking cessation applying the Attitude - Social influence - Efficacy Model. *Psychology & Health*, 13, 369–385.

Vries, H. de, Mesters, I., Van der Steeg, H. & Honing, C. (2005). The general public's information needs and perceptions regarding hereditary cancer: an application of the Integrated Change Model. *Patient Education and Counselling*, 56 (2), 154–165.

Vries, H. de, Mesters, I., Van 't Riet, J., Willems, K. & Reubsat, A. (2006). Motives of Belgian adolescents' for using sunscreen: the role of action plans. *Cancer, Epidemiology, Biomarkers and Biomarkers*, 15 (7) 1360–1366.

Vries, H. de, Kremers, S., Smeets, T., Brug, J. & Eijmael, K. (2008). The effectiveness of tailored feedback and action plans in an intervention addressing multiple health behaviors. *American Journal of Health Promotion*, 22 (6): 417–425.

Vries, H. de (2004). I-change model. Verkregen van website:
www.personeel.unimaas.nl/hein.devries

Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M. & Hopman-Rock, M. (2005). *School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Wilson et al. (2002). Uit: Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M. & Hopman-Rock, M. (2005). *School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Zuiderwijk, C. (2008). Presentatie tijdens congres Kennis beter delen (2008). *Kennis beter delen, van denken naar doen*.

Bijlage 5. Vraagpunten schoolvragenlijst

Voor de volledige vragenlijst ga naar: www.mulierinstituut.nl/specialheroes

Algemene vragen (0- en 1-meting):

- naam deelnemende school, naam gemeente en schoolnummer
- type onderwijs
- aantal leerlingen per schooltype
- gemiddelde groepsgrootte van de klassen
- aantal rolstoelgebonden leerlingen
- belangrijkste aspect van sport en bewegen voor de leerlingen

De gymnastiek- en zwemlessen (0- en 1-meting):

- deelname meeste leerlingen aan de gymnastieklessen van de school
- redenen niet deelname gymnastieklessen
- aangeboden sport- en beweegvormen tijdens de gymnastieklessen
- gemiddelde groepsgrootte gymnastieklessen
- aantal gymnastieklessen per week en duur in minuten per week
- aanbod zwemonderwijs
- aantal minuten zwemonderwijs per week
- redenen geen zwemonderwijs
- aanwezigheid vakleerkracht lichamelijke opvoeding
- wie verzorgen gymnastieklessen op school nog meer
- mogelijkheden om in de pauze te sporten en bewegen

Naschoolse sportactiviteiten (0- en 1-meting):

- aanwezigheid aanbod van naschoolse sportactiviteiten
- soorten naschoolse sportactiviteiten en frequentie
- wie zijn betrokken bij (organisatie van) naschoolse sportactiviteiten
- samenwerking met andere organisaties bij naschoolse sportactiviteiten en op welke gebieden
- mening over samenwerking met naburige sportverenigingen

Verwachtingen Special Heroes (0-meting):

- met wie of welke organisaties verwachten scholen samen te werken bij opzet en uitvoer Special Heroes
- beoogde doelgroep Special Heroes op school
- beoogde doelen bij Special Heroes
- manier waarop school Special Heroes binnenschools, naschools en buitenschools gaat aanbieden
- welke sportactiviteiten verwacht school aan te organiseren
- verwachtte aantal (clinic)blokken per jaar en omvang (clinic)blokken in weken
- verwachtingen hoe naschoolse activiteiten voor Special Heroes worden begeleid
- verwachte benodigd aantal uren per jaar voor uitvoering activiteiten
- verwachte belemmeringen bij opzet en uitvoer Special Heroes

Bereik Special Heroes (1-meting):

- aantal clinicblokken

- deelname aan Special Heroesactiviteiten op school
- specifieke activiteiten waaraan leerlingen konden deelnemen
- deelname aan schoolsportvereniging
- aanbod van specifieke sporten
- deelname aan (buitenschoolse) sportvereniging
- doorstromen naar sportverenigingen en de knelpunten daarvoor

Uitvoering en samenwerking (1-meting):

- niveau van samenwerking per organisatie
- betrokken functionarissen bij samenwerking
- samenwerking met combinatiefunctionarissen en waargenomen successen daarvan
- uitspraken over diverse aspecten van de samenwerking
- vervolg op Special Heroes in de toekomst

Waardering en behalen van doelen van Special Heroes (1-meting):

- behalen van doelen en het belang daarvan
- succesfactoren van het programma
- knelpunten van het programma
- specifieke uitspraken over Special Heroes
- algemene waardering Special Heroes

Bijlage 6. Vraagpunten leerlingvragenlijst

Voor de volledige vragenlijst ga naar: www.mulierinstituut.nl/specialheroes

De vragenlijst is verspreid onder leerlingen van deelnemende scholen en door ouders (samen met hun kind) ingevuld. De wijzigingen ten opzichte van de 0- of 1-meting zijn aangegeven.

Algemene vragen:

- geslacht en leeftijd
- postcode woonadres
- aantal personen huishouden
- aantal uren werk (betaald of vrijwillig)
- gezondheid kind
- lichaamslengte en –gewicht
- aard handicaps
- wijze van transport naar school
- schoolafdeling (alleen 1-meting)

Sport- en beweegactiviteiten:

- frequentie en intensiteit beweegactiviteiten
- beoefening soort sportactiviteit
- beoefening sport in aangepaste vorm
- frequentie beoefening sportactiviteit
- redenen niet of weinig sporten
- wens beoefening soort sportactiviteit (alleen 0-meting)
- redenen niet beoefenen wenssport (alleen 0-meting)
- lidmaatschap sportvereniging (soort vereniging en naam vereniging)
- wens lidmaatschap sportvereniging (alleen 0-meting)
- reden geen lid wensvereniging (alleen 0-meting)
- behaalde zwemdiploma's (alleen 0-meting)
- bekendheid Special Heroes (alleen 1-meting)
- deelname aan sportstimuleringsprogramma (alleen 1-meting)
- recent lidmaatschap sportvereniging (alleen 1-meting)
- waardering Special Heroes (alleen 1-meting)
- effect van Special Heroes (alleen 1-meting)
- ideeën om sport en bewegen te bevorderen (alleen 1-meting)

Bijlage 7. Tabellen leerlingvragenlijst

Tabel 1. Kenmerken (sportende) leerlingen van cluster 3-scholen (1-meting, procenten).

	Geslacht		Leeftijd				Beperkingen indeling				
	Totaal	Jongen	Meisje	6-9 jaar	10-12 jaar	13-15 jaar	16-19 jaar	Moto-risch	Chro-nisch	Verstan-delijk	Meer-voudig
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Ongewogen aantal	2.867	1.728	1.139	454	789	935	689	405	95	1.216	1.151
Geslacht											
Jongen	62	100		66	63	62	57	63	60	61	63
Meisje	38		100	34	37	38	43	37	40	39	37
Leeftijd											
6-9 jaar	17	18	15	100				23	19	15	17
10-12 jaar	30	30	29		100			33	45	27	30
13-15 jaar	31	31	31			100		31	26	32	31
16-19 jaar	23	21	26				100	14	10	27	22
Gezondheid kind											
(zeer) goed	86	88	82	85	85	87	87	77	51	92	84
Gaat wel	13	11	16	14	13	12	11	20	44	7	14
(zeer) slecht	2	1	2	1	2	1	2	3	5	1	2
Body Mass Index											
ondergewicht	11	11	11	14	11	11	12	17	11	9	13
normaal	64	66	62	60	63	68	63	62	76	65	63
overgewicht	21	20	22	20	21	19	22	16	13	22	21
obesitas	4	3	5	6	5	2	3	5		3	4
Beperkingen kind											
Motorisch	34	34	34	39	33	35	31	100			67
Blind/slechtziend	4	4	5	4	3	5	6	6	5	2	7
Gehoor	5	4	6	6	5	5	5	5	3	4	7
Verstandelijk	74	74	76	68	68	77	85			100	75
Gedrag/emotioneel	33	36	28	35	37	33	27	31	22	31	38
Spraak/taal	22	22	21	32	19	21	19	16	4	20	30
Chronisch ziek	12	11	13	13	16	10	9	21	100		16
Anders	8	9	6	8	9	8	6	7	6	5	12
Geen											
Vervoer naar school											
N.v.t. woont intern	1	1	2	1	2	1	1			1	1
Zelf lopend	3	3	3	1	3	3	4	1	2	3	3
Zelf fietsend	10	11	9	3	6	13	18	7	5	12	10
Auto vervoerbedrijf	78	77	80	79	80	79	74	85	84	77	77
Openbaar vervoer	3	3	4	1	3	4	5	2	3	3	4
Wij brengen het	12	12	11	22	15	8	5	9	12	12	12

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl